

KKTC

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK ANABİLİM DALI

ETKİNLİK TEMELLİ GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA
MÜDAHALE PROGRAMININ ÇOCUKLARDA ÖFKE VE
SALDIRGANLIĞI AZALTMAYA YÖNELİK ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melih Burak ÖZDEMİR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cem BİROL

Lefkoşa

Şubat, 2012

JURİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	İmza
Başkan	Prof. Dr. Cem BİROL	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Zehra ALTINAY GAZİ	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Fehriye ALTINAY AKSAK	

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2012

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Doğal bir duygu olarak tanımlanan öfke, olumsuz bir duygu olarak bilinmesine rağmen, aksine olumsuz değil evrensel bir duygudur. Uygun şekilde ifade edildiğinde sağlıklı bir duygu olabilen öfke, kontrolden çıkıp yıkıcı hale dönüştüğünde ise kişinin yaşamında son derece önemli problemlere neden olabilmektedir. Bu problemler ise birçok eğitimci ve anne baba için sorun haline gelebilmektedir. Bu nedenle öfke ve saldırganlığın artışının erken dönemlerde tedavi edilmesi oldukça önemlidir. Psikoloji literatüründe öfke ve saldırganlığın nedenleri, öfke saldırganlık ilişkisi, öfke ve saldırganlığın olumsuz sonuçlarını önlemeye yönelik pek çok çalışma mevcuttur.

Öfke yönetimi de bu anlamda bu çalışmalar içinde önemli bir kavramdır. Öfkenin uygun şekilde ifade edilmesinin öğrenilebileceği ve bu becerilerin de saldırgan davranışları azaltılabileceği öngörülmektedir. Buna dayanarak yapılan bu çalışmada, çocukların öfkelerini tanımları, öfkenin sonuçlarının farkına varmaları, öfke yönetimi becerisi kazanmaları ve bunun sonucunda da saldırgan davranışlarının azaltılması amaçlanmıştır. Araştırmanın bu anlamda, alandaki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yüksek lisans çalışması yapmak zevkli; ancak emek ve çaba isteyen bir süreçti. En başta bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve hep yanımda olan, görüş ve önerileriyle çalışmama rehberlik eden değerli danışmanım Prof. Dr. Cem BİROL'a, öğrencilik yaşamım boyunca kendisinden çok şey öğrendiğim, tanımaktan ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Özlem KARAIRMAK'a, araştırmanın istatistiksel analizlerini yapan uzman Umut AKÇİL'a teşekkür ederim.

Çalışmamın her aşamasında yanımda olan, tezimin tamamlanmasında yardımlarını esirgemeyen sevgili eşim Yasemin Alparslan ÖZDEMİR'e ve eğitim hayatımın her aşamasında olduğu gibi, yüksek lisans öğrenimim için de beni sonuna kadar cesaretlendiren, hep yanımda olan anne ve babama sonsuz teşekkürler.

ÖZET

ETKİNLİK TEMELLİ GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA MÜDAHALE PROGRAMININ ÇOCUKLARDA ÖFKE VE SALDIRGANLIĞI AZALTMAYA YÖNELİK ETKİLERİ

ÖZDEMİR, Melih Burak.

Yüksek Lisans Tezi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cem BİROL

Şubat 2012, 173 sayfa.

Bu araştırmada; çocuklarda öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik etkinlik temelli grupla psikolojik danışma programının, ilköğretim I. kademe (4. ve 5 sınıf) öğrencilerinin saldırganlık ve empati düzeyleri üzerindeki etkisi ve ilköğretim I. kademe (4. ve 5. Sınıf) öğrencilerinin saldırganlık ve empati düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş değişkenleri açısından incelenmiştir. Bu amaçla, 2010-2011 eğitim öğretim yılında, KKTC’de İskele kazasına bağlı Ziyamet İlkokulu ve Yenierenköy ilkokulu öğrencilerinden 180 öğrenciye Davranış Değerlendirme Ölçeği (Saldırganlık Ölçeği) ve Empati Ölçeği uygulanmıştır. Öğrencilerin kişisel niteliklerine ilişkin bilgiler araştırmacı tarafından geliştirilen ‘Öğrenci Bilgi Formu’ ile elde edilmiştir.

Bu gruptan elde edilen Davranış Değerlendirme Ölçeği (Saldırganlık Ölçeği) puanlarının aritmetik ortalaması alınmış ve ortalamanın üzerinde olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinin yüksek olduğu kabul edilmiştir. 9 deney ve 9 kontrol grubu seçilmiştir. Öğrencilerden biri 2. oturumda süreci yarıda bırakınca deney grubu süreci 8 kişi ile tamamlamıştır. Deney grubuna 8 oturumluk öfke yönetimi eğitim programı uygulanmıştır ve kontrol grubu üzerinde hiçbir işlem yapılmamıştır. 8 oturumluk eğitim sonrasında deney ve kontrol gruplarına Davranış Değerlendirme Ölçeği (Saldırganlık Ölçeği) ve Çocuklar için Empati Ölçeği yeniden uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarından elde edilen ön test ve son test sonuçlarındaki farkın

anamlılığını belirlemek amacıyla son test-ön test farkı (gelişim düzeyi) T-testi ile analiz edilmiştir.

Öğrencilerin saldırganlık ve empati düzeylerinin araştırmada ele alınan değişkenlere göre anlamlı fark gösterip göstermediğini istatistiksel olarak ortaya koymak için cinsiyet değişkeni için ‘T-testi’, yaş ve sınıf değişkenleri için ‘ANOVA’ kullanılmıştır.

Araştırma sonucuna göre, öfke yönetimi eğitimi sonunda deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık düzeyinde, kontrol grubundaki öğrencilere göre anlamlı bir azalma olduğu görülürken, empati düzeyindeki artışın anlamlı olmadığı görülmüştür. Araştırma bulguları ilköğretim I. Kademe (4. ve 5. Sınıf) öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin yaş ve sınıf değişkenlerine göre anlamlı fark gösterdiği, cinsiyet değişkenine göre ise anlamlı bir fark göstermediği; empati düzeylerine göre ise sınıf değişkenine göre anlamlı fark gösterdiği ancak yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre ise anlamlı bir fark göstermediği ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, öfke yönetimi eğitim programının ilköğretim 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyini azaltmada etkili olduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Öfke, saldırganlık, etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programı, empati, I. kademe öğrencileri, saldırganlık ölçeği, empati ölçeği

ABSTRACT

THE EFFECTS OF PSYCHOLOGICAL CONSULTATION INTERVENTION PROGRAM WITH ACTIVITY BASED GROUP TO REDUCE THE ANGER AND AGGRESSIVENESS OF CHILDREN

ÖZDEMİR, Melih Burak

Master Thesis, Department of Guidance and Counseling

Supervisor: Prof. Dr. Cem BİROL

February 2012, 173 pages.

This research was done on the aspect of the effect of aggression management training on the psychological improvement of the children of the first stage of their primary education years including from the 1st grades to 5th grades. And it was also examined on the basis of the children's aggression and empathy levels and on the basis of their sex, grades and their ages. For this reason we applied two scales about the aggression and empathy levels on the students of the two schools named Ziyamet Primary School and Yenierenköy primary school in Turkish Republic of North Cyprus. This data was obtained with the Student Information Form.

The points of this scale which are high above from the level of aggression were accepted as too much aggression among the others. there were nine experiments and nine groups in this study. As one of the students left the process in the second session, the experiment group completed the session with eight students.. The aggression training was applied to this group in 8 sessions. Meanwhile; no operation done on control group. After the training the scales were applied to the groups once again.

The first and the second tests were analyzed with the T-test scale to make sure. To make widely sure we also analyzed the sex based scale with the T-test scale and the empathy scale with ANOVA scale.

After the study it was clearly seen that there was a huge difference on the basis of the students' behaviours between the control group clients and the test group clients while considering the empathy level test didn't have that much difference at all. We have seen that when it came to the age and grades there were much more improvement but when it came to sex there wasn't that much improvement on their behaviours. It was the same for the Empathy scales as well.

As a result we can assume that this study showed us that we can apply this training to these children to diminish their aggression.

Key Words: Anger, Aggression, A psychological consultation intervention programme with activity based group, empathy, primary school students, aggression scale, empathy scale.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
JURİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xii
GRAFİKLER LİSTESİ	xiv

BÖLÜM I

1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	2
1.2. Araştırmanın Önemi	3
1.3. Araştırmanın Problemi	4
1.4. Araştırmanın Hipotezleri	4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.6. Araştırmanın Sayıltıları	5
1.7. Tanımlar	6
1.8. Kısaltmalar	6

BÖLÜM II

2. KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	7
2.1. Öfke Kavramına İlişkin Açıklamalar	7
2.1.1. Öfkenin Tanımı	7
2.1.2. Öfkenin Nedenleri	11
2.1.3. Öfke ve Cinsiyet İlişkisi	12
2.1.4. Öfke Kavramına Kuramsal Yaklaşımlar	14
2.1.4.1. Psikoanalitik Yaklaşım	14

2.1.4.2. Davranışçı Yaklaşım	15
2.1.4.3. Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım	15
2.1.4.4. Akılcı-Duygusal Yaklaşım	16
2.1.4.5. Varoluşçu Yaklaşım	16
2.1.5. Öfke Yönetimi	17
2.2. Saldırganlık Kavramına İlişkin Açıklamalar	22
2.2.1. Saldırganlığın Tanımı	22
2.2.2. Saldırganlığın Türleri	28
2.2.3. Saldırganlık ve Cinsiyet İlişkisi	28
2.2.4. Saldırganlık ve Teknoloji İlişkisi	30
2.2.5. Saldırganlıkta Çevresel Faktörlerin Rolü	38
2.2.6. Saldırganlıkta Ailenin Rolü	39
2.2.7. Resim ve Saldırganlık	44
2.2.8. Oyun ve Saldırganlık	45
2.2.9. Saldırganlık Kavramına Kuramsal Yaklaşımlar	46
2.2.9.1. Psikoanalitik Yaklaşım	47
2.2.9.2. Engellenme-Saldırganlık Hipotezi	48
2.2.9.3. Sosyal Öğrenme Kuramı	48
2.2.10. Öfke ve Saldırganlık İlişkisi	49
2.3. Empati Kavramına İlişkin Açıklamalar	50
2.3.1. Empatinin Tanımı	50
2.3.2. Empatinin Öfke ve Saldırganlık ile İlişkisi	52
2.4. İlgili Araştırmalar	54
2.4.1. Öfke ve Saldırganlık ile İlgili Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar	54
2.4.2. Öfke ve Saldırganlık ile İlgili KKTC ve Türkiye’de Yapılmış Araştırmalar	58
2.4.3. Öfke ve Saldırganlığı Azaltmaya Yönelik Eğitim Programları ile İlgili Araştırmalar	66

BÖLÜM III

3.YÖNTEM

71

3.1. Araştırma Modeli	71
3.2. Evren ve Örneklem	72
3.3. Veri Toplama Araçları	72
3.3.1. Saldırganlık Ölçeği	72
3.3.2. Saldırganlık Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirliği	72
3.3.3. Saldırganlık Ölçeği'nin Puanlanması ve Puanların Yorumlanması	73
3.3.4. Çocuklar için Empati Ölçeği	74
3.3.5. Çocuklar için Empati Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanma, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları	74
3.3.6. Çocuklar için Empati Ölçeğinin Puanlanması	75
3.3.7. Öğrenci Bilgi Formu	76
3.3.8. Verilerin Analizi	76
3.4. İşlem Yolu	76
3.4.1. Etkinlik Temelli Müdahale Programının Amaçları ve Uygulanışı	77

BÖLÜM IV

4. BULGULAR VE YORUMLAR	95
4.1. Etkinlik Temelli Grupla Psikolojik Danışma Müdahale Programı Sonunda Deney ve Kontrol Grupları Arasında Saldırganlık Ölçeği Ön Test-Son Test Puan Bulguları	95
4.2. Etkinlik Temelli Grupla Psikolojik Danışma Müdahale Programı Sonunda Deney ve Kontrol Grupları Arasında Empati Ölçeği Ön Test-Son Test Puan Bulguları	97
4.3. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre İncelenmesine Ait Bulgular	98
4.4. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Sınıf Düzeyine Göre İncelenmesine Ait Bulgular	100
4.5. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesine Ait Bulgular	101
4.6. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Empati Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre İncelenmesine Ait Bulgular	103

4.7. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Empati Düzeylerinin Sınıf Düzeyine Göre İncelenmesine Ait Bulgular	105
4.8. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Empati Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesine Ait Bulgular	106
4.9. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Ölçeğinde Yer Alan Davranışları Gerçekleştirme Düzeyleri	108
4.9.1. Saldırganlık Ölçeği Maddelerine İlişkin Puanlama ve Sınırlandırma	108
4.9.2. Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeğinde 'Ara sıra' Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanları	109
4.9.3. Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeğine İlişkin Görüşlerinin Madde Bazında Yüzdelik Değerleri	110
4.9.4. Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeğinde 'Ara sıra' Yaptıkları Davranışlar ve Yorumları	110
4.10. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Empati Ölçeğinde Yer Alan Davranışları Gerçekleştirme Düzeyleri	122
4.10.1. Empati Ölçeği Maddelerine İlişkin Puanlama ve Sınırlandırma	122
4.10.2. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde 'Nadiren' Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar	122
4.10.3. Öğrencilerin Empati Ölçeğine İlişkin 'Nadiren' Yaparım Görüşlerinin Madde Bazında Yüzdelik Değerleri	123
4.10.4. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde 'Nadiren' Yaptıkları Davranışlar ve Yorumları	124
4.10.5. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde 'Bazen' Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar	130
4.10.6. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde 'Bazen' Yaparım Davranışlarına İlişkin Yüzdelik Değerler	130
4.10.7. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde 'Bazen' Yaptıkları Davranışlar ve Yorumları	131
4.10.8. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde 'Sık Sık' Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar	134
4.10.9. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde 'Sık Sık' Yaparım Davranışlarına İlişkin Yüzdelik Değerler	134

4.10.10. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Her Zaman’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar	139
4.10.11. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Her Zaman’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Yüzdelik Değerler	140
BÖLÜM V	
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	142
5.1. Sonuçlar	142
5.2. Öneriler	144
KAYNAKÇA	146
EKLER	155
1. Ebeveyn izin formu	156
2. Öğrenci bilgi formu	157
3. Çocuklar için empati ölçeği	159
4. Saldırganlık ölçeği (davranış değerlendirme ölçeği)	161
5. Başarı belgesi	164
6. Yaşadığım öfke durumları	165
7. Form-47	166
8. Form-18-19	167
9. Kaza kazan piramidi	168
10. Saldırganlık ölçeği kullanım izni	169
11. Empati ölçeği kullanım izni	170
12. KKTC Milli Eğitim Bakanlığı anket uygulama izni	171

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarının Saldırganlık Ölçeği Ön Test-Son Test Puanlarına Göre Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, Standart Hata, Korelasyon ve Anlamlılık Değerleri	95
Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Empati Ölçeği Ön Test-Son Test Puanlarına Göre Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, Standart Hata, Korelasyon ve Anlamlılık Değerleri	97
Tablo 3. İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Yaş Değişkenine Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Grup İçi-Gruplar Arası Puan Değerleri, F ve Anlamlılık Değerleri	98
Tablo 4. İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Grup İçi-Gruplar Arası Puan Değerleri, F ve Anlamlılık Değerleri	100
Tablo 5. İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Standart Sapma, Standart Hata, F ve Anlamlılık Değerleri	101
Tablo 6. İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Yaş Düzeylerine Göre Sayısal Dağılımı, Empati Düzeylerine İlişkin Puanlarının Ortalamaları, Grup İçi- Gruplar Arası Puan Değerleri, F ve Anlamlılık Değerleri	103
Tablo 7. İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sayısal Dağılımı, Empati Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Grup İçi-Gruplar Arası Puan Değerleri, F ve Anlamlılık Değerleri	105
Tablo 8. İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Sayısal Dağılımı, Empati Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Standart Sapma, Standart Hata, F ve Anlamlılık Değerleri	106
Tablo 9. Saldırganlık Ölçeği Maddelerine İlişkin Puanlama ve Sınırlandırma	108
Tablo 10. Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeğinde ‘Ara sıra’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar	109
Tablo 11. Empati Ölçeği Maddelerine İlişkin Puanlama ve Sınırlandırma	122

Tablo 12. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Nadiren’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar	123
Tablo 13. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Bazen’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar	130
Tablo 14. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Sık Sık’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar	134
Tablo 15. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Her Zaman’ yaparım davranışlarına ilişkin ortalama puanlar	139

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa
Grafik 1. Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeğine İlişkin Görüşlerinin Madde Bazında Yüzdeleri Değerleri	110
Grafik 2. Kedilere Köpeklere Oyun Olsun Diye Taş Atarım Sıklığı	110
Grafik 3. Bazen Bile Bile Arkadaşlarımın Canını Acıtırım Sıklığı	111
Grafik 4. İstedğim Şeyler Yapılmadığında Elime Ne Geçerse Vurup Kırarım Sıklığı	112
Grafik 5. Biri Elimden Bana Ait Bir Şeyi Aldığında Ona Vururum Sıklığı	113
Grafik 6. Bağırıp Çağırdığımda, Vurup Kırdığımda İstediklerimi Elde Edebiliyorum Sıklığı	113
Grafik 7. Söylediğim Sözlerle Arkadaşlarımı Kızdırmak Hoşuma Gider Sıklığı	114
Grafik 8. Çok Kızdığımda Arkadaşlarımı, Kardeşimi Isırmak Saçlarını Çekmek Gibi Canlarını Acıtacak Şeyler Yapma Sıklığı	115
Grafik 9. Bazen Kavga Etmek İçin Bahane Ararım Sıklığı	116
Grafik 10. Herhangi Bir Neden Olmadan da Başka Birine Vururum Sıklığı	117
Grafik 11. Hakkımı Korumak İçin Şiddete Başvurmak Gerekirse Çekinmem Sıklığı	118
Grafik 12. Kızgın Olduğum Zaman Bazen Kapıları Çarparım Sıklığı	119
Grafik 13. Bana Zarar Veren Birine Mutlaka Ben de Zarar Vermeye Çalışırım Sıklığı	120
Grafik 14. Kızıp Sinirlendiğimde Sopa ya da Yumrukla Beni Kızdırana Vurur veya Taş Atarım Sıklığı	121
Grafik 15. Öğrencilerin Empati Ölçeğine İlişkin 'Nadiren' Yaparım Görüşlerinin Madde Bazında Yüzdelik Değerleri	123
Grafik 16. Bir Erkek Çocuğunu Ağlarken Gördüğümde Benim de Gözlerim Sulanır Sıklığı	124
Grafik 17. Televizyon İzlerken Bazen Ağlarım Sıklığı	125

Grafik 18. Bir Kız Çocuğunun Sevindiği Zaman Ağlamasını Anlayamam Sıklığı	125
Grafik 19. Bazı Şarkıları Dinlerken Gözlerim Dolar Sıklığı	126
Grafik 20 . Oyun Oynarken Dizini Yaralayan Bir Erkek Çocuk Gördüğümde İçimden Ağlamak Gelir Sıklığı	127
Grafik 21. Bir Arkadaşımın Sürekli Öğretmenden Yardım İstemesi Beni Kızdırır Sıklığı	128
Grafik 22. Bir Kız Çocuğunu Ağlarken Gördüğümde Benim de Gözlerim Sulanır Sıklığı	128
Grafik 23. Sınıfta Yaramazlık Yapan Bir Arkadaşımın Cezalandırılmasına Üzülmem Sıklığı	129
Grafik 24. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Bazen’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Yüzdelik Değerler	130
Grafik 25. Bir Erkek Çocuğunun Sevindiği Zaman Ağlamasını Anlayamam Sıklığı	131
Grafik 26. Oynamak İçin Arkadaş Bulamayan Bir Erkek Çocuk Gördüğümde Üzülürüm Sıklığı	131
Grafik 27. Büyükler Bazen Üzülecek Bir Şey Yokken Bile Ağlarlar Sıklığı	132
Grafik 28. Bazı İnsanların Acıklı Bir Film Seyrederken ya da Acıklı Bir Roman Okurken Ağlamaları Bana Çok Komik Gelir Sıklığı	133
Grafik 29. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Sık Sık’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Yüzdelik Değerler	134
Grafik 30. Oynamak İçin Arkadaş Bulamayan Bir Kız Çocuğu Gördüğümde Üzülürüm Sıklığı	135
Grafik 31. Toplum İçinde Sevinçlerini Birbirine Sarılarak Gösteren İnsanları Anlayamam Sıklığı	135
Grafik 32. Bir Arkadaşımın Doğum Günü Partisinde Kendisine Gelen Hediye Paketlerini Açmasını İzlemek Hoşuma Gider Sıklığı	136
Grafik 33. Bir Kız Çocuğunun Oyun Oynarken Düşüp Bir Yerini Yaraladığını Gördüğümde Çok Üzülürüm Sıklığı	137
Grafik 34. Kedi ve Köpeklere İnsan Gibi Davranmanın Saçma	138

Olduğunu Düşünürüm Sıklığı

Grafik 35. Arkadaşı Olmayan Çocuklar Muhtemelen Hiçbir 139

Zaman Arkadaşları Olsun İstemezler Sıklığı

Grafik 36. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde 'Her Zaman' Yaparım 140

Davranışlarına ilişkin Yüzdelik Değerler

Grafik 37. Bir Hayvana Zarar Verildiğini Gördüğüm Zaman Çok 140

Üzülürüm Sıklığı

Grafik 38. Arkadaşlarımın Yiyecek Bir Şeyleri Yokken Ben Onların 141

Yanında Kurabiyelerimi Rahatlıkla Yiyebilirim Sıklığı

BÖLÜM I

1.GİRİŞ

Son yıllarda Türkiye ve dünyada şiddete yönelik olaylarının büyük bir hızla artmakta olduğu gözlenmektedir. Gerek yazılı ve gerekse görsel basın yayın organları aracılığıyla her gün onlarcasının haber programlarına konu olduğu şiddet içerikli bu davranışlar, toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Şiddet içeren davranışlara çoğunlukla öfke duygusu eşlik etmektedir. Bu bakımdan öfke duygusunun ve bu duygunun bireylerde ortaya çıkmasına neden olan etmenlerin incelenmesi önem taşımaktadır (Özmen, 2006).

Genel olarak öfke doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen duygusal tepkidir. Öfke diğer duygular gibi son derece doğal, evrensel ve sağlıklı olarak ifade edildiğinde yapıcı ve kişiler arası iletişimi düzeltici olabilen bir duygudur. Ancak öfke kontrol edilemeyen ve yıkıcı bir biçimde davranışlara yansiyarak saldırgan ve son derece tahrip edici tepkilere dönüşme potansiyeline sahiptir (Soykan, 2003).

Sağlıklı olarak yaşandığında son derece işlevsel olabilen öfke, pek çok kişiye korkutucu gelmektedir; çünkü bu duygunun sosyal çevreye ve ait olduğu bireye yansımaları oldukça olumsuz olmaktadır. Olumsuz bir duygunun kabul edilmesi de pek kolay olmamaktadır. Mutsuzluk ve neşe gibi normal bir duygu olan öfke, inkar edilmeyi de hak eden bir duygu değildir. Öfke ister kişinin kendisinden isterse de karşıdaki kişiden kaynaklansın, üzerinde durulup çözümlenmesi gereken bir duygudur.

Çocuklarda ise öfke konusu dikkat çeken bir konudur. Öfke sorunu yaşayan çocukların sayılarının fazlalığı öfke yönetimi konusundaki gereksinimleri arttırmaktadır. Öfkenin yaygınlaşması, sınıflarda ve okullarda öğretmenlerin öğretim etkinliklerine daha az zaman ayırmalarına, olumsuz davranışların düzeltilmesine ise daha çok zaman ayırmalarına sebep olmaktadır. Bu dönemde çocuklar, anne-

babalarının, öğretmenlerinin veya kendisi için önemli bir yetişkinin öfkeli veya saldırgan davranışını, bir davranış şekli olarak algılayıp bu şekilde davranmaya başlayabilir. Model almanın yanı sıra özdeşim kurma da çocuğun pek çok davranışı olduğu gibi, öfkeyi ifade şekli ve saldırgan davranış şekillerini, anne-baba, öğretmen ya da bir yetişkini örnek alarak edinmesine neden olabilir.

Öfkenin ifade biçimlerinden birisi hatta en önemlisi, saldırganlık olarak görünmektedir. Saldırganlığı, öfkenin kontrol edilemediği durumlarda ortaya çıkan bir davranış ya da fiziksel ya da psikolojik olarak karşıdaki kişiye kasıtlı olarak bilerek ve isteyerek zarar vermeye yönelik girişimlerin tümü olarak tanımlayabiliriz. Bu anlamda aile ve okul ortamında öfkeleriyle başa çıkma konusunda yalnız bırakılan çocuklarda, kişilerarası ilişkilerinin bozulması, düşük akademik performans, sözel veya fiziksel yaralanmalar görülebilir.

Öfke daha çok duygu ve tutumlarla ilişkili iken, saldırganlık karşıdaki kişi ya da kişilere ve nesnelere dönük zarar verici davranışları kapsamaktadır. Öfkenin sağlıklı bir şekilde yaşanıp yönetilebilmesi için, nedenlerinin anlaşılıp zarar verici, tahrip edici biçimlerde ifadesinin kontrol edilmesi gereklidir. Öfkenin belki de en istenmeyen biçimde ifadesi olabilen saldırganlık davranışının anlaşılıp, kontrolüne çalışılmalıdır.

Öfke yönetimini, öfkenin uygun bir şekilde ele alınabilmesi olarak ifade edebiliriz. Öfke kontrolünde temel amaç, saldırganlıktan uzak, kişinin kendisine ve çevresine zarar vermeyecek şekilde duygusunu ifade etme becerisi kazandırmaktır. Bu anlamda öfkenin kontrol edilmesine yönelik yapılan çalışmalar, öfke yönetimi tekniklerinin; öfke ve saldırganlığı azaltmaya yardımcı olduğu kanıtlanmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, ilkokul 4. ve 5. sınıf düzeyindeki saldırgan davranış eğilimi yüksek olarak belirlenen iki gruptan, etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programı uygulanan öğrencilerin saldırganlık ve empati düzeyleri

ile hiçbir uygulama yapılmayan gruptaki öğrencilerin saldırganlık ve empati düzeyleri arasındaki farklılığı incelemektir

1.2. Araştırmanın Önemi

İlk düzenli eğitim-öğretim basamağı olan ilköğretimin, kişinin geleceğini şekillendirmek adına ne kadar önemli olduğu herkes tarafından kabul gören bir gerçektir. İlkokul yılları daha sonraki eğitim dönemlerinin temelini oluştururken, çocuk bir yandan sosyalleşmekte, diğer yandan da kendi kültürünün davranış kalıplarını ve kurallarını öğrenmeye başlamaktadır.

İlköğretim birinci kademeye denk gelen yıllar çocukların sosyal becerilerinin gelişmeye başlamasının yanı sıra akademik özgüvenlerini kazanmaları açısından da kritik bir dönemdir (Şahin, 2004).

Toplumumuzda öfkenin karşılığı cezadır. Bunun doğal sonucu olarak da bir çok insan öfkenin ifade edilmemesi gereken, olumsuz bir duygu olduğu düşüncesiyle engellenme neticesinde öfkesini bastırır ki bu da agresif davranışların artmasına neden olur. Ancak insanların, öfkelerini uygun yollarla ifade etmeyi öğrendikleri takdirde, daha düşük düzeylerde saldırganlık gösterecekleri de bir gerçektir.

Öfke, kliniksel ve sistematik araştırmaya konu olacak kadar önemli bir sosyal problem olmuştur (Beck ve Fernandez, 1998).

İlköğretim yaşlarındaki çocuklar, saldırganlık gibi kendilerini ve çevrelerini zora sokan çeşitli olumsuz davranışları bir önceki gelişim dönemine göre daha fazla sergilemektedirler. Sınıfta, evde ve oyun sahasındaki saldırgan davranışlar birçok öğretmen ve ana-baba için sorun haline gelmektedir. Saldırgan davranışlar çocuğun yaşadığı içsel çatışmaların, engellemelerin bir sonucu olarak gözlenebileceği gibi, çocukların bu tür davranışları birbirlerini model almaları yoluyla da ortaya çıkabilmektedir. Çocukların saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi elbette ki onlara

verilecek olan, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerini planlamak açısından önemlidir (Şahin, 2004).

Şiddet eğilimlerinin artması ve bu olayların giderek daha küçük yaşlara kadar inmesi sonucu, ilköğretimin ilk yıllarında alınacak önlemlerin ve kazandırılacak becerilerin önemi göz önünde bulundurularak bu çalışma tasarlanmıştır.

Çalışma, etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının uygulanmasıyla, ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine bu programın etkilerini ortaya koymak, okul psikolojik danışmanları ve araştırmacılara kaynaklık etmesi açısından önem taşımaktadır.

1.3. Araştırmanın Problemi

Etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının, ilkokul 4. ve 5. sınıf öğrencilerin saldırganlık ve empati düzeylerine; cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş değişkenlerine göre farklılık gösteren bir etkisi var mıdır?

1.4. Araştırmanın Hipotezleri

1. Deney ve kontrol gruplarının saldırganlık ölçeği ve çocuklar için empati ölçeği ön test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur.
2. Etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının uygulanmasından sonra, deney ve kontrol gruplarının saldırganlık ön test ve son test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark vardır.
3. Etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının uygulanmasından sonra, deney ve kontrol gruplarının empati ön test ve son test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark vardır.
4. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri, cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklıdır.
5. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri, yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklıdır.

6. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri, sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklıdır.
6. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin empati düzeyleri, cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklıdır.
7. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin empati düzeyleri, yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklıdır.
8. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin empati düzeyleri, sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklıdır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

1. Araştırmanın deneklerini, KKTC’de İskele kazasına bağlı Ziyamet İlkokulu ve Yeni Erenköy ilkokulu 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin bir kısmı oluşturmaktadır. Bu nedenle elde edilen bulgular ancak benzer gruplara genellenebilir.
2. Araştırmada ele alınan saldırganlık, “Saldırganlık Ölçeği”nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
3. Araştırmada ele alınan empatiklik, “Çocuklar İçin Empati Ölçeği”nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
4. Araştırmanın kapsamı, araştırmacının ulaşabildiği kaynaklarla sınırlıdır.

1.6. Araştırmanın Sayıltıları

1. Öğrencilere uygulanan “Çocuklar için Empati Ölçeği” ve “Saldırganlık Ölçeği”nin onların empatik eğilimleri ve saldırganlık düzeylerini yansıttığı, “Öğrenci Bilgi Formu”nun ise öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun, anlayabilecekleri bir dilde hazırlandığı varsayılmıştır.
2. Öğrencilerin, kendilerine verilen ölçme araçlarına içten ve doğru yanıtlar verdikleri varsayılmıştır.
3. Araştırma kapsamına alınan deney ve kontrol grubu öğrencilerinde, deney koşulları dışında, olgunlaşma ve genel etkilerin aynı olduğu varsayılmıştır.

1.7.Tanımlar

Araştırmada yer alan temel kavramların tanımları aşağıda verilmiştir:

Öfke (Anger): Bireyin istek, ihtiyaç ve planlarının engellenmesi ve haksızlıklara uğraması karşısında, kendini olumlu yollardan ifade edememesi sonucunda yaşadığı duygu durumu (Şahin, 2005) olarak tanımlanmaktadır.

Saldırganlık (Aggression): Başkalarına, hayvanlara ve nesnelere kazara ya da niyetli bir şekilde zarar vermeyi içeren davranış biçimidir (Şahin, 2004) şeklinde tanımlanmaktadır.

Öfke Kontrolü (Anger Management): Öfkeyi doğru ifade etme becerisini kazanmaya “öfke kontrolü” denir (Kökdemir, 2004).

Empati (Empathy): Duygudaşlık (Genel Türkçe sözlük) anlamına gelen empati, kişinin kendisini başka bir bilincin yerine koyarak söz konusu bilincin duygularını, isteklerini ve düşüncelerini, denemeksizin anlayabilmesi becerisi olarak da tanımlanabilmektedir (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>).

1.8. Kısaltmalar

KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

BÖLÜM II

2. KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. ÖFKE KAVRAMINA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

2.1.1. Öfkenin Tanımı

Günümüzde bireylerin yaşam olayları karşısında sakin kalabilmeleri önemli bir beceri haline gelmiştir. Hemen her gün “ ne oluyor bize? ” dedirten pek çok haberle karşılaşmaktayız. Bu gibi haberlerin içeriğini oluşturan olayların ekonomik, sosyal ve kişisel pek çok nedeni olabilmektedir. Toplum düzenini bozan, bireysel olarak kişileri zora sokan durumların nedenlerinden birinin de öfke duygusu ve bu duyguyla nasıl başa çıkılacağına bilinmemesi olduğu düşünülmektedir. İlgili literatürde öfkenin pek çok tanımının yapıldığı görülmektedir (Şahin, 2005).

Öfke kavramıyla ilgili olarak ilk kapsamlı bilimsel araştırmayı yapanların başında gelen bir araştırmacı olarak Novaco'ya (1975) göre, öfke kavramı, çok uzun bir süre, psikoloji alanında bir sorun olarak görülmemiş ve araştırmacılarca ihmal edilmiştir. Bunun nedeni ise öfkenin, uzun bir süre saldırganlık kavramının bir boyutu olarak görülmesinden ileri gelmektedir. Araştırmacılar saldırganlığı, gözleyebildikleri biçimiyle değerlendirmektedirler. Fakat öfkenin bileşenleri daha çok bireye özgüdür ve bu durum öfke kavramının tanımının tam ve nesnel olarak yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu da araştırmacıların öfke konusunu ihmal etmelerinin en önemli nedenlerinden birisi olmuştur (Novaco, 1975; akt.Özmen, 2006).

Öfke, günlük hayatımızda önemli yere sahip duygularımızdan biridir. Evrensel bir duygu olmakla beraber, her kültürde farklı şekillerde yaşanmaktadır. Öfke kimi zaman kısa süreli, orta şiddette ve hatta kişiye faydalı; kimi zaman ise, çok şiddetli, yoğun, sürekli ve tahrip edici olabilmektedir. Bu duygunun açık bir şekilde,

doğrudan ifade edilmesinin yıkıcı bir özelliği olduğu düşünüldüğünden, öfke pek çok kültürde olumsuz bir şekilde değerlendirilmektedir. (Balkaya ve Şahin, 2003).

Aslında öfke, insanlara bahşedilen tüm duygular gibi doğuştan sahip olduğumuz bir duygudur. Çoğu zaman hoşlanmadığımız durumlar karşısında, kişilik haklarımıza dokunulduğunda, beklentilerimiz karşılanmadığında, incindiğimizde ve engellendiğimizde ortaya çıkar (Özkan, 2010, 20).

Öfke çok sık yaşanan bir heyecan türüdür. Özellikle çocukluk döneminde öfkeyi oluşturacak uyaranlar çoktur. Çocuk, öfke tepkisini bir savunma aracı gibi kullanmasını kısa süre içinde öğrenir. Öfkelenildiği an dikkati çekeceğini ve istediğinin yerine getirileceğini bilir. Öfkeyi doğuran başlıca etkenler, çocuğun yeteneksizliği, başkalarının baskısıyla istediğini yapamaması ya da faaliyetinin durdurulması şeklinde sıralanabilir. Otoriter bir baba karşısında sık sık öfkelenen çocuk, giderek babaya karşı bir düşmanlık duygusuna sahip olabilir. Bu duygu zamanla genelleşerek baba modelini anımsatan tüm bireylere yönelebilir (Yavuzer, 2010b, 75).

Lerner'e (1985/2010) göre öfke bir işarettir, hem de önemli bir işaret. Öfkemiz, incindiğimizi, haklarımızın ihlal edildiğini, gereksinimlerimizin ya da isteklerimizin doğru şekilde karşılanmadığını ya da sadece işlerin yolunda gitmediğini gösteren bir ileti olabilir.

Öfke kötü değildir. Öfkenin ifade ediliş şekli, onun 'uygunsuz' ya da 'kötü' olduğunu anlatır. Öğrencilerin tehlikeli davranışlar sergilemesi (birdenbire patlama veya rol yapma) ya da duygularını bastırmaları (beden dili, yüz mimikleri veya sözcük kullanmamaları), her ikisi de öfkeyi ifade etmenin uygun olmayan yollarıdır ve çevrelerindeki çocukları ve diğer insanları yaralayıp incitebilir. Herkes her an patlamaya hazır kişilikler sergileyebilir. Genellikle çılgık atarlar, bağırırlar, kollarını sallayabilirler, sinirden köpürebilirler, nefes almakta güçlük çekebilirler ve başka yolla dikkatleri kendi üzerlerine çekebilirler. Fakat duygularını bastıran çocuklar

tanımlanması en zor olanıdır. Pasif görünürler ve duyularını çok zor gösterirler (<http://www.unf.edu/dept/fie/sdfs/notes/anger.pdf>).

Öfke, gizlenmiş ya da kılık değiştirmiş bir duygu olarak da tanımlanabilir. Bastırıldığı zaman, pasif saldırganlık (surat asma, küsme gibi) biçiminde ortaya çıkabilir. Bastırılmış öfkenin yarattığı bir başka duygu da kendini kurban gibi hissetmektir. Pasif saldırgan, öfkesini yaşarken "Sen iyi değilsin.", kurban ise "Ben iyi değilim." düşüncesiyle davranabilir (Özer, 2011).

Öfke, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen son derece doğal, evrensel ve insani bir tepkidir. Öfke uygun ifade edildiğinde sağlıklı bir duygudur. Ancak öfke, kontrolden çıkıp yıkıcı hale dönüştüğünde kişinin yaşamında son derece önemli sorunlara yol açabilmektedir. Öfkenin sağlıklı ve işe yarar olabilmesi için bastırılmaması, tanınması, kabul edilmesi ve kontrollü bir biçimde ifade edilebilmesi gerekmektedir. Öfke bir problem çözme aracı, intikam yolu, suçlama biçimi veya başkalarını kontrol etme yolu değildir (<http://www.nccogpdm.metu.edu.tr/Brosur-15.pdf> adresinden 25.09.2011 tarihinde alınmıştır).

Öfke, engelleme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap (Güncel Türkçe Sözlük) ya da engellenme, incinme ya da gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi olarak tanımlanabilir (BSTS / Ruhbilim Terimleri Sözlüğü 1974) (<http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden 25.09.2011 tarihinde alınmıştır).

Öfke, insanın mutluluk, üzüntü, korku ve nefretten oluşan beş temel duygusundan biridir. Ayrıca, günlük yaşamda birçok kişinin çoğu zaman yaşadığı bir duygudur (Bilge ve Ünal, 2005).

Öfke diğer duygular gibi duygusal, bilişsel ve fizyolojik olarak çoğu sistemi etkileyen bir duygudur. Olumsuz bir duygu olarak bilinir ancak olumsuz değildir ve aksine evrenseldir (Adana ve Arslantaş, 2011).

Öfke, birçok iç ve dış etmenin etkisiyle, genellikle ikincil bir duygu olarak ortaya çıkar. Diğer bir deyişle öfke duygusu, korku, kaygı, üzüntü gibi çeşitli duygu durumlarını izleyen bir sonuç olarak da yaşanabilmektedir. Korku, üzüntü ve kaygı gibi birincil duyguların sonucunda ortaya çıkan öfke duygusu, çoğu zaman bireylerin farkında olmadan yaşadıkları bir duygudur (Özmen, 2006).

Birey haz alma dünyasını engelleyen herhangi bir durum, olay veya kişi ile karşılaştığında öfke duygusu oluşur. İstedikini alamama, haksız davranışlara maruz kaldığını düşünme, arkadaş kaybı, kaçırılmış fırsatlar, kavgalar, engellenme, anlaşılmama, saygısızlık vb. durumlar öfkelenmemize neden olur. Her bireyin öfkelenildiği durumlar farklıdır. Ayrıca bir birey aynı konuya bazen öfkelenirken bazen öfkelenmeyebilir (<http://www.pdrn.anadolu.edu.tr/b/ofke.pdf> adresinden 25.09.2011 tarihinde alınmıştır).

Öfke, bireyin istek, ihtiyaç ve planlarının engellenmesi ve haksızlıklara uğraması karşısında, kendini olumlu yollardan ifade edememesi sonucunda yaşadığı duygu durumudur. Sık olarak yaşanan, küçük hayal kırıklıklarından yoğun hiddete kadar değişik süreçlerde ve yoğunluklarda var olan, fizyolojik ve biyolojik değişimlerin eşlik edip etkide bulunduğu normal bir duygudur (Şahin, 2005).

Öfke; doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen duygusal tepkidir. Öfke diğer duygular gibi son derece doğal, evrensel ve sağlıklı olarak ifade edildiğinde yapıcı ve kişiler arası iletişimi düzeltici olabilen bir duygudur; ancak öfke kontrol edilemeyen ve yıkıcı bir biçimde davranışlara yansiyarak saldırgan ve son derece tahrip edici tepkilere dönüşme potansiyeline sahiptir (Soykan, 2003).

Hauck (1974/2009) öfke en yaygın olarak öğretilen duygusal tepkidir. Öfke sadece çok rahatsız edici değil, aynı zamanda da çok tehlikeli olabilecek bir duygusal durumdur. Bunun ne demek olduğunu hepimiz biliyoruz; çünkü hayatımız boyunca bir veya birkaç kez bizi çok saldırgan davranmaya zorlayan ve bazen gerçekten de böyle davrandığımız bir noktaya gelmişizdir. Hapishaneler çok saldırgan insanlarla

dolu, evlilikler bir zamanlar birbirlerini çok seven iki kişinin arasında zamanla gelişen nefret yüzünden bitiyor ve biz insanların, sorunlarımıza aşırı acı ve öfke ile tepki vermemiz nedeniyle, toplumdaki suç oranı artıyor.

2.1.2. Öfkenin Nedenleri

Giderek modernleşen yaşam tarzlarının, teknolojik gelişmelerle gündeme gelen sosyal değişimlerin ve çeşitlilik gösteren kişilerarası ilişkilerin bireyi pek çok yönden ve özellikle de duygusal yönden etkilemesi söz konusudur. Bu etkilerin sürekliliği ile yüksek düzeyde tehdit içeren uyarılar ve bu uyarılara bağlı duygusal bozuklukların -öfke bu duygusal bozukluklarda çok önemli bir yere sahiptir- yaşanması olasılığı da artmaktadır (Erözkan, 2006).

Hauck'a (1974/2009) göre suçlamak öfkenin temel nedenidir. Suçlama olmadan nefret, acımasızlık ve gereksiz yere yaşanan acılar düşünülemez. İnsanları suçlamak yerine, onların kişiliklerini davranışlarından ayrı tutmak her zaman için daha akıllıca ve hayırlı (aynı zamanda ekili) bir davranıştır.

Öfke iki temel nedenle ortaya çıkabilir. Bu nedenlerden birincisi bireyin kendisinden, ikincisi ise karşısındaki birey(ler)in onda oluşturduğu duygulardan kaynaklanabilir. Öfke, ister bireyin kendisiyle ilgili, ister karşısındakiyle ilgili bir nedenden kaynaklansın, özenle üzerinde durulup çözümlenmesi gereken bir duygudur (Özer, 2011).

İnsan varoluşunu gerçekleştiremediği oranda çevresiyle bağıını da yaşayamaz. Bunu yaşayamamaktan ötürü onlara bağımlı bir yaşam sürdürmekte olmanın öfke ve düşmanlığını, bazen onlara bazen de kendine yöneltir (Gençtan, 2007, 188).

Öfke uygun ifade edildiğinde, son derece sağlıklı ve doğal bir duygudur. Ancak kontrolden çıkıp da yıkıcı hale dönüşürse okul-iş hayatında, kişisel ilişkilerde ve genel yaşam kalitesinde sorunlara yol açar. Pek çok kişisel ve sosyal problemlerin (örneğin, çocuk istismarı, aile içi şiddet, fiziksel ya da sözel saldırganlık, toplumsal

şiddet) temelinde öfke vardır. Öfke hem dışsal, hem de içsel bazı olaylarla ortaya çıkar. Arkadaşınız, anneniz, kardeşiniz, sokaktaki bir adam, öğretmeniniz gibi belli bir insana öfkelenebileceğiniz gibi; trafik sıkışıklığı, iptal edilen bir randevu gibi bir olaya da öfkelenebilirsiniz. Öfkelenmenizden kendi kişisel kuruntularınız sorumlu olabileceği gibi, daha önceden başınızdan geçmiş ve sizi öfkелendirmiş bazı olayların anıları da sorumlu olabilir. Genellikle öfkeye yol açan nedenler arasında; engellenme, haksızlığa uğrama, fiziksel incinme ve yaralanmalar, tacize uğrama, hayal kırıklığı, saldırıya uğrama, tehditler sayılabilir (Kökdemir, 2004).

İnsanın neden öfkелendiği esas olarak aynı nedenlere dayansa da, her dönemin kendine özgü engellemeleri vardır. İnsanları öfkелendiren nedenlerin başında engellenme (isteğin yerine gelmemesi), önemsenmeme, aşağılanma, keyfi bir davranışla karşılaşma (haksızlığa uğrama) ve saldırıya uğrama (psikolojik yönden hakarete uğrama; fizyolojik yönden bedensel saldırıya uğrama) gelir. Amaçlarına ulaşması ve ihtiyaçlarını karşılaması noktasında insanı engelleyecek her durum, olay ya da kişi, öfke duygusunun oluşumunda en başta gelen nedenlerdir (Grand, 1999; akt. Erözkan, 2006).

2.1.3. Öfke ve Cinsiyet İlişkisi

Öfke bir davranış değildir. Öfke hayatın bir parçasıdır ve toplumun bize öfkemizle nasıl baş edeceğimizi öğretmede pek başarılı olduğu söylenemez. Genellikle kızların öfkeli görünmesi hoş karşılanmazken, erkeklerin öfkelerini olumsuz davranışlarla dışa vurmaları teşvik edilir ve ödüllendirilir (Kökdemir, 2004).

Öfkeyi ifade ediş biçimi ve öfkeye yol açan durumların cinsiyete göre değiştiği, erkeklerde hangi yaşta olursa olsun, öfke duygusunun daha kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir. İlkçağlardan günümüze kadar gelen ataerkil düzen anlayışı, öfke erkeklerde hayati saldırı ve savunma aracı olarak pekiştirildiğinde, erkeklerin öfke ve saldırganlığı toplum tarafından doğal karşılanmaktadır. Türk Kültüründe, başkasının üstünde güç ve baskı kurma sadece erkeklere uygun görülmemekte ve öfkenin gösterilmesi erkeksi bir ifade olarak benimsenmektedir (Şahin, 2005).

Lerner (1985/2010) oysa kadınların öfkelerinin bilincine varmaları ve öfkelerini ifade etmeleri hep engellenmiştir. Erkeklerle duydukları öfkeyi açıkça ifade eden kadınlara kuşkuyla bakılır. Erkek kahramanlar inançları için savaşabilir, hatta ölebilirler; kadınlar içinse hakları adına kansız ve insancıl bir devrim yapmak bile lanetlemeye yeter.

Gudlaugsdottir, Vilhjalmsson, Kristjansdottir, Jacobsen ve Meyrowitsch (2004) yaptıkları çalışmalarında, erkek cinsinin, ebeveynlerinden yeterli destek alınamamasının, okuldaki başarısızlıklar ve ailedeki kötü olaylar gibi olumsuz yaşantılar; sinir, agresiflik, ve güç kullanımının tümünün orta yetişkinlik döneminde şiddet davranışlarının ortaya çıkışıyla ilişkili olduğunu saptamıştır.

10 yaş civarında saldırgan davranışlarda kız ve erkekler arasında bir farklılık söz konusu olmazken, 13 yaş civarında büyük farklılıklar ortaya çıkar. Kızlar ilişkiyi kesme, kötü niyetli dedikodular, kin tutma ve incelikli saldırı taktiklerinde daha başarılı iken; erkekler bu tarz üstü kapalı stratejilerden habersiz, öfkelendiklerinde çatışmaya açık olmaya devam ederler. Erkekler yalnızlık, katı bağımsızlık ve özerklikle gurur duyarken; kızlar kendilerini bir ilişki ağının parçası olarak görür. Yani erkekler kendi bağımsızlıklarına meydan okuyabilecek herhangi bir şeyi tehdit olarak görürken, kızlar daha çok ilişkilerinde bir kopma söz konusu olduğunda kendilerini tehdit altında hissederler (Özkan, 2010, 91-92).

İlleez (2006) ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileri arasında yaşanan iletişim çatışmalarını ve bunların çözüm stratejilerini sosyal yapılandırmacılık kuramına dayalı olarak incelediği çalışmasında, öğrencilerin cinsiyetleri ile yaşadıkları çatışmaları çözme strateji ve taktikleri arasında anlamlı farklılık bulmuştur. Bulgulara göre kız öğrencilerin çatışmalarını karşılıklı konuşup, anlaşıp özür dileyerek çözme yolunu erkek öğrencilere oranla daha sık kullandıklarını ve empati yeteneklerinin daha gelişmiş olduğu, erkek öğrencilerin ise çatışmalarını çözmek için kız öğrencilere oranla yıkıcı stratejileri daha sıklıkla kullandıkları sonucuna ulaşmıştır.

2.1.4. Öfke Kavramına Kuramsal Yaklaşımlar

Duygularla ilgili olarak yapılan açıklamalarla karşılaştırıldığında, öfke duygusunun psikoloji alanında ele alınarak incelenmeye başlanması, oldukça yeni sayılır. Duygular üzerinde ilk kuramsal açıklamaların 1800'lü yıllarda yapıldığı görülmektedir. Oysa öfke duygusunun ele alınması ve incelenmesi ancak 1900' lü yılların ortalarında olmuştur (Özmen, 2006).

Öfkeye ilişkin kuramsal görüşler, genel olarak bu duygunun bireyin algılaması ve durumu değerlendirmesiyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Öfke bireyin çocukluktan itibaren sahip olduğu yaşantılar doğrultusunda, bireyin durumu tehdit, aşağılama, engelleme vb. olarak algılayışına yönelik duygu tepkilerinden biri olarak görülmektedir. Sonuç olarak öfke, bireyin algısı, sahip olduğu bilişsel ve davranışsal yapısı doğrultusunda duruma ilişkin tepki verme yollarından biri olarak görülebilir (Gültekin, 2008).

2.1.4.1. Psikoanalitik Yaklaşım

Psikolojideki kuramların öfkeyle ilgili açıklamalarına baktığımızda, öfkenin sadece duygusal bir durum olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Daha önce de söz edildiği gibi, öfke; saldırganlık ve düşmanlık kavramları ile birlikte ya da birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bazı model ya da kuramların öfkeye ilişkin açıklamaları saldırganlık için de geçerli sayılmıştır ki bunlardan biri de psikoanalitik kuramdır.

Öfke duygusu ile ilgili açıklamalar incelendiğinde bu yaklaşımın, öfke duygusunu saldırganlığın bir boyutu olarak ele aldığı görülmektedir. Psikanalitik yaklaşıma göre, insan davranışları iki temel içgüdü tarafından yönlendirilir. Bu iki temel içgüdü, biri yaşam diğeri ise ölüm içgüdü olarak adlandırılan eros ve tanatostur (Gebeş, 2011).

Freud'un psikoanalitik kuramı incelendiğinde saldırganlığın, kuramın temel kavramlarından biri olduğu görülmektedir. Ancak saldırganlığı sonraki yazarlar gibi bir davranış olarak değil de, doğuştan getirilen içgüdüsel bir duygu olarak tanımlandığı dikkate alınır, saldırganlık ve öfke arasında bir ayrım yapmadığı, bunları birbirlerinin yerine kullandığı söylenebilir (Sütcü, 2006).

2.1.4.2. Davranışçı Yaklaşım

Öfke ve saldırganlığı, engellenme durumuna karşılık verilen tepki olarak ele alan bu kurama göre öfke, uyarıcılara verilen öğrenilmemiş duygusal tepkilerden biridir. Korku ve sevgi gibi öfke de koşullanma tepkisidir. Duygusal sorunlar, insandaki bu üç temel duygu ile ilgili olarak yaşamın erken yıllarında koşulanmış ya da aktarılmış tepkilerden oluşmaktadır (Nelson-Jones 1995; akt. Gültekin, 2008). Başka bir ifadeyle davranışçı kuram, öfkeyi üç temel duygudan biri olarak kabul etmekte ve erken dönemlerdeki koşullanmalarla meydana geldiğini ifade etmektedir (Gültekin, 2008).

Davranışçılık yaklaşımına göre, insanlar daha önce öğrenilmiş davranışlar aracılığıyla benzer durumlarda, benzer davranışlar gösterir. Çevresel etkileşimlerden kaynaklanan ve birbirini takip eden sürekli uyaran davranışlar dizisi geliştirirler. Davranışçılara göre bu modeller, örnekler sürekli değildir; fakat zamanla yeni öğrenilen tecrübelerle değişebilirler. Yani bu davranışlar çevrenin etkisiyle değişken olurlar (Thompson, Rudolph, 2000; akt. Akdeniz, 2007).

2.1.4.3. Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım

Geçtiğimiz 20 yılda, bilişsel-davranışsal terapi öfke kontrolünde en yaygın yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Bilişsel-Davranışsal terapi; rahatlama, bilişsel yapılandırma, problem çözme ve stres azaltma gibi teknikleri bir araya getirir; ancak sadece teknik yapıda olmaktan ziyade, teoriyi öğrenme ve bilgi süreci prensiplerini de birleştirir (Beck ve Fernandez, 1998).

Bilişsel yaklaşıma göre duyguların akılcılığının açık ve net bir açıklamasını yapmak mümkündür. Duygular esas duruma uygun olmasa ya da mantıksız olsa bile, bu uygunsuzluğun nedeni bireyin durum hakkında yanlış ya da mantık dışı inanışlara sahip olmasıdır. Böylece olay tersine çevrilir; mantıksızlıkla suçlanması gereken ise duygu değil düşüncedir. Bu görüşe göre herhangi bir durumda öfkelenmenin nedeni, aslında o olayla ilgili sahip olunan düşüncelerdir (Avcı, 2009).

Etkili şekilde öfkeye hakim olmada faydalı bulunan ilave edilen stratejiler; insanı sinirlendirecek durumlardan uzak durmayı, çevreyi değiştirmeyi, olumlu bir şeye odaklanmayı, yedek olumlu etkinliklere katılmayı, iletişim ve sosyal becerileri geliştirmeyi içerir. Ayrıca yüz problemlerine yapıcı şekilde yardım etmek amacıyla kullanıldığında mizahın da faydalı olduğu bulunmuştur. Alaycı mizah da sağlıklı sinir ifadesinin bir diğer formudur (Hogan, 2003).

2.1.4.4. Akılcı-Duygusal Yaklaşım

Öfkenin, akılcı olmayan inançlardan kaynaklandığını ileri süren akılcı duygusal yaklaşım, insanların tüm işlevsel olmayan düşünce ve davranışlara olduğu gibi saldırgan olmaya yönelik potansiyelleri olduğunu, öfke ve saldırganlığın giderilmesinde de akılcı olmayan inançların akılcı hale dönüştürülmesi gerekliliğini ifade etmektedir (Gültekin, 2008).

2.1.4.5. Varoluşçu Yaklaşım

İnsan, varoluşunu gerçekleştirebildiği bir yaşantısı sona erdiğinde bir başka yaşantıya geçer. Varolabilmek yerine, olması gerekenin yaşandığı, dolayısıyla çevreyle bütünleşmiş bir birliktelik yerine, seyirci olarak katılınan durumların ardından insanlar bir başka yaşantıya geçemez ve yaşayamamış olmanın ağırlığını bir sonraki geleceğe taşırlar. Bu nedenle kendimizi varedemediğimiz beraberliklerin ardından, o beraberlikte olanları irdeler ve yargılarız. Kaza geçiren insanların sonradan olayı sürekli anlatarak etkisini hafifletmeye çalışmaları gibi. Hatta bazen toplu bir

beraberliğin ardından, katılanlardan biri, bir diğeri arayarak yaşayamamış olduğu duyguları ya da varolmamış olmanın isyanını ona aktarmaya çalışabilir. Yaşamazlık sonucu biriken öfke ve saldırganlığı, açık ya da dolaylı yoldan, bu durumun sorumlusu olarak gördüğümüz çevremize, bunu yapamadığımızda da organlarımıza yöneltiyoruz. Ama kendimizi yok etme pahasına kaçındığımız zedelen ve zedelemeyi yine de yaşıyoruz. Kendimizi varedemediğimiz zamanlarda içimizde öfke sıkışmadığı için yıkıcılık tehdidi azalır, çevremizdekiler tarafından ‘hissedilebilme’ olasılığı artar (Gençtan, 2007, 66-68).

2.1.5. Öfke Yönetimi

Öfkeyi doğru ifade etme becerisini kazanmaya “öfke kontrolü” denir. Öfke kontrolünde temel amaç; saldırganlıktan uzak, şiddet içermeyen, kişinin kendisine ve çevresindekilere zarar vermeyecek şekilde duygusunu ifade etme becerisini kazanmasıdır (Kökdemir, 2004).

Hauck (1974/2009) göre öfkeli olmak, olumlu düşünmeye engel olur. Sonuç olarak, ne kadar öfkeli olursanız olaylar o kadar kötüye gider.

Lerner’e (1985/2010) göre öfkemiz bir soruna işaret eder; ama bu sorunun nasıl çözüleceğine dair en ufak bir ipucu bile getirmez. Öfke sadece hissettiğimiz bir şeydir. Bize biraz yavaşlamamız ve benliğimiz hakkında daha açık düşünmemiz gerektiğini söylerken, bir yandan da açıkça düşünmemizi güçleştirir. Öfkemizi; kendimizi ve ilişkilerimizi açıklığa kavuşturup güçlendirmede kullanma konusunda çoğumuz yardım görmemiştir. Bize verilen dersler hep öfkeden korkmaya, öfkeyi tamamen reddetmeye, öfkeyi yanlış hedeflere yöneltmeye ya da öfkeyi kendimize çevirmeye yöneliktir. Öfkelenmek için bir neden olduğunu reddetmeyi, öfkenin gerçek kaynaklarını görmemeyi ya da öfkeyi statükoyu zorlamak yerine, korumaktan başka işe yaramayan etkisiz şekillerde açığa vurmayı öğreniriz.

Öfkesini uygun şekilde yönlendiremeyen bireylerin de kendini önemsiz hissetmesi, saldırganlığı ortaya çıkarabilir. Öfkenin uygun yerlere kanalize edilememesi, bireylerde “saldırgan” etkinlikler sonucunu doğurmaktadır. Öfke, belki de insanın ilk

var olduğu günden beri olan doğal bir süreçtir; ancak kontrol edilemeyen bir öfkenin ise sonu şiddete varan bir saldırganlığa dönüşebileceği de iyi bilinmelidir (Baş, 2011).

Öfkenin sağlıklı ve işe yarar olabilmesi için öncelikle varlığının kabul edilmesi ve tanınması gerekir. Öfkenin ifadesi kişiden kişiye değışiklik göstermektedir. Bazı kişiler bu tür duygularını sıklıkla bastırmayı, yok saymayı ya da inkar etmeyi tercih ederken, diğerkleri öfkeyi bir süre bastırıp daha sonraları patlamalar şeklinde ifade eder. Bir kısım birey ise öfke ile davranmayı bir yaşam biçimi haline getirmiştir. Yukarıda sözü edilen davranışların varlığı genellikle öfkeyle baş etmede kullanılan çözümlerin işlevsel olmadığını göstermekte ve bu tür tepkiler çoğunlukla öfke ve kızgınlığın sağlıklı biçimde ifade edildiğine işaret etmektedir. Bu biçimlerde ifade bulan öfkenin kişinin yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilediğı açıktır (Soykan, 2003).

Doğuştan sahip olduğumuz diğerk tüm duygular gibi öfke de bizi harekete geçiren, sağladığı enerji ile güzel ve farklı davranışlara yöneltebilen bir potansiyele sahip. Bu gücünden faydalanamadığımızda elimizde pimi çekilmeye hazır bir bomba haline dönüştüğü için, öfkenin çoğu zaman hayatımıza katkı sağlayacak kısmını görmekte zorlanıyoruz. Öfkemizi kontrol edebilmek ve olumlu yönlerinden faydalanabilmek, güçlü bir irade ile gerçekleştirilebilir. ‘Hemen istiyorum...şimdi istiyorum...’ cümleleri ile hayatına haz merkezli bir yön tayin eden kişiler için, öfke ile ortaya çıkacak anlık rahatlama gibi gözükten durumu ertelemek çok da kolay değıl. Fakat sebep olduğı olumsuz sonuçlar düşünıldüğünde onu yönetmek için göstermemiz gereken çabanın hayatımızı ve ilişkilerimiz güzelleştiren anlamlı bir çaba olduğı görülür (Özkan, 2010, 12).

Temel olarak öfke davranışı için çözüm arayan, kontrol edilmesi gerektiğini düşünen ve bunun için yardım arayan kişiler azınlıkta olmasına rağmen; öfke, günlük yaşantımızda sanıldığından daha fazla etkin olmaktadır. Asıl sorun, günlük yaşamda birçok sorunla karşılaşmaktan çok, kişilerin kendilerinde hissettikleri öfkenin şiddeti ve bu tür duyguları üzerinde ne kadar kontrol sahibi olduklarıdır. Öfke başlıca üç

objeye ilişkin ortaya çıkmaktadır; kişinin kendisine, diğerlerine ve başına gelenlere yani yaşadığı dünyaya karşı. Sonuçta ortaya çıkışı nasıl olursa olsun, aslında öfke de diğer birçok duygu gibi anlaşılabilen, kabul edilebilen, kontrol edilebilen ve etkin bir biçimde kullanıldığında işe yarayabilen bir duygudur (Soykan, 2003).

Öfke birey tarafından kontrolsüz yaşandığında, bireyin kendisine ve çevresine zarar verici bir boyuta gelen önemli bir duygudur. Bireylerin bu duygusunun kontrol edilmesi kişilerarası ilişkilerinin sağlıklı sürmesine yardımcı olur (Bilge ve Ünal, 2005).

Bireyin, doğal bir duygu olan öfkesini, kendisine ve çevresine zarar vermeden yaşayabilmesi için öncelikle öfkesini fark ederek tanıması, olumlu bir biçimde ifade etmekten korkmayarak, onu sağlıklı bir biçimde yaşaması gerekmektedir (Adana ve Arslantaş, 2011).

Öfkenin sağlıklı olarak yaşanıp ve yönetilebilmesi için kabul edilmesi, nedenlerinin ve biçiminin anlaşılması ve kesinlikle saldırgan biçimlerde ifadesinin kontrol edilmesi gereklidir (Soykan, 2003).

Kişiler öfkelenediklerinde bedenlerinde, kas geriliminin artması, yumrukların sıkılması, titreme, uyuşma gibi bir takım fiziksel değişmelerin olduğu ve bunların kişi için öfkelenenlere dair ipucu olabileceği de belirtilmektedir. Bu ipuçları, çoğunlukla kontrol edilemeyeceği düşünülen öfkenin denetiminde önemli bir yer tutmaktadır. Çeşitli kuramlara dayandırılarak geliştirilen öfke denetimi programları aracılığıyla, bireyler öfkelerini denetlemeyi öğrenebilmektedirler (Şahin, 2005).

Öfke duygusu, sağlıklı bir şekilde ifade edilmediğinde ise bedensel ve ruhsal birtakım olumsuzluklara yol açar. Yoğun olarak yaşanan ancak ifade edilemeyen öfke, bireyin enerjisini tükettiği gibi, davranışlarını kontrol etmesini de zorlaştırır. Bastırılarak içe atıla öfke; hipertansiyon, migren, ülser gibi psikosomatik hastalıklara ve depresyona sebep olur. Özellikle kadınlarda depresyon, panik atak gibi psikolojik

sorunlara yol açar. Yoğun öfke duygusu ise kontrol edilmediğinde bireyin kendisine ve çevresine yönelik saldırgan davranışları ile ifade edilir (Özkan, 2010, 59).

Bireylere öfkelerini fark ederek tanımlarının ve bu duygularını sağlıklı bir biçimde ifade etmelerinin öğretilbileceği en uygun ortamlar okullardır. Okullarda, bireylerin duygularını tanımları ve sağlıklı yollarla ifade etmelerini öğretecek kapsamlı eğitim programlarına gereksinim vardır (Adana ve Arslantaş, 2011).

Öfke ne kadar haklı gerekçeler ile ortaya çıkarsa çıksın, kontrol edilmediğinde kişide üzüntü, pişmanlık ve suçluluk duygularını ortaya çıkarır. Çoğu zaman sinirlenip çocuğuna bağırarak ya da daha ileri gidip bir tokat atan ebeveynlerin hemen o davranıştan sonra ne kadar pişman olduklarını dile getirmelerine şahit oluruz. Ne kadar haklı bir gerekçe olursa olsun, kontrol edilmeden sergilenen her olumsuz davranış kişiyi pişmanlığa sürükler. Pişmanlık zamanla suçluluk duygusunu ortaya çıkararak kişinin kendisini yetersiz ve kötü biri olarak algılamasına yol açar (Özkan, 2010, 232).

Öfke sorunu yaşayan çocukların sayılarının çok fazla oluşu, etkili ve etkisini kısa sürede gösterebilen önleme programına olan gereksinimi artırmaktadır. Amerika'da hemen her sınıfta öfke sorunu yaşayan çocuklar bulunmaktadır. Burada öfkenin bir salgın halini alarak gittikçe yaygınlaştığı gözlenmektedir. Sınıfta öfke sorunu yaşayan bir ya da birden fazla öğrencinin olması, öğretmenlerin öğretimin etkinliklerine ve derslere daha az zaman ayırmalarına, istenmeyen öğrenci davranışlarının düzeltilmesine ise daha fazla zaman ayırmalarına neden olmaktadır. Okullarda 1986 ile 1990 yılları arasında 300' den fazla kişinin öldürüldüğü ya da ağır bir biçimde yaralandığı ve buna ek olarak da 242 kişinin silah çekilmek suretiyle ölümle tehdit edildiği bildirilmiştir (Goldstein, 1994; akt. Wilde, 2001/2006).

Daha önce de ifade edildiği gibi, psikoloji literatüründe öfke ve öfke denetimi ile ilgili görüşler incelendiğinde, aslında öfkenin normal bir duygu olduğu, denetlenmesi gereken kısmın öfkeyi ifade etme biçimi olduğu görülür. Bu yüzden psikolojik yardım süreçlerinde amaç öfkeyi ortadan kaldırmak değil, uygun şekillerde ifade

sorunlara yol açar. Yoğun öfke duygusu ise kontrol edilmediğinde bireyin kendisine ve çevresine yönelik saldırgan davranışları ile ifade edilir (Özkan, 2010, 59).

Bireylere öfkelerini fark ederek tanımlarının ve bu duygularını sağlıklı bir biçimde ifade etmelerinin öğretilbileceği en uygun ortamlar okullardır. Okullarda, bireylerin duygularını tanımları ve sağlıklı yollarla ifade etmelerini öğretecek kapsamlı eğitim programlarına gereksinim vardır (Adana ve Arslantaş, 2011).

Öfke ne kadar haklı gerekçeler ile ortaya çıkarsa çıksın, kontrol edilmediğinde kişide üzüntü, pişmanlık ve suçluluk duygularını ortaya çıkarır. Çoğu zaman sinirlenip çocuğuna bağırarak ya da daha ileri gidip bir tokat atan ebeveynlerin hemen o davranıştan sonra ne kadar pişman olduklarını dile getirmelerine şahit oluruz. Ne kadar haklı bir gerekçe olursa olsun, kontrol edilmeden sergilenen her olumsuz davranış kişiyi pişmanlığa sürükler. Pişmanlık zamanla suçluluk duygusunu ortaya çıkararak kişinin kendisini yetersiz ve kötü biri olarak algılamasına yol açar (Özkan, 2010, 232).

Öfke sorunu yaşayan çocukların sayılarının çok fazla oluşu, etkili ve etkisini kısa sürede gösterebilen önleme programına olan gereksinimi artırmaktadır. Amerika'da hemen her sınıfta öfke sorunu yaşayan çocuklar bulunmaktadır. Burada öfkenin bir salgın halini alarak gittikçe yaygınlaştığı gözlenmektedir. Sınıfta öfke sorunu yaşayan bir ya da birden fazla öğrencinin olması, öğretmenlerin öğretim etkinliklerine ve derslere daha az zaman ayırmalarına, istenmeyen öğrenci davranışlarının düzeltilmesine ise daha fazla zaman ayırmalarına neden olmaktadır. Okullarda 1986 ile 1990 yılları arasında 300' den fazla kişinin öldürüldüğü ya da ağır bir biçimde yaralandığı ve buna ek olarak da 242 kişinin silah çekilmek suretiyle ölümle tehdit edildiği bildirilmiştir (Goldstein, 1994; akt. Wilde, 2001/2006).

Daha önce de ifade edildiği gibi, psikoloji literatüründe öfke ve öfke denetimi ile ilgili görüşler incelendiğinde, aslında öfkenin normal bir duygu olduğu, denetlenmesi gereken kısmın öfkeyi ifade etme biçimi olduğu görülür. Bu yüzden psikolojik yardım süreçlerinde amaç öfkeyi ortadan kaldırmak değil, uygun şekillerde ifade

ederek kontrollü bir şekilde bu duygunun yaşanmasını sağlamaktır (Özkan, 2010, 60).

Lerner (1985 / 2010) öfkeyi etkili bir biçimde kullanmayı öğrenmek, sorunlarımıza yol açtığını ve bizi mutsuz ettiğini düşündüğümüz diğer kişiyi suçlamaktan, diğer insanları değiştirmenin bizim işimiz olduğu fikrinden, onlara ne düşünmeleri, ne hissetmeleri ve nasıl davranmaları gerektiğini söylemekten vazgeçmeyi gerektirir.

Öfke Yönetimi konusunda öğrencilere yardım ederken;

- ✓ **Güvenli duygusal bir ortam yarat:** Öğretmenler net, tutarlı ve esnek sınırları olan bir sınıf ortamı oluşturmalıdır. Ayrıca her bir öğrenciye adil şekilde davranılmalı, her birine saygı duyulmalıdır.
- ✓ **Sorumluluk sahibi öfke yönetimi modeli ol:** Çocuklar davranışları taklit ederler; dolayısıyla öfke yönetimi tekniklerinde en iyi öğretmen olmaya çalış, öğretmenler kendi öfkelerini etkili şekilde idare ederek iyi bir model olmalıdırlar.
- ✓ **Duygularını gösterme konusunda çocukları teşvik et:** Eğer, çocuklar tepkilere öncelik eden duygularını göstermeyi ve tarif etmeyi öğrenirlerse kendilerini kontrol etme yetenekleri de gelişecektir.
- ✓ **Küçük çocukların öfkeyi anlamaları ve onu yönetebilmeleri için öfkeyle ilgili hikâyeleri ve kitapları kullan:** Çocukların duygularını onaylamalarına yardım edebilecek ve içlerinde olup bitenlerin ne olduğuna dair onları eğitebilecek birçok kitap vardır.
- ✓ **Ebeveynlerle iletişim kur:** Eğitimciler çocuklara öfkeye hakim olmaları için onlara öğretilen şeyler ve neler yapıldığı hakkındaki bilgileri ebeveynlerle paylaşmalıdırlar (<http://www.unf.edu/dept/fie/sdfs/notes/anger.pdf>).

Okul ortamında bir danışman, öğrencilerinin etkili öfke hakimiyeti becerilerini daha fazla geliştirmek için öğrencileriyle birebir çalıştığında, öğrencilerin danışmanlık oturumları dışında yeni becerileri kullanmaları konusunda teşvik etme meselesi çözülemeyen bir sorun olarak kalır (örn: sınıfta, kafeteryada, oyun parkında). Bunu

başarmanın kanıtlanmış bir yolu öğrencilerle birlikte danışmanı da sınıfta, kafeterya veya oyun parkında oturtmak ve öğrencilerin sinirlendikleri anda onlara doğru davranışı göstermek ve müdahale etmektir. Danışman daha sonra öğrencilerin bilişsel işlemlerine de yol gösterebilir ve öğrencilerin dürtülerine hakim olmalarında onlara yardımcı olabilir. Aynı zamanda, diğer öğrenciler ve hatta öğretmenler için de etkili ve faydalı becerileri gösteren iyi birer model olabilirler (Hogan, 2003).

Lerner (1985/2010) göre kendini etkin olmayan şekillerde ifade edenler, sonunda öfkelenmeye hiç cesaret edemeyenler kadar acı çekeceklerdir.

Sonuç olarak öfke, sağlıklı olarak yaşandığında son derece işlevsel olabilen bir duyguyken, kontrol edilemediğinde hem kişi hem de çevresi için oldukça zararlı olabilen bir duygudur (Soykan, 2003).

2.2. SALDIRGANLIK KAVRAMINA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

2.2.1. Saldırganlığın Tanımı

Saldırganlık, insanın varoluşundan günümüze uzanan süreçte pek çok sorunun, çatışmanın sebebi ya da sonucu olarak gelişen olumsuz bir sosyal durum, acı bir gerçektir. (Özen, Gülaçtı ve Çıkkılı, 2004).

Saldırganlık, sözel veya fiziksel bir güç harcayarak, genellikle bir hedefe (kişi ya da nesneye) yönelen bir eylem olup, öfke, hiddet veya düşmanlık benzeri duygulanımların motor karşılığı olarak tanımlanmaktadır. Diğer insanlarda fiziksel ve psikolojik sonuçları olan, önceden karar verilmiş davranış olarak kısaca tanımlanabilir. Bu tanımlamaya başkasının mallarına zarar da dahil edilebilir. Psikiyatride saldırganlık, tanımlama sistemlerinde ayrı bir bozukluk olarak düşünülmemekte ve tanımlanmamaktadır. Saldırganlık psikiyatrik ve nörolojik (ve diğer) hastalıkların semptomu olarak yaygın bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda tüm dünyada ve ülkemizde yaşanan kişisel ve toplumsal olaylarda,

saldırganlık ve şiddet her gün ve her an karşılaşılan güncel bir olgu haline gelmiştir (Başoğlu, 1998).

Saldırganlık, öfkenin kontrol edilmediği durumda ortaya çıkan bir davranıştır (Kökdemir, 2004).

Saldırganlık, gelecek herhangi bir saldırıdan kendini korumaya çalışan, bir bireye zarar vermeye niyet eden bir davranıştır. Bu bir duygulanım, duygu veya agresif düşünce, plan veya dilek değildir. Bu tanım, zarara neden olan, kazara olan olayları hariç tutar: Bir otomobilin kontrolünü kaybetme ve kazara bir yayayı öldürme gibi. Bu tanım çabalar başarısız olsa bile zarar vermek isteyen davranışları kapsar: Ateşlenen bir silahtan çıkan merminin hedefindeki insanı ıskalması gibi (Anderson ve Bushman, 2001).

Saldırganlık, düşüncelerini ve inançlarını genellikle dürüst olmayan uygunsuz yollarla ve diğer bireylerin haklarını çiğneyerek ifade etme biçimidir (Erdoğan ve Oto, 1999).

Saldırganlığı açıklamaya çalışan kuramların, farklı saldırganlık biçimlerinden söz ettikleri vurgulanmaktadır. Engellenme-saldırganlık kuramı, saldırganlığı amaca yönelik davranışın engellenmesi sonucu yaşanan öfke ve yıkıcı davranma eğilimi olarak tanımlarken; sosyal öğrenme kuramı, saldırganlığı davranışın sonucunda pekiştireç alabilmek yani amaca ulaşabilmek için yapılan yıkıcı davranış olarak ele almaktadır (Crick ve Dodge, 1996; akt. Akgün ve Araz, 2010) .

Hangi şekilde tanımlanırsa tanımlansın saldırganlık, kişinin kendisine veya başkasına zarar veren bir davranış biçimini ortaya koymakta ve kabul edilemeyecek olumsuz bir sosyal beceriyi anlatmaktadır (Dilekman, Ada ve Alver).

İnsan saldırganlığının nedenlerini açıklayan çok sayıda görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden en eskisi saldırganlığın, insanların biyolojik yapısında var olduğunu

savunan görüştür. Bu görüşün en önemli savunucuları arasında Freud gelir. Diğer bir yaklaşım insanlarda saldırganlığın doğuştan gelme olasılığını savunan etyolojiye dayanan görüştür. Etyologların çoğu, saldırganlığı doğuştan gelen ve hayvanın yaşamını sürdürmesinde önemli rolü olan bir davranış olarak görürler. İnsanlarda görülen saldırganlık davranışının hayvanlardan farklı olduğunu öne sürülmektedir; çünkü insanların saldırgan davranışlarında öğrenmenin rolü büyüktür (Eroğlu, 2009).

Öfkenin yarar getirmediği tepkiler ise genellikle saldırgan eylem niteliği taşır. Burada amaç, öfke duyulan kişiye zarar vermektir. Saldırgan nitelik taşıyan eylemler tehdit etmek, hakaret etmek ve iğnelemek gibi sözel ya da dayak gibi fiziksel biçimlerde olabilir (Özer, 2011).

Saldırganlık, saldırganlığı besler ve sorunları çözmekten ziyade daha çok sorun oluşmasına neden olur. Kısa bir zaman içinde işe yarıyor gibi görünse de uzun solukta başarısız olur. Çoğu sosyal psikolog günümüzde insanların neden agresif oldukları, bu agresifliği hangi faktörlerin etkilediği ve bunu nasıl azaltılacağı konusunda oldukça ilgilidirler. Çoğu insan toplumdaki şiddet ve saldırganlığın miktarı konusunda oldukça endişelidir. Saldırganlık direkt olarak bizim güvenlik ve korunma konusunda temel ihtiyaçlarımıza ulaşmamızı engellediği için onu azaltmanın yollarını bulmak önemlidir. Saldırganlığın tek bir nedeni olduğu gerçeği etkili müdahalelerin tasarlanmasını zorlaştırır. Bir kişi için işe yarayan tedavi diğer kişide çözüm olmayabilir. Aslında, saldırganlığın ve şiddetin kaçınılmaz bir hal aldığı ve toplumumuzun yaradılıştan gelen bir parçası olduğu gerçeğini çoğu insan kabul etmeye başlamıştır. Bu varoluş der ki; saldırganlık ve şiddeti azaltmak için yapılabilecek bir şeyler mutlaka vardır (<http://www.rcgd.isr.umich.edu> adresinden 25.09.2011 tarihinde alınmıştır).

Son zamanlarda toplumumuzda tanık olunan şiddet olayları daha fazla dikkat çekmeye ve daha çok kişiyi kaygılandırmaya başlamıştır. Bu çerçevede 'saldırganlık' üzerinde en fazla konuşulan, yazılan, çizilen, gazete ve televizyon haberlerinde en fazla işlenen konulardan biri halini almıştır. Şiddetin toplumda yaygınlaşmasına ek

olarak, şiddet olaylarına dahil olma yaşı da gittikçe düşmektedir. Küçük yaştaki çocukların birbirini vurması, ölümle veya yaralanmalarla sonuçlanan olayların sayısındaki hızlı artış çok sık duyduğumuz ve artık kanıksamaya başladığımız sıradan olaylar haline gelmiştir. Konuya dair görsel, işitsel ve yazılı basında yapılan tartışmalar ve yorumlar çoğu kez sığ kalmakta, olayları tek nedene dayalı olarak açıklama eğilimi göstermekte ve birbiri ile çelişmektedir. Taraflar olayların sorumluluğunu birilerinin üzerine yıkmaya çalışmakta, bazıları okulların tedbirsiz davrandığını, bazıları ailelerin sorumsuzca davrandığını, bazıları ise medyanın kötü örnek teşkil ettiğini ve şiddet içerikli görüntülerin çocukları şiddete yönelttiğini öne sürmektedir (Yaşar ve Paksoy, 2011).

Saldırganlık olarak tanımlanabilecek şiddet durumları, öfkenin davranışsal ve kontrolsüz olarak ortaya çıkması için kullanılırken; öfkenin en tehlikeli sonucu olan şiddet içerikli davranışların, öfkenin yoğunluğu ile yakından ilgili olduğu açıktır. Öfkenin tüm olumsuz sonuçlarına karşın, aslında, kişiyi uyarıcı, koruyucu veya harekete geçirici olan işlevleri, bu duygusal yaşantının, yaşamın devamı için ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Doğada birçok canlının yaşamını sürdürebilmesi için, kendisi için var olan tehditlere karşı uyarılması ve kendisini korumak, yaşamda kalabilmek ve türünü sürdürebilmek için saldırgan davranışlar gösterebilmesi gerekmektedir (Soykan, 2003).

Saldırganlık ve şiddet öğrenilen bir davranıştır ve zamanında müdahale edilmediği ya da gerekli önlemler alınmadığında, uzun vadede toplumsal yapıda geri dönüşümü olmayan yaralar açabilir. Şiddet ve saldırganlık farklı birer olgu olarak değerlendirilse de, konu ile ilgili çalışmalara bakıldığında, şiddet ve saldırganlığın birbirinden bağımsız kavramlar olmadığı görülür. Şiddet, insanda doğal olarak var olduğu kabul edilen saldırganlık eğiliminin bireysel ya da toplumsal boyutta; ancak diğerine zarar verecek şekilde dışa vurulması, yansıtılması olarak tanımlanabilir. Hemen akla şöyle bir soru gelebilir. Şiddetin temelinde saldırganlık eğilimi varsa, bu eğilimi harekete geçiren nedir? Engellenme, saldırganlığın meydana gelmesinde önemli bir etken olarak kabul edilir. Her saldırgan davranışın temelinde mutlaka bir engellenmenin olduğu ileri sürülmektedir (Ayan, 2007).

Kimi çocuklar oyuncaklarını kırar. Bu davranış oyuncaya olan nefretten değil, oyuncanın içinde neler olduğunu öğrenme isteğinden kaynaklanmaktadır. Çocuklar, genellikle öğrenme güdüsünün etkisiyle oyuncaklarını parçalarlar. Oyuncanın içini görüp merakını gideren birçok çocuk, oyuncayı yeniden tamir etmek için uğraş verir. Saldırgan davranışları yoğun olan bazı çocuklar ise, içlerindeki saldırganlık dürtülerinin etkisiyle oyuncaklarına zarar verirler. Aynı zamanda çocuğun oyuncaklara olan ilgisi ve oyuncak tercihi, çocuğun kişilik yapısı hakkında önemli ipuçları verir. Çocuklar, daha çok kişilik yapılarına ve yeteneklerine uygun olan oyuncakları tercih ederler. Örneğin müzikte üstün yetenekli olan çocuklar müzik aletlerine, kinestetik yeteneği iyi olan çocuklar ise beden ve hareket ile ilgili oyuncaklara ilgi duyarlar, şiddet güdülerini baskın olan çocuklar ise daha çok tabanca, tank, savaş uçağı, kılıç gibi oyuncakları tercih ederler. Çocuğun oyuncak seçimine bakılarak, onun kişilik özellikleri ve gelecekteki mesleki eğilimi hakkında bilgi sahibi olunabilir (Özbey, 2008, 100-101).

Küçük kardeşe duyulan kıskançlık, çocukların yaşamında en yaygın kıskançlık örneğidir. Bu kıskançlık türünde, çocuk genellikle saldırgan bir biçimde davranır. Kardeşine vurma, ısırma sık rastlanan davranışlar arasındadır (Yavuzer, 2010a, 108).

Son zamanlarda gerek medyayı gerekse okullarımızı, öğretmen ve ailelerimizi en fazla meşgul eden konulardan birisi şiddet ve saldırganlık olmuştur. Özellikle okullardaki saldırganlık içeren davranışların artması okul psikolojik danışmanlarının bu alanda etkin olmalarını gerektirmektedir. Bu durum psikolojik danışma ve rehberlik alanında araştırma yapan araştırmacıların saldırganlık ve saldırgan davranışlara yol açan nedenler üzerinde yoğunlaşmalarına neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar saldırganlığa neden olan etmenlerin genellikle; aile içi ilişkiler, ana-baba tutumları, tv, yaşanan çevre ve ortam, kişilik özellikleri, genetik faktörler, sosyo ekonomik düzey üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Özellikle yurtdışında yapılan araştırmalarda kişiliğin ve kişilik özelliklerinin saldırganlığa etkisi üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. (Kılıçarslan, 2009).

Okulun en önde gelen misyonu ve görevi, öğrencilerin kendilerini güvende hissedebilecekleri, kendilerini gerçekleştirebilecekleri ve hayata hazırlanabilecekleri bir yer olmalıdır. Bir başka ifade ile okullar, öğrencilere fiziksel bir güvencelik ve bilişsel öğrenme ve hazırlanma süreci sağlamakla yükümlüdür. Son yıllarda okullarda yaşanan şiddet; okulları, eğitimcileri ve toplumu öğrencilerdeki bu 'saldırganlığı' (agression) araştırmaya itmiştir. Çünkü okullarda her türlü 'kural dışı' diye atfedilen durumun içinde 'saldırganlık' vardır (Baş, 2011).

Saldırganlık, ülkemizde gençler arasında özellikle son yıllarda artmış ve bu artış okullara da yayılmıştır. Evde, arkadaş çevresinde ve okulda baskılanan, anlaşılmayan, kendini ifade edemeyen gençler genellikle kendini ifade yolu olarak saldırganlığı seçebilmekte, bu da okullarda ciddi sorunlara neden olmaktadır. Medyada çok sık duyulan gençlerin birbirlerine, öğretmenlerine saldırma olayları, nadir de olsa kanlı bitmekte ve ergenlerin sonunda pişman olacakları boyutlara ulaşmaktadır. O yüzden saldırganlık, okullarda rastlanılan ve üzerinde araştırmalar yapılan, psikolojik danışma yöntemleri kullanılarak ve çeşitli tekniklerle bireysel olarak ya da grupta yapılan danışmalarla çözülmeye çalışılan en önemli sıkıntıların başında gelmektedir (Karataş ve Gökçakan, 2009).

Bir başka taraftan öğrencilerin toplumsal hayatta veya okulda yapmış oldukları hataların fiziksel yöntemler ile cezalandırılması, öğrencilerdeki saldırganca davranışları artırdığını düşündürmektedir. Öğrencilerin, gerek okulda gerekse de sosyal hayata aileleri ve öğretmenleri tarafından engellenmeleri, yani kendilerini ifade etmelerine izin verilmemesi kendilerinin fikir, görüş ve önerilerinin önemsenmeyip, dikkate alınmayışı da öğrencilerdeki saldırganca davranışları artırdığı ifade edilebilir. Çünkü birey ya da öğrenci, kendini ifade edemediğinde ya kendini ispatlamak için illegal yollara başvuracak, yani saldırganca davranışlar içerisine girerek çevreye ve insanlara zarar verecek ya da sindirilmiş olarak ömür boyu kişiliği oturmamış, silik ve toplumdan uzak bir birey olarak yalnızlığa ve başarısızlığa mahkûm bir şekilde hayatını idame ettirmeye çalışacaktır (Baş, 2011).

2.2.2. Saldırganlığın Türleri

Saldırganlık, genel olarak zarar verici davranışa işaret etmekle birlikte, araştırmacılar saldırganlık kavramını sınıflandırarak tanımlamışlardır. Saldırganlıkla ilgili bir sınıflandırma şekli; ilişkisel saldırganlığa karşı, açık saldırganlıktır. İlişkisel saldırganlık, bir çocuğun arkadaş ilişkileri ve bir gruba dahil olmayla ilişkili duygularına zarar vermeyi amaçlayan davranışlar iken; açık saldırganlık fiziksel ve sözel saldırganlık, gözdağı verme yolu ile zarar vermeyi yönelik davranışları içermektedir (Crick ve Grotpeter, 1995; Akt: Dilekman, Ada ve Alver, 2011). Bir başka tanımda ise ilişkisel saldırganlık; dedikodu yaymak, istenileni yapmadığı takdirde arkadaşlığı bitirmekle tehdit etmek gibi doğrudan gözlenmeyen davranışları içeren dolaylı zorbalık olarak tanımlanmaktadır (Crick ve Bigbee, 1998; Akt. Kapıcı, 2004).

Tepkisel saldırganlık, akranının davranışını kasti olarak kendisine zarar verme amacı ile yapılmış bir davranış olarak algılayan çocuğun, misilleme olarak saldırgan bir tepkide bulunması iken ‘amaç yönelimli saldırganlık’ saldırgan çocukları karakterize eden bir diğer sosyal bilgi işleme örüntüsü, bilgi işleme sürecinde tepkiye karar verme aşamasında gözlenmektedir. Bu adımda çocuklar, her bir tepkinin olası getirisi, her bir tepkiyi verebilme yetenekleri hakkındaki güvenleri vb. bazı kriterlere göre belirli bir sosyal durumdaki olası tepkileri değerlendirirler. Bu değerlendirmenin sonucunda hangi tepkiyi sergileyeceklerine karar verirler. Bu ikinci tür sosyal bilgi işleme örüntüsünü kullanan saldırgan çocuklar için saldırganlık, amaçlarına ulaşmanın uygun bir aracı olarak işlev görmektedir, olarak tanımlamaktadırlar (Akgün ve Araz, 2010).

2.2.3. Saldırganlık ve Cinsiyet İlişisi

Yapılan araştırmalar, saldırgan davranışın genellikle erken gelişim dönemlerinden itibaren kazanıldığını ve erkeklerde saldırgan davranışların kızlara göre daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır (Karahan, Özcan ve Ağlamaz, 2009).

Erkek öğrencilerin kızlara göre daha saldırgan davranışlar sergilemesinin temelinde erkeklerin androjen özelliklere sahip olmasının yanında, yetiştirme biçimlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Özellikle aile içinde erkek çocukların saldırgan eğilimleri kızlara göre daha çok kabul görmekte diğer bir ifade ile daha az yadırganmaktadır. Bunun sonucu olarak erkeklerin saldırgan davranışları aile içinde pekiştirilmektedir (Erdoğan, 2010).

Efendi (2008) çalışmasında, orta öğretim kurumu öğrencilerin, saldırganlık ve denetim odağı arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Yapılan karşılaştırma sonucunda; erkek öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarının kız öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur.

Kılıçarslan ve Atıcı (2010) ise, ilk ergenlik döneminde bulunan öğrencilerin akılcı olmayan inançları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve akılcı olmayan inançların öğrencilerin saldırganlık puanlarını ne ölçüde yordayabildiğini ortaya koymaya çalıştıkları araştırmalarında, erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kızlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Gündoğdu (2010) yaptığı çalışmada, 9. sınıf öğrencilerinin cinsiyetlerine ve ailelerinin maddi gelir durumlarına göre çatışma çözme, saldırganlık ve öfke puanlarını incelenmiş ve araştırma verilerinde öğrencilerin cinsiyetleri açısından, saldırganlık puanları incelendiğinde, öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanlarının farklılaştığı, erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Karataş (2008) çalışmasında, lise 9. 10. ve 11. sınıflara devam eden öğrencilerin cinsiyet, istediği okula gidip gitmeme, sınıf düzeyi ve alan türü değişkenleri açısından öfke ve saldırganlık düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş, öfke ve saldırganlık arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetleri açısından, saldırganlık ve öfke puanları incelendiğinde, öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanlarının farklılaştığı, farklılığın kaynağına baktığımızda ise, erkek

öğrencilerin fiziksel saldırganlık puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Erdoğan (2010), öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelediği çalışmada, erkek öğrenciler, kız öğrencilerden daha çok saldırgan eğilimlere sahiptirler sonucuna ulaşmıştır.

Eroğlu (2009) lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarını çeşitli değişkenler açısından incelediği araştırmasında, lise ve üniversiteye devam eden öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla elde edilen araştırma bulguları ise, fiziksel saldırganlık alt boyutunda hem lise hem de üniversiteye devam eden erkek öğrencilerin puan ortalamalarının kız öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

2.2.4. Salırganlık ve Teknoloji İlişkisi

İnsanın toplumsal bir varlık haline gelme sürecinde yani toplumsallaşma sürecinde etkili olan sosyalizasyon araçlarından biri de kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçlarının saldırganlık ve şiddet olaylarının ortaya çıkmasında ve artmasında bir payının bulunup bulunmadığı, varsa derecesinin ne olduğu tartışma konusudur (Adak, 2004).

Kitle iletişim araçlarına karşı yapılan suçlamalar en yaygın ve sık kullanılan kitle iletişim araçlarından biri olan televizyon üzerinde odaklanmakta ve televizyonu bir kez daha sanık sandalyesine çıkarmaktadır. Araştırma bulguları, meta-analiz sonuçları ve toplumdaki saldırganlık davranışı tartışılırken sıkça televizyona değinilmesi, televizyonun saldırganlığa dair rolünü daha açık bir şekilde anlamak için çaba sarf etmeye devam edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, televizyondaki saldırganlık ile toplumdaki saldırganlık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ve bu ilişkideki belirleyici temel etmenleri saptamaya dönük daha fazla araştırmanın yapılması, televizyondaki saldırganlık öğelerinin azaltılmasına ve çocuk

yaştaki izleyicileri bu tür programların olası olumsuz etkilerinden korunmasına yardımcı olabilir. Saldırganlığı doğuran ve gelişimine katkısı olan etmenler çoklu ve karmaşık bir etkileşim sistemine sahip oldukları için, televizyonun saldırganlığa etkisinin ne derece olduğu daha uzunca bir süre araştırılmaya ve tartışılmaya devam edilecek gibi görünmektedir (Yaşar ve Paksoy, 2011).

İnsan zaman içinde yaşadığı toplumun kültürel norm ve değerlerini öğrenerek sosyal bir varlık haline gelir. Sosyalleşme dediğimiz bu süreç yaşam boyu devam eder. Toplumun kültürü, dil aracılığıyla bireylere aktarılır. Yeni doğan çocuğa yürümekten konuşmaya, nasıl giyineceğinden nasıl karnını doyuracağına kadar tüm maddi ve manevi kültür öğeleri öğretilir. Sosyalleşme süreci bütün toplumlarda evrensel iken bunu öğretme yöntemi ve nelerin öğretileceği bir toplumdan diğerine her kültürde farklıdır. Günümüzde televizyon çocukların sosyalleşmesinde etkin olan araçların başında gelmektedir. Çocuklar pek çok şeyi televizyon vasıtasıyla öğrenerek davranış haline getirmektedir. Televizyonun öğrettiği davranışlardan biri de şiddettir. Günümüzdeki tartışmalar televizyonun şiddeti öğretip öğretmediği konusundan ziyade, çocukları televizyonun olumsuz etkilerinden nasıl korunacağı noktasında odaklanmaktadır (Adak, 2004).

Medyanın en önemli ögesi olan televizyon, izleyicilerin hiç farkına varmadan, başka toplum ve kültürlerin yaşam standartları, yaşam biçimleri, birbirleriyle ilişkileri, davranış kalıpları, sosyal sorunları ve tüketim alanları konusundaki bilgilerle donanmalarını sağlar (Ayrancı, Köşgeroğlu ve Günay, 2004).

İlk çocukluk dönemlerinden itibaren çocuklar, kendilerine model olarak seçtikleri tv'deki dizi kahramanlarının özelliklerini, günlük yaşamlarına ve oyunlarına yansıtmaya başlarlar. Bu film kahramanlarının, 'Dandy sevimli dev çık ortaya', 'Atom karınca geliyor, iş başına!', 'Ormanlar kralı tarzan, Aaaa!' gibi sloganlarını oyunlarına yansıtırlar. Film kahramanı, çeşitli davranışlarıyla çocuktaki saldırganlık dürtülerini harekete geçirebilir ve onu saldırgan yapabilir. Çünkü, çocukta dürtülerini frenleme yeteneği çok zayıftır. Bu sebeple, olumsuz uyarımları içeren bir tv filmi, çocuğu saldırganlığa iten çeşitli etkenlerden belki de en güçlüsü ve

yaygındır. Ancak, çocuğun etkilenmesinde kişilik özellikleriyle, yakın çevre faktörlerinin rolü büyük olmaktadır (Yavuzer, 2010a, 164).

Televizyon ve şiddet konusunda ilk akla gelen grup çocuklar olmaktadır. Bunun birkaç nedeni vardır. İlk olarak çocukların her türlü etkiye açık olmasıdır. Bu nedenle de televizyonun olumsuz etkilerinden zarar görmeye en açık, en güçsüz ve bu anlamda en fazla korunması gereken kesimdir. Bir diğer neden ise çocukların televizyondaki gösterimlerden hangilerinin gerçek hangilerinin ise kurmaca olduğunu anlayamamasından kaynaklanmaktadır. Üçüncü olarak da insanların çocuklarını her türlü zararlı etkiye karşı koruma güdüsünden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda televizyon çocukların korunması gereken bir araç durumundadır. Televizyon yetişkinler tarafından daha ziyade bir haber alma ve eğlenme aracıyken, çocuklar için televizyon eğlendirme aracı olmanın yanında, içinde yaşanılan toplumu ve dünyayı anlama ve tanıma aracıdır. İçinde yaşanılan dünyayı anlama ve sosyalleşme çabası içinde televizyondan faydalanan çocuklar, televizyon yoluyla aldıkları iletilerin hangilerinin gerçek hangilerinin kurmaca olduğunu yetişkinler gibi kolaylıkla ayırt edememektedir (Adak, 2004).

Şiddetli medya, bireyler tarafından diğer bireyler üzerinde hasara neden olmak için kasıtlı çabalar gösterenlerdir (Anderson ve Bushman, 2001).

Televizyon, çocukların yaşamlarında vazgeçilmez bir rol oynamakta ve yaşamlarının birçok alanında etkisini göstermektedir. Özellikle televizyonda izlediklerini olduğu gibi alan ve kurgu ile gerçeğin ayrımını yapamayan işlem öncesi dönemdeki çocukların televizyon izlemelerinin kendi iradelerine bırakılması sakıncalı bulunmaktadır. “Spider Man” kostümü giyip eldiveninden arkadaşına ok atan çocukların davranışları geleceği için kaygı uyandırmaktadır. Öğrenme aşamasındaki çocukların televizyonda gördüklerini taklit etmeleri; örneğin uçabileceğini sanarak balkondan atlamaları ölümlere neden olabilmektedir. Sonuç olarak hayati derecede önemli olan bu konuda anne-babalara önemli görevler düşmektedir. Kitle iletişim araçlarının insanların zihinleri ve günlük yaşamları üzerindeki etkisi iletişim bilimciler tarafından ele alınmakta ve araştırmalara konu edilmektedir. Yaygınlığı ve

ulaşılabilirliği nedeniyle televizyon, bu çalışmaların odağı halindedir. Özellikle, yaşları gereği kurgu ile gerçeğin tam ayırđına varamayan çocuklar açısından televizyonun etkileri geniş bir araştırma alanına karşılık gelmektedir. Televizyonda şiddet gösteriminin insanlar üzerinde ne tür etkilere sahip olduğu konusu hala tartışmalıdır. Geçmişte herhangi bir olumsuz etkisi olmadığına ilişkin dile getirilen görüşler günümüzde geçerliliğini yitirmiş ve artık televizyonda şiddet gösteriminin şiddeti yaygınlaştırdığına dair inanış daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Daha fazla televizyon izleyen çocukların, daha az televizyon izleyen çocuklara göre, daha fazla saldırgan davranışlar sergilediklerine ilişkin literatürde pek çok çalışma mevcuttur (Ülken, 2011).

Televizyon ve filmlerdeki şiddete maruz kalmanın etkilerini inceleyen 50 yıllık bir araştırma, derinlemesine döküme edilmiş ve oldukça incelikli bir dizi araştırma bulgularına sahip olunmuştur. Televizyon veya filmlerdeki şiddet sahnelerine kısa süreli maruz kalma bile saldırganlıkta önemli artışlara neden olduğu günümüzde bilinen bir gerçektir. Çocukların medya şiddetine tekrar tekrar maruz kalması onların genç yetişkin dönemlerinde de saldırganlıklarını artırmaktadır. Medya şiddeti, gençlik şiddetinde önemli bir risk faktörüdür (Anderson ve Bushman, 2001).

Ayrancı ve diğerleri (2004), tv deki filmlerdeki şiddetin sıklığı, süresi ve türünü belirlemek ve şiddetten korunmak için önerilerde bulunmak amacıyla yaptıkları çalışmalarında, 07.02.2004-14.02.2004 tarihleri arasında, 5 farklı zel TV kanalında (Kanal D, ATV, Show TV, TGRT, Star TV), hafta içi 16.00-21.30, hafta sonu 09.00-21.30 saatleri arasında rastgele seçilmiş filmler araştırmacılar tarafından eğitilen çalışma ekibi tarafından izlenmiştir. İzlenen şiddet türü ve programın süresi araştırmacılar tarafından oluşturulan veri toplama formuna kaydedilmiştir. Seyredilen filmlerin ortalama süresi 5600 saniye ve şiddet oranı %33.1 (1851.3 sn) olarak bulunmuştur. En yüksek oranda fiziksel şiddet bulunmuş olup toplam srenin %13.8'ini, toplam şiddet süresinin de %41.7'sini oluşturmuştur.

Ülken (2011) çalışmasında, anne-babaların televizyon izleme aracılığı ile çocukların saldırgan davranışları arasındaki ilişkinin sorgulanmasını amaçlamıştır. Elde edilen veriler göstermektedir ki; anne-babalar dizi, film, belgesel, haber ve spor programları izlerken; çocuklar yalnızca çizgi film ve çocuk programları değil yetişkinlere yönelik programları da izlemektedirler. Bu anlamda anne-babaların çocukla birlikte televizyon izlerken ne tür programlar izlediği önem kazanmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre televizyon programları ve karakterleri hakkında konuşan anne-babaların çocukları televizyon gerçekliğini daha kolay anlayabilmekte ve örneğin çizgi film kahramanlarını 'hayal ürünü' olarak niteleyebilmektedir. Bu anlamda anne-babaların saldırgan davranışlar içeren televizyon programları ve bu tür davranışları gerçekleştiren karakterler hakkında konuşmaları ve eleştirmeleri çocuğun saldırgan davranışların yapılmaması gerektiğini düşünmesine neden olmaktadır. Bu nedenle televizyon karakterlerinin gerçek olmadığını anlatma, karakterlerin davranışlarını kınama, televizyon mesajlarıyla aynı fikirde olmama çocukların karakterlerin davranışlarını benimsemelerini ve taklit etmelerini engelleyebilir.

Bir kuşak öncesi çocuklar, Hacivat ile Karagöz'ün esprilerine gülerken, günümüzde çizgi filmin kahramanı, seyircisini güldürebilmek için karşısındakine dinamit lokumları atmakta, böylelikle çocukta şiddet sahnelerinin zevk vereceği izlenimini bırakmaktadır. Farklı yöntemlerle gerçekleştirilen araştırmalar, şiddet eylemlerini görüntüleyen filmlerin izlenmesi ile bunun ardından gelen saldırganlık davranışı arasında yakın bir ilişki olduğunu kanıtlamaktadır. Yapılan araştırma bulgularına göre, çok tv izleyen çocuklar, az izleyenlere oranla ve şiddet içerikli filmleri izleyen çocuklar bu filmleri izlemeyenlere oranla daha fazla saldırgan davranışlarda bulunmaktadır. Sonuçlar, şiddet ve adam öldürme filmlerini izleyen çocukların okulda daha fazla saldırganlık eğilimi gösterdiklerini vurgulamaktadır (Yavuzer, 2010a, 167).

Arslan, Ünal, Güler ve Kardaş (2006) da yaptıkları çalışmada, 6-12 yaş grubu çocukların televizyon izleme alışkanlıklarını belirlemeye çalışmışlar ve çalışmanın sonunda annesi çalışmayan çocukların tv izleme süresinin daha uzun olduğu ve yaşla

birlikte TV izleme süresinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Bilgisayar oyunları, çok oyunculu, video oyunları, cep telefonu, internet gibi sayısal teknoloji kullanımı çocuklar ve ergenler arasında son zamanlarda özellikle son 15 yıl içerisinde hızlı bir artış göstermiştir. Yaşları 8-18 arasında olan çocuklar ve ergenler ortalama olarak günün 5-6 saatini bilgi ve iletişim teknolojik araçlarını kullanarak geçirmektedir.

İnternet kullanımının giderek artması, sınırsız, denetimsiz ve yasaksız her türlü bilgiye ve kişilere erişimin kolaylığı, çok olumlu gelişmelerin yanında bazı önemli ama olumsuz sonuçların doğmasına da neden olabilmektedir. Bilgisayar oyunu, internet gezintileri, çocukları ve ergenleri sosyal hayattan giderek uzaklaştırmaktadır. İnternet kullanımı ve bilgisayar oyunları, çocuk ve gençlerin günlük yaşamlarını, akademik başarılarını ve ruh sağlıklarını önemli ölçüde etkileyen ve bu yönü ile de araştırmacıların ilgisini çeken güncel bir konudur. Teknoloji ile ilişkilerinde, bugünün gençleri sık sık hem kurbanlar hem de suçlular olarak nitelendirilebilir (Kelleci, 2008).

Video oyunu araştırma literatürünün meta-analitik bir eleştirisi, şiddet içerikli video oyunlarının çocuklarda ve genç yetişkinlerde saldırgan davranışları artırdığını ortaya koyuyor. Ayarlanmış alanlarda ve laboratuvarındaki erkek ve kadınlarla ilgili deneysel ve deneysel olmayan çalışmalar da bu sonucu destekliyor. Ayrıca analizler şiddet içerikli video oyunlarına maruz kalmanın düşünceler ve duygularla ilişkili saldırganlık ve psikolojik tahriği artırdığını gözler önüne seriyor. Şiddet oyunları oynamanın sosyal davranışları azaltması da bir başka yön (Anderson ve Bushman, 2001).

Şiddet eylemlerinin izlenmesi, çocuk ve gençte ruhsal gerginliği artırabilmekte, dengesi daha kolay değişebilen, öfke eğilimli bireylerde, dürtüsel ve duygusal kontrolü daha da zayıflatmaktadır. Bu durum aile ortamındaki şiddetle pekiştirildiğinde, çocuk bunu kabul edilebilir bir iletişim yöntemi olarak algılayabilmekte ve kolaylıkla şiddet seçeneğine başvurabilmektedir. Şiddet içeren bilgisayar oyunu oynayanlar, aktif saldırgan kimselerdir. Bilgisayarda oyun oynayan

birey, tv’de olduğu gibi gözlemci olarak değil, oyunun aktif bir karakteri gibi hareket eder. Yapılan araştırmalar, şiddet içeren bilgisayar oyunları ile saldırgan davranış arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Ağabeylerini örnek alarak bilgisayar bağımlısı olan 3.5 yaşındaki ocuk, bilgisayar oyununda ‘testere ile adam öldürmeyi’ öğrenmiş ve bu alışkanlık günlük yaşamına hırçınlık, saldırganlık ve uyku bozuklukları şeklinde yansımıştır (Yavuzer, 2010a, 168).

Bilgi (2005)’te yaptığı çalışmada, bilgisayar oyunu oynayan ve oynamayan öğrencilerin saldırganlık, depresyon ve yalnızlık düzeylerini incelemeye çalışmış ve çalışma sonunda şu bulgulara ulaşmıştır:

- ✓ Öğrenciler oyun oynama sürelerine göre incelendiğinde, bilgisayar oyunu oynama süresi arttıça antisosyal saldırganlığın da arttığını, buna karşın depresyon ve yalnızlık düzeyinde herhangi bir farklılaşma olmadığını,
- ✓ Öğrenciler oynadıkları bilgisayar oyun türüne göre incelendiğinde ise, savaş-strateji ve macera oyunu oynayanların antisosyal saldırganlık düzeylerinin, bilgisayar oyunu oynamayanların antisosyal saldırganlık düzeylerinden daha yüksek olduğunu,
- ✓ Bilgisayar oyunu oynayan öğrencilerin bilgisayar oyunu oynadıkları mekan dikkate alındığında, evde bilgisayar oyunu oynayan öğrencilerin saldırganlık bunalımının, internet kafede bilgisayar oyunu oynayan öğrencilerin saldırganlık bunalımından daha yüksek olduğunu; buna karşın depresyon düzeyleri arasında farklılık olmadığını göstermektedir. Ayrıca internet kafede bilgisayar oyunu oynayan öğrencilerin evde bilgisayar oyunu oynayan öğrencilerden daha yalnız oldukları bulunmuştur.

Bilgisayar ve video oyunları, çocukların aşırı hayalperest olmalarına yol açabilir ve oyunlardaki başarabilme hırısı, gerçek yaşamda etkisini göstermemektedir. Zihinsel gelişim üzerinde olumlu etkileri olan bazı oyunlar da vardır; fakat çocukların bilgisayar oyunlarına bağımlı hale gelmesi onları gerçeklik duygusundan ve gerçek yaşamdan uzaklaştırmaktadır. Zamanın büyük bir kısmını bu oyunları oynayarak geçiren ocuk, giderek dış dünyadan kopabilir ve ie kapanık bir kişilik geliştirebilir. Çok sık bilgisayar oyunları oynayan çocukların, depresyona daha açık olduğu

görülmüştür. Çocuğun giderek insani boyuttan uzaklaştığı, dolayısıyla duygusal tepkilerde mekanik davranışlar sergilediği ve empatik beceriler edinemediği belirtilmektedir. Bilgisayar oyunlarının birçoğu şiddet içeriklidir. Oyunlarda çocuk pasif bir seyirci değil, aktif bir katildir. İyi ya da kötü bir role sahip olması bir şey değiştirmez. Önemli olan çocuğun insan öldürüyor olması ve öldürdüğü her kişi için kendisiyle gurur duyması ve ödüllendirilmesi. Bu tür oyunlar zamanla çocuğun içindeki şiddet duygusunu besleyerek saldırgan bir kişilik kazanmasına yol açabilir. Ayrıca bilgisayar ve video oyunlarını çok oynayan çocuklarda epilepsinin daha sık görüldüğü iddia edilmektedir (Özbey, 2008, 84-86).

Paducah-Kentucky, Jonesboro-Arkansas, Littleton-Colorado; bu üç kasaba toplu okul çatışmalarına şahit oldu. Çatışmada ateş açanlar sürekli olarak şiddet oyunları oynayan öğrencilerdi. Eric Harris ve Dylan Klebold; kendilerini öldürmeden önce Littleton'da 23 insanı yaralayan, 13 kişiyi de öldüren Columbine lisesi öğrencileriydi ve kanlı video oyunu Doom'u oynayarak eğlenen insanlardı. Harris Doom'un kişiye özel bir versiyonunu yarattı. Bu versiyonunda iki tetikçi, ekstra silahlar, limitsiz cephane ve tekrar dövüşemeyen kurbanlar yer alıyordu. Gerçek vuruşmaların görünüşü gibi oldukça benzer özelliklere sahipti (Anderson ve Bushman, 2001).

Özellikle medyadaki ve bilgisayar ve internet teknolojisindeki yıkıcı, bozucu, kırıcı, yıldırıcı içerikli oyun ve televizyon programları (film, belgesel, dizi, çizgi film, vb.) öğrencilerde 'örtük' (gizli) saldırganlığı tetiklemekte, bu zaman içerisinde de kendisini 'etkin/yıkıcı saldırganlık' zaman zaman da "edilgen saldırganlık" olarak göstermektedir (Baş, 2011).

Aşırı ve uygunsuz bir biçimde, gerçek amaçların dışında cep telefonu, bilgisayar oyunları ve internet kullanımının, çocuk ve gençlerin biyo-psikososyal sağlıklarını olumsuz olarak etkilediğine dair birçok bilimsel çalışma bulunmaktadır. Burada yanıtlanması gereken soru 'Çocuk veya genç hangi gereksinimini karşılamak için bu teknolojiye yaşamlarını etkileyecek boyutlarda ihtiyaç duyuyor?'. Bu sorunun en önemli yanıtlarından biri, 'sevgi, ilgi ve doyum gereksinimini karşılamak' olabilir.

Yoğun internet kullanıcıları arasındaki bağımlılığa ilişkin kanıtların gelişmesi, bu bireylerin fiziksel karakterleri hakkında daha fazla bilgi gerekliliğine neden olmaktadır. Bu gibi bilgilerin daha etkili aracı ve koruyucu programların geliştirilmesinde önemli rol oynayacağı düşünülmektedir (Kelleci, 2008).

2.2.5. Saldırganlıkta Çevresel Faktörlerin Rolü

Toplum içerisinde saygınlığını koruma adına olumsuz durumlarda kendisini kontrol edebilmeyi becerebilen bireyler, yakın ilişkiler söz konusu olduğunda kontrolsüz bir şekilde öfke patlamaları yaşayabiliyor. Bu tecrübelerle maruz kalan çocuklar da aynı davranışları örnek alarak, bebeklik dönemlerinde oyuncaklarına, çocukluk döneminde arkadaşlarına, evlendiklerinde ise eşlerine şiddet uyguluyor ve bu durum kısır döngünün devamını sağlıyor (Özkan, 2010, 14).

Bazı çocuklar sağlıklı aile ortamlarından gelmelerine rağmen, arkadaşını model alma yoluyla da saldırgan davranışlar öğrenebilmektedir. Arkadaşının saldırgan davranışlar göstererek çoğu şeyi elde ettiğini ve onları korkuttuğunu gören çocuk, bu olaya özenerek saldırgan davranışlar ortaya koyabilir. Kimi çocuk ise kıskançlık duygusu nedeniyle saldırgan davranışlara yönelebilir. Arkadaşının kendisinden yüksek not almasını kıskanan çocuk, arkadaşını kendi yöntemlerine göre cezalandırmak istemesi nedeniyle de bu davranışa yönelebilir. Bazı durumlarda da çocuk grup içerisinde lider olma, kabul görme, desteklenme ihtiyacından dolayı çevresine zarar vermek isteyebilir (Dizman, 2003).

İnsanlar sorunlarının birçoğunu başkalarıyla paylaşma gereği duyar ve bu paylaşım sonucu ya sıkıntısından kurtulur ya da sıkıntısı azalır. Çocuklukta sıkıntısını bir yakınıyla paylaşmayı öğrenen birey, yaşamı boyu bu alışkanlığını sürdürür ve daha az ruhsal sorun yaşar. Çocukluktan itibaren sıkıntısını içine atan bireyler, daha çok ruhsal sorunlarla karşı karşıya kalır. Örneğin, arkadaşlarıyla çok sık tartışan çocuk, öfkeli olduğu zamanlarda niçin öfkeli olduğunu birileriyle paylaştığında kısa sürede rahatlar; ama öfkesinin kaynağı ile ilgili bir paylaşım içine girmezse, zamanla öfkeli bir karakter geliştirebilir ve olur olmaz şeylere öfkelenir hale gelir. Dinleyen kişi,

etkili dinleymeyle çocuğun öfkelenmesine yol açan gerçek nedeni ortaya çıkarabilir (Özbey, 2008, 158).

2.2.6. Saldırganlıkta Ailenin Rolü

Aile, toplum içindeki öneminden dolayı, her toplumda sürekli analiz edilen ve önemli veriler elde edilmeye çalışılan bir kurum olmuştur. Aile; toplumu, üyeleri kanalıyla etkileyip şekillendirmektedir. İnsanların üzerinde ortaklıkla anlaştıkları bir konu vardır ki; bu da çocukların toplumun geleceği olduğu gerçeğidir. Çocuğun gelişimi de, ailenin kendisine vereceği yönlendirmelerle, eğitimle, terbiyeyle ve motivasyonla şekillenir. Bireyden, içinde yaşadığı toplumda, sağlıklı ve sosyal bir etkileşim örüntüsüne sahip olması beklenir. Özellikle kişiler arası ilişkilerde ve etkileşimde belirli davranış örüntüleri vardır. Bu davranışlar çekingenlik, saldırganlık veya atılğanlık şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Erdoğan, 2005).

Aile ortamı, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içerisinde yer aldığı, yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakım ve desteğin ona sunulduğu sosyal bir ortamdır (Özmen, 2004).

Aile, insanlık tarihi boyunca var olan ve değişimler karşısında sürekliliğini her zaman koruyan bir kurumdur. Bugüne kadar kurulmuş olan bütün medeniyetlerde, bütün hukuk sistemlerinde ve dinlerde aileye ilişkin hükümler en önemli yeri tutmuş, her çağda dinle iç içe olmuş ve en laik sistemde bile önemini korumuştur (Dizman, 2003).

Saldırganlığı ortaya çıkaran temel faktörler genel olarak çevresel ve biyolojiktir. Çocuğun doğumuyla birlikte ilk karşılaştığı ve ilk sosyal ilişkilerini kurduğu en büyük çevresel faktör hiç kuşkusuz ailedir. Çocuğun kişiliği, öncelikle aile içinde anne-babası ile etkileşimi sonucu gelişmekte, çocuğun içinde bulunduğu toplumun beklentilerine, değer yargılarına uygun, uyumlu bir birey olarak yetişmesinde aile önemli rol oynamaktadır. Dengeli, duygusal ve toplumsal etkileşimin güçlü olduğu

aile ortamında, yeterli güven, sevgi ve anlayış içinde büyüyen çocuklar gelişimleri için gerekli deneyimleri elde edebilir (Erdoğan, 2010).

Çocuğun en önemli özdeşim nesneleri anne ve babadır. Özdeşim nesneleri arasındaki ilişki biçimi kurban-saldırgan ilişkisi olduğunda, çocuğun özdeşim süreçleri çok zorlaşır. Bu durumu, kızlar anneye özdeşim yaparak kurban, erkek çocuklar ise babayla özdeşim yaparak saldırganla dönüşür şeklinde açıklamaya çalışmak yetersiz olacaktır. Çünkü kız çocuk içselleştirilen saldırganlıktan payını alır. Aynı şekilde, oğlan çocuk karşı çıkamamanın, çaresizliğin, kurban haline gelmenin içselleştirilmesinden payını alır. Saldırganlığın ve kurban olmanın, şamar oğlanına dönmenin çok çeşitli görünüşleri vardır. Örneğin, babasının saldırganlığıyla özdeşim yapan bir çocuk düşünelim. Okulda yıkıcı davranışlarda bulunabilir, şiddete başvurabilir. Çünkü öfkenin kontrolsüzce boşalımı ile iç içe yaşamaktadır. Bu çocuklar genellikle aynı zamanda çevrenin öfkesini çeken ve kötü muameleye maruz kalan çocuklardır. Kendileri de bir bakıma şamar oğlanına dönerler. İşlemedikleri suçlar onların üzerine kalır, daha büyük çocuklardan dayak yerler vb. Bu kısır döngüden kendilerini bir türlü kurtaramazlar. Evde eşini döven erkeklerin çoğu, sanılanın aksine dışarıda çok uyumlu, anlayışlı görünür. Bu görünüme biraz daha yakından bakıldığında, öfkelerini, hatta istek ve gereksinimlerini uygun şekilde dile getiremedikleri, çoğu kez dışarıda haklarını savunamadıkları görülür. Bu bireyler, evde saldırgan bir tutum sergiledikleri halde, dışarıda yineleyici biçimde, kendi yaşamını istediği gibi yönetemeyen edilgin kurbanlar durumuna düşerler (Vahip, 2002).

Aile içinde şiddete görsel ya da işitsel olarak tanık olmuş olan çocuklara 'sessiz', 'unutulmuş' ya da 'görünmez' kurbanlar adı verilmektedir. Bu çocuklar son yıllarda duygusal kötüye kullanma kategorisi içinde düşünülmektedirler. Doğrudan öfke ve saldırganlığa maruz kalmasalar da, bu çocuklar diğer kötüye kullanılmış ya da ihmal edilmiş çocuklarla aynı tür davranış özelliklerini göstermektedirler (Özmen, 2004).

Erdoğan ve Oto (1999) çalışmalarında, sokakta çalışan çocuklardan, şiddet uygulanan ailelerde, saldırgan davranışlar artmaktadır. Bu durum ailelerde model

olmanın önemini vurgulayan bir sonuç olarak değerlendirilmiştir. Bu, ailelerde sokakta çalışmaya itilenlerde de saldırgan davranışlar daha yüksek bulunmuştur. Sokakta çalışmak/çalıştırılmak saldırganlığı arttırıcı ve pekiştirici bir özellik göstermektedir. Saldırgan davranışların süreç içinde suç davranışlarına dönüşmesi gelecekte önemli bir toplumsal ve başa çıkılamaz sorunla karşılaşacağımızın da önemli bir göstergesidir.

Çocuğun gelişiminde çok önemli rol oynayan annenin; boşanma, ölüm, terk gibi nedenlerle aileden ayrılması, çocuğun sosyalleşme sürecine zarar vererek saldırganlık, bağımlılık, inatçılık gibi davranışlar geliştirmesine neden olabilmektedir (Dizman, 2003). Anne yoksunluğunun, çocuk üzerindeki etkisi konusunda ülkemizde yapılan çalışmalar yetersiz kalmaktadır (Dizman ve Gürsoy, 2004).

Evinde duygularını ifade edemeyip dayakla bastırılan çocuk; okulda saldırgan, öğretmen ve arkadaşlarını rahatsız eden bir birey olabilir. Bir bakıma evde bastırıldığı duygularını oyunda veya okulda açığa çıkarabilir. Babasının kendisine yönelttiği saldırganlık türündeki davranışları, arkadaşlarına uygulayabilir. Bazen de dayak yoluyla sindirilen çocuk, öylesine pasif olur ki, bu silik kişilik görüntüsünü tüm yaşamında sürdürebilir. Dayak, saldırgan olmayı ve sorunları şiddet yoluyla çözümlenmesini öğretir. Örneğin, okulda uyumsuz ve arkadaşlarını döven bir çocuğun, evde baskı altında dayakla yetiştirilmiş, silik ve güvensiz olması çok sık rastlanan vakalardandır. Okulda arkadaşlarını dövmekle çocuk, bir anlamda kendini kanıtlama, kendine olan güvenini kazanma yolunu denemektedir (Yavuzer, 2010a, 48, 88).

Çocuk için özdeşim nesnesi olan biri (örneğin baba), aile içinden bir başkasına, yineleyici biçimde şiddet uyguluyorsa, çocuğun saldırganla özdeşimi, doğrudan şiddete maruz kalan çocuğun özdeşiminden daha kolay olabilmektedir (Vahip, 2002).

Baba baskısının egemen olduğu evde yetişen 10 yaş erkek çocuğu, akşamları içkili olarak eve gelen babasının kapıdan içeri girdiğini duyunca yorgani başına çekip, kanter içinde uyumaya çalışmaktadır. Arkadaşlarına karşı saldırgan olduğu için ilişkileri

kötü olan, okulda başarısız, aşırı çekingen, çalma, yalan söyleme, tik gibi uyum ve davranış bozuklukları olan bu çocuk, babası için şunları söylemektedir: ‘Babam geldiğinde anneme kızar; neden kapıda karşılamadın, der. Çok sarhoş geldiğinde onu döver. Buna üzülüyorum, anneme acıyorum. Benim yazım kötüdür. Babam yazım iyi olmadığı için kızar. Rahat çalışmam babam görecekti diye. Babam gelmeden önce yatarım. Kötü yazı görünce yırtıyor.’ Aynı çocuk, öğretmenin kendisine olan tutumunu da şöyle dile getirmektedir: ‘ Öğretmen bana bir kere, ördek demişti. Eskiden beni tembeller sırasına koyardı. Bazen bana salak der, bağırır. Aynı çocuk arkadaş ilişkileri konusunda; ‘ Benimle alay eden birisi olursa dayanamam döverim, demektedir. ‘ (Yavuzer, 2010a, 29).

Her türlü saldırganlığın kısıtlandığı bir ortam, çocukta gerginlik yaratabilir. Çocuk bu durumda saldırganlığı dizginlemeyi değil, ondan korkmayı öğrenebilir. Dıştan gelen baskı ve kısıtlamalar ne denli büyük olursa, çocuğun tepkisi de o denli güçlü olmaktadır. Bu durumda dayanın ve gergin aile ortamının baskın olduğu evlerde büyüyen çocukların saldırgan davranışlar sergilemesi ebeveynlerce normal karşılanmalıdır. Kendini ana-baba karşısında güçsüz hisseden çocuk, tepkisini kardeşine veya arkadaşlarına yöneltebilmektedir (Erdoğan ve Oto, 1999).

Anne ve babanın aşırı baskı altında yetişmiş olması, bazı durumlarda da çocuğuna karşı aşırı gevşek ve yumuşak bir tutum içinde davranmalarına sebep olabilir. Bu da, çocuğun ihtiyacı olan model ve rehberden yoksun büyümesine sebep olur ki, böyle bir ortamda yetişen çocuklarda saldırgan ve isyankar davranışlara rastlanır. İlgisiz ve kayıtsız tutum, anne babanın çocuğu yalnız bırakma, görmezlikten gelme şeklinde dışlaması anlamına gelir. Duygusal istismara yol açan böyle bir ortamda anne-baba-çocuk üçgeni arasında iletişim kopukluğu gözlenir. Anne babanın ilgisizliği ile çocuğun öğretmenine, arkadaşlarına ve yakın çevresindeki eşyalara verdiği zarar ve suçluluk davranışı arasında yakın bir ilişki bulunmuştur. Bu konuda yapılan araştırma bulgularına göre, ilgisiz ve kayıtsız anne-baba tutumu çocuğun saldırganlık eğilimini güçlendirmektedir (Yavuzer, 2010b, 27, 33).

Erdoğdu (2010) alışmasında, araştırma bulguları ilgisiz ve otoriter tutum sergileyen anne babaların çocuklarının, demokratik tutum sergileyen anne babaların çocuklarına göre daha saldırgan eğilimler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada, aile içinde sevgi bağlarının güçlü olduğunu düşünen çocukların saldırganlık eğilimleri, aile içi sevgi bağlarının olmadığını düşünen öğrencilere göre daha düşüktür. Kuşkusuz toplum içinde olumlu davranış özelliklerinin ortaya çıkması aile içinde sağlıklı etkileşim ve iletişimle mümkün olabilmektedir.

Daha sert bir denetim altında tutulan ya da eğitim yöntemleri değişken olan ailelerde büyüyen çocuklar ise, karşı çıkma ve saldırganlık gibi yollarla kendilerini kabul ettirmek istemekte kendi iç dünyalarını açıklamakta zorluk yaşamaktadırlar (Yavuzer, 2010b, 131).

Mükemmeliyetçi anne babalar ise, çocuklarının hiçbir başarısını takdir etmez ve beğenmezler. Hep en iyisini beklerler. Onlara göre üstün başarı her alanda en iyisi olmaktadır; okuldaki ilk 10 içinde olmak değil, birinci olmaktadır. Çocuğun karnesinde 1 ortaya karşı; 10 pekiyinin hiçbir önemi yoktur. Böyle bir tutuma sahip ebeveynler karnedeki en yüksek notları değil, en düşük notları görürler. Başarılı olduğu alanlar önemsenmeyen ve daima başarısızlığı görülen ocuk, zamanla başarabildiklerini de yapamaz hale gelir. Sonuçta pasif saldırgan davranışlar göstermeye başlayabilir (zbey, 2008, 191).

Bireyin öfkesini kontrol etmesini zorlaştıran başat sebeplerden biri, çocukluğunda rol model olarak gördüğü kişilerin öfke karşısında gösterdiği tepkileri sergilemekten kendini alamaması, kendi çocukluğundan bu yana getirdiği alışkanlıklarına tabi olmasıdır. Bu yüzden çocuklarında öfke ve şiddet davranışları görmek istemeyen ebeveynler, onların hayatlarında rol model olan öncelikli kişiler olarak önce kendi alışkanlık ve davranışlarını düzeltmeli, 'kişi kendisinde olmayanı veremez' ilkesinden hareketle çocuklarının sahip olmasını istediği özelliklerin daha fazlasını, kendi yaşamında uygulamaya azami gayret göstermelidir (zkan, 2010, 110-111).

Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi, aile içinde öfke ve saldırganlığın kontrol altına alınamayışı gerek ebeveyn gerekse çocuk üzerinde çoğu zaman onarılması güç yıkımlara yol açmaktadır. Olumsuz sonuçlarının açıkça görüldüğü saldırgan davranışların ortadan kaldırılması, yaşanması kaçınılmaz olan öfke duygusunun da denetim altına alınması ve sağduyulu bir biçimde ifade edilmesi gerekmektedir. Bunun için anne babaların gerek birbirleriyle gerekse çocuklarıyla olan iletişimlerinde en azından temel iletişim becerilerini kullanmayı öğrenerek, öfke duygusuyla ve saldırgan davranışlarla baş edebilmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Bütün bu becerilerin öğretilmesi için örgün ve yaygın eğitim kurumlarında öfke duygusunu sağlıklı yollarla ifade etme becerilerinin kazandırılmasına yönelik eğitimlere yer verilmelidir (Özmen, 2004).

2.2.7. Resim ve Saldırganlık

Malchiodi (1998/2005) göre modern psikolojinin ataları Freud ve Jung'un her ikisi de sanat, semboller ve kişilikler arasındaki karşılıklı bağlantılarla ilgilendiler. Freud imgelerin unutulmuş ya da bastırılmış anıları temsil ettiğini ve bu sembollerin rüyalar veya resimle anlatımlar aracılığıyla ortaya çıkabileceğini gözlemledi. Freud evrensel insan çatışmalarının ve nevrozun, ressamı sanatsal aracılığıyla yönlendirdiğine de inanıyordu. Bu gözlem, resimle anlatımın insan ruhunun iç dünyasını anlamaya giden yol olduğu inancını önce uyandırdı ve sonra da doğruladı.

Resim, bireyin kendince düzenlemeye çalıştığı karmaşık dünyasını açıklayış biçimi ve zihinsel gelişimin göstergesi sayılabilir. Resimler bize çocukların düşüncesinin yanı sıra, diğer çocuklar ve yetişkinlerle olan sorunlarını yansıtır ve bu sorunları çözüm biçimleriyle ipuçları verir (Yavuzer, 2009, 11).

Malchiodi (1998/2005) göre çocukların duygularını resim yoluyla anlattığını reddetmek, kim olduklarını, kendilerini ve çevrelerindeki dünyayı nasıl algıladıklarının önemli bir kısmını göz ardı etmektir. Resimler, duygusal yaşamları kuvvetle ihtiva eder ve çocukları anlamının önemli bir unsuru olduğu inkar edilemez.

Çocuğun bize kendisini yansıtması ve olaylar hakkındaki duygu ve düşüncelerini ifade etmesinde, yalın bir anlatım aracı olan resmin önemi büyüktür. Resim etkinliğinin aynı zamanda sözsüz dili oluşturması ve bu yolla anlatımın kolay olması, yaşı ya da kişilik özellikleri dolayısıyla sözlü iletişim kurmakta güçlük çekilen çocukları tanımada da önemli bir teşhis aracı olmasını sağlamaktadır. Kuşkusuz çocuğu salt resimlere bakarak değerlendirmek, genelleme yapmak ve verilen örnekleri kalıp gibi düşünmek hatalı olur (Yavuzer, 2009, 5).

Resmin bırakacağı ilk izlenim son derece önemlidir. Resmin kağıt üzerinde sunuluşunun önemi büyüktür. Örneğin, bir adam resminde ellerin kalçaya konması, ağza sigara konması, ayakların geniş olması saldırganlık duygularının bir ifadesi olarak kabul edilir (Yavuzer, 2010b, 198). Sayfanın tümünü kaplayan büyük resimler çoğu kez iç kontrolü zayıf saldırgan çocuklar tarafından çizilmektedir. Ender olarak da saldırgan çocuklar da zayıf benlik kavramları nedeniyle küçük figürlere yer vermektedirler. Dişler saldırganlığı ifade ederler. İri çizilmiş dişler aşırı saldırganlığın ifadesi olabilir (Yavuzer, 2009, 18-19). Cinsel organların çizilmesi ise, saldırganlığın belirtisi olarak düşünülebilir (Yavuzer, 2010b, 201).

2.2.8. Oyun ve Saldırganlık

Sonucu düşünülmeden, eğlenmek amacıyla yapılan hareketler olarak tanımlanan oyunun, çocuğun dünyasındaki önemi büyüktür. Oysa, birçok aile, bu faaliyetin çocuğun gelişim ve eğitimindeki etkisini düşünmeden, boşa harcanan zaman olarak değerlendirir. Bu yaklaşım içindeki ana-babalar, oyun ortamı hazırlayacaklarına, oyundan uzaklaştırma yolları ararlar. Oysa çocuk, oyun yoluyla birikmiş enerjisini toplumsal açıdan kabul edilen bir yolla boşaltma olanağı bulmaktadır. Ayrıca oyun, çocuğun en güçlü ve doğal dürtülerinden biri olan, saldırganlık dürtüsünü boşaltmaya yarar. Şunun kabul edilmesi gerekir ki, saldırganlık, çocuğun oluşumunda, yapısında vardır ve çocuk, bunun saklanması veya inkarı halinde kendini kandırılmış hisseder. Çocuk, saldırganlık dürtülerini (sadece kızgınlığına bağlı olmadan) oyun şeklinde dışa vurma disiplini kabul eder. Oyun, gerçek dünyayla hayal dünyası arasındaki bir köprüdür. Kısaca, çocuğun bedensel, ahlaki ve zihinsel gelişiminde olduğu kadar,

psiko-sosyal gelişiminde de oyunun rolü büyüktür. Çocuğun oyun içindeki davranış biçiminde ailesinden edindiği eğitim türünün etkisi büyüktür. Aşırı hoşgörü ortamının egemen olduğu ailelerden gelen çocuklar, oyun ortamına kolaylıkla uyum sağlayamazlar. Yine aşırı otoriter aile ortamından gelen çocuklar, ya çok silik ve pasif ya da saldırgan davranış örnekleri verirler (Yavuzer, 2010a, 170-173).

Bütün çocuklarını eşit düzeyde sevdiklerini söylemelerine karşın, kimi anne ve babanın, bazı çocuklarını daha çok sevdikleri gözlenmektedir. Böyle durumlarda anne babalar, sevdikleri çocuklarını diğerlerinden ayırarak onları kayırırlar. Aşırı sevgi gören bu çocuklar, daha çok anne ve babalarıyla oyun oynamayı yeğlerken, akranlarıyla ilişkilerinde saldırgan ve baskıcı bir tavır içindedirler (Yavuzer, 2010b, 137). Oyun çocuğun en güçlü ve doğal dürtülerinden biri olan saldırganlık dürtüsünü boşaltmasına yarar (Yavuzer, 2010b 176). Erkek çocukların birbirini kovalama, güreş, hırsız-polis oyunu saldırganlık dürtülerini kısmen tatmin etme yoludur. Karl Gross, çocuktaki kavga gibi ilkel (saldırganlık) eğilimlerinin oyun yoluyla boşalabildiğini kabul eder (Yavuzer, 2010b, 181-182).

2.2.9. Saldırganlık Kavramına Kuramsal Yaklaşımlar

Saldırganlığın ne olduğu birçok kuramcı tarafından farklı tanımlanmıştır. Bunun en temel nedeni hangi davranışların saldırgan olarak kabul edilmesinin toplumdan topluma ya da kültürden kültüre değişkenlik göstermesidir. Bununla birlikte saldırganlığı ortaya çıkaran nedenler de birçok yaklaşım ve kuramcı tarafından farklı bir biçimde açıklanmaya çalışılmış ve saldırganlık konusu sürekli tartışma konusu olmuştur. Saldırganlık olgusunun yaşamın her alanında yaygın bir şekilde etkisinin sürmesi, yıkıcı ve bozucu etkiler meydana getirmesi bu konu üzerindeki çalışmaların sürekliliğini sağlamıştır. Bir davranışın saldırgan olarak nitelenebilmesi için sonucunda fiziksel ve psikolojik olarak kabul edilebilecek olumsuz bir etkinin meydana gelmesi ve bu davranışın altındaki niyetinde bireye zarar verici bir nitelik taşıması gerekmektedir (Erdoğan, 2010).

2.2.9.1. Psikoanalitik Yaklaşım

Freud, içgüdülerin kökeni olan bedensel durumların yeterince bilinmediği gerekçesiyle önce içgüdülerin bir listesini çıkarmış, sonraları içgüdülerin tümünü iki ana bölümde toplamıştır. Yaşam içgüdü (eros) ve ölüm içgüdü (thanatos) (Gençtan, 1996; 30). Freud yıkıcı içgüdüler olarak nitelendirdiği ölüm içgüdülerini yaşam içgüdülerine oranla daha kapalı bir biçimde işlemiştir ve bundan ötürü bu konudaki bilgiler yeterli değildir. Yaşamın amacı ölümdür diyen Freud her insanda bilincinde olmadığı bir ölüm isteğinin olduğuna inanmıştı. Ölüm içgüdüünün önemli türevi, saldırganlık dürtüsüdür. Freud'a göre saldırganlık, insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki objelere çevrilmesidir. İnsan diğer insanlarla savaşıyor ya da onlara karşı davranışlar geliştirir. Çünkü kendini yok etme isteği ve yaşam içgüdüleri birbirlerini etkisiz kılabilir ya da biri diğerinin yerine geçebilir (Gençtan, 1996, 32).

Psikoanalitik teori, 4-5 yaşa gelene değin babanın öneminin çok büyük olmadığını; çünkü bu döneme kadar erkek ve kız çocukların her ikisinin de anneleriyle özdeşleştiklerini ileri sürer. Bunu yanı sıra, psikoanalitik teori, saldırganlık, bağımlılık, oyun şekli gibi noktalarda görülen farklılığı çevresel etkenlerden çok, biyolojik etkenlerle açıklama eğilimindedir (Yavuzer, 2010a, 19).

Bir diğer bakış açısı da saldırganlığın 'yer değiştirme' savunma mekanizması olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Birey engellenme durumuyla karşılaştığında, bir takım olumsuz sonuçlarından dolayı engellemeye neden olan kişiye karşı öfkesini yansıtamaz. Örneğin, çocuğun engellenmesine neden olan kişi babasıdır. Çocuk eğer babasına saldırırsa, babasının ona fiziksel ya da psikolojik olarak zarar vermesinden korkar. Çünkü çocuk, ebeveynlerine doğrudan saldıramaz, yine de babasını simgeleyebilen daha 'güvenli' hedefler seçebilir. Böyle bir durumda, çocuk bilinçsizce kediye veya oyuncak tekmelemeyi (saldırganlığının kedi veya oyuncak üzerine yer değiştirmesi) seçebilmektedir. Çünkü muhtemelen kedi veya oyuncak, ona zarar vermeyecektir ve babayı simgelemenin bir yolu olacaktır. Böylece Psikoanalitik yaklaşımda, çocuğun saldırganlığının nesnesi, çoğunlukla 'gerçek'

nesne olmayabilir. Çocuğun saldırgan davranışını gösterdiği nesnenin, gerçek nesnesinin yerine geçen simgesel bir nesne olabileceğini ileri sürmektedir (Moeller, 2001; akt. Avcı, 2006).

2.2.9.2. Engellenme-Saldırganlık Hipotezi

Engellenme-saldırganlık kuramına göre, engellenme: Bir bireyin yapmak istediği bir şeyi yapamamasıdır. Kuramın diğer temel kavramı olan saldırganlık ise; yöneltildiği kişiye zarar vermek olan bir davranış olarak tanımlanmıştır. Bu tanım hem fiziksel hem de sözel saldırganlığı kapsamaktadır. Engellenme sonucu ortaya çıkan saldırganlık bazı durumlarda olanaksız ya da tehlikeli olması nedeniyle engellenme kaynağına yöneltilmemekte ve saldırganlık yön değiştirerek tahrik eden kişiden ya da olaydan farklı bir objeye ya da bireye yöneltilebilmektedir. Çünkü bazı durumlarda engelleyen kişi ya çok güçlüdür ya ulaşılmazdır ya da engellenenler çok kaygılı ve çekingendirler. Bu nedenle engellenen kişi saldırganlığı gerçek hedefin yerine geçen bir başka hedefe yöneltmektedir. Bu hedef bir insan olabildiği gibi bir hayvan ya da eşyada olabilir. Gerçek hedefe ise daha çok dolaylı ve pasif biçimde saldırgan davranılmaktadır (Dizman, 2003).

2.2.9.3. Sosyal Öğrenme Kuramı

Öğrenme kuramlarına göre davranışlarımız, doğuştan getirdiğimiz türe özgü eğilimler ya da kalıtım yoluyla bize aktarılan kişisel özellikler tarafından şekillendirilir. İçgüdüsel gibi görünen davranışlarımız da dahil tüm davranışlarımız aslında, çevresel uyarıcılara verilen tepkiler sonucu gerçekleşen öğrenmelerin ürünüdür (Dizman, 2003).

Saldırganlığın ve sebeplerinin öğrenmeler sonucu kazanıldığını gösteren en önemli çalışmalar Bandura ve arkadaşları tarafından ortaya atılan sosyal öğrenme kuramıdır. Sosyal Öğrenme kuramcıları insanın doğuştan saldırgan olmadığını, saldırganlığın toplumsallaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Bireyi saldırganlığa iten güçlerin içsel olmaktan çok dışsal olduğunu savunmaktadırlar.

Diğer kuramlarla karşılaştırıldığında bu kuram dış etkilere daha fazla önem vermektedir. Ancak kişi yalnız çevresel etkenlere tepkide bulunan güçsüz bir organizma değildir. Kişi ve çevrenin karşılıklı etkileşimleri bireyin sahip olduğu davranışları oluştururlar. Böylece hem çevre etkinlikleri davranışları şekillendirir hem de çevre davranışlar tarafından etkilenir. Bu dinamik görüşler insanın saldırganlığını diğer sosyal davranışlar gibi hem çevreden kaynaklanan uyaran ve pekiştiricilerin etkisi hem de bilişsel kontrol etkisiyle öğrenildiğini savunur. (Eroğlu, 2009).

Sosyal öğrenme kuramında, saldırganlığın çeşitli vasıtalar yoluyla desteklendiğini, cezalandırma ve mükafatlandırmanın önemli rol oynadığını belirtilmiştir. Sosyal öğrenme kuramcılarına göre saldırgan davranışları için bir çocuğu cezalandırmak ona saldırgan olmayı öğretmenin etkili bir yöntemi olarak düşünülebilir. Fakat ceza genellikle tam tersi bir etkiye de neden olmaktadır. Ceza, saldırgan davranışın gelecekte yinelenme olasılığını azaltmalıdır. Çocuk kız kardeşine vurursa cezalandırılacağını öğrenir, bu yüzden kardeşine vurmayarak cezadan kurtulur. Daha genel olarak, karşılığında ceza göreceğini düşündüğü sürece saldırgan olmayacaktır. Anne-babalar bu yalın ilişkinin farkındadırlar ve çocukları dövüşmekten ve kavgadan alıkoymak için onu kullanırlar (Dizman, 2003).

2.2.10. Öfke ve Saldırganlık İlişkisi

Öfke, saldırganlıkla ilişkisi olan; ama saldırganlıktan bağımsız olan bir duygu hali olarak tanımlamaktadır. Öfke ve saldırganlık, birbiriyle ilişkilidir ve zaman zaman örtüşebilirler. Başkalarına karşı yaşanan öfke duygusunu pek çok araştırmacı olumsuz bir duygu olarak nitelendirmektedir. Bu kişiler öfkeyi başkalarını incitme, çatışma ve şiddetle eş anlamda tanımlama eğilimindedirler. Öfke saldırganlığa eşlik edebilmektedir. Ancak bazen, kişisel, politik ve sosyal gelişim için olumlu, güdüleyici bir güç de olan öfke, aslında ne iyi ne de kötü bir duygudur. Önemli olan öfkenin nasıl ifade edildiği ve yönlendirildiğidir; çünkü öfke stresli durumlarda kaçınılmaz bir duygudur (Şahin, 2005).

Öfke ve kızgınlık aslında içsel bir duyguyken, saldırganlık gibi yıkıcı davranışlar haline dönüşebilmektedir. Saldırganlık söz konusu olduğunda ise ortaya çıkan sonuçlar çok daha ciddi olmaktadır. Bu nedenle, öfkenin belki de en istenmeyen biçimde ifadesi olabilen saldırganlık davranışlarının öncelikle anlaşılması ve sonuçlarının kontrolü için çalışılması gereklidir (Soykan, 2003).

Farklı yaklaşımlara göre irdelenen öfke duygusunun, kimi kuramcılara göre temel duygulardan biri, kimilerine göre ise temel duyguların yaşanmasına bağlı olarak ortaya çıkan bir duygu olduğu görülmektedir. Öfke duygusunun ortaya çıkmasıyla ilgili olarak en çok kabul gören görüş ise, öfkenin herhangi bir engel durumuyla karşılaşıldığında yaşandığıdır. Ayrıca öfke duygusunu izleyen davranışın ise çoğunlukla vurma, itme, bağırma, kırma vb gibi saldırganca davranışlar olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır (Şahin, 2005).

Psikolojide ve diğer sosyal bilimlerdeki gelişmeler bu iki kavramın artık ayrı ayrı ele alınıp incelenmesini gerekli kılmıştır. Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde, öfke kavramının bir duyguyu, saldırganlık kavramının ise daha çok bir davranışı ifade ettiği görülmektedir (Özmen, 2004).

2.3. EMPATİ KAVRAMINA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

2.3.1. Empatinin Tanımı

Kişinin kendisiyle olan iletişimi, çevresiyle olan iletişiminin bir parçasıdır. Bireyin çevresiyle iletişimi ise yaşamın vazgeçilmez gereğidir. Günümüzde empati: Gerek iletişim gerek felsefe, gerekse psikoloji alanlarında üzerinde durulan önemli kavramlardandır. Son yıllarda üzerinde sıkça durulan empati becerisi olumlu bir kişilik değişkenidir diye düşünülmektedir (Dinçyürek, 2004).

Carl Rogers, Danışandan Hız Alan yaklaşımında, danışanla sürekli olarak empati kurmayı, temel tedavi tekniği kabul etmektedir. Günümüzde, farklı terapi yaklaşımlarını benimseyen terapistler, empatiye Rogers kadar önem vermiyor olsalar

bile, yine de hastaya empati kurmanın gereğini büyük ölçüde kabul etmektedirler. Bugün artık bilinmektedir ki, birçok terapi ortamında, adı açıkça konulmasa bile terapistler hastayla empati kurmaya çalışmaktadırlar. Kanımızca, çok mekanikmiş gibi görünen davranışçı yaklaşımda bile empatinin yeri vardır; örneğin, sistematik duyarsızlaştırmada, terapist tedaviye ilişkin protokolü düzenlemek için hastayla ilk görüşmeyi yaparken, onunla empati kurabilir. Bu üç örnek bir yana, daha başka pek çok bireysel ve grup tedavi tekniğinde empati yoğun bir kullanım potansiyeline sahiptir ve kullanılmaktadır (Dökmen, 1987).

Sosyal bir varlık olan insan, içinde yaşadığı çevredeki diğer insanlarla ilişki kurmak durumundadır. İnsanın diğerleriyle ilişki kurma gereksinimi temel gereksinimlerden biridir. Diğer insanlarla kurulan ilişkiler, bu ilişkilerin niteliği, kalitesi, ilişki içinde bireyin kendine ilişkin almış olduğu geribildirimler, onun kendine ilişkin algıları için bir çerçeve, bir referans oluşturmaktadır. İnsan ilişkilerindeki temel motivasyonlardan biri, ilişkideki bireylerin karşısındaki tarafından yaşantısının, duygusunun ve düşüncesinin anlaşılmasıdır. Kısaca her insan diğerleriyle ilişkilerinde diğerleri tarafından anlaşılma ister. İnsan ilişkilerinde bireyin karşısındakini anlama potansiyeli olarak tanımlanabilecek olan empati önemli bir niteliktir. Bu özelliği nedeniyle empati kavramı insan ilişkileri ve iletişimin temel kavramlarından biridir ve insan ilişkilerinin önemini anlaşılmasına paralel olarak artan bir şekilde popülerleşmektedir (Kaya ve Siyez, 2010).

İnsanlar yaşamlarının hemen her evresinde diğer insanlarla iletişim kurmaktadır. Bu iletişimin başarısı bireyin yaşamındaki mutluluğun temelini oluşturmaktadır. Sağlıklı insan ilişkilerinin temelinde empatik duyarlılık yer almaktadır. Bu süreçte, çocukla etkileşimde bulunan yetişkinlerin, sağlıklı insan ilişkileri kurma becerilerindeki yeterlilikleri önemli görülmektedir. Kişinin kendisini karşısındaki bireyin yerine koyup onu, duygu ve düşünce boyutlarıyla anlamaya çalışmasını ve bunu paylaşmayı da kapsayan empati, bütün ilişkilerde etkili ve belirleyici rol oynamakta ve iletişim için yaşamsal önem taşımaktadır (Ünal, 2007).

Empati becerisinin gelişimi için öncelikle kişinin kendi duygularının farkında olması, duyguları arasındaki farkı hissedebilmesi önemlidir. İnsanlar kendi duygularını tanımlamada karışıklık yaşadıklarında diğerlerinin duygularını tanımlamaları daha güç olacaktır. Olumlu benlik kavramına sahip, kendileriyle ilgili olumlu düşünen bireyler kendi ihtiyaçları karşılandığı için başkalarının ihtiyaçlarına, duygularına odaklanabilirler. Kendini, duygularını tanıyan ve farkında olan bireyler başkalarını anlamak ve tanımak için zaman ve enerji ayırabilirler. Kendisiyle problemi olan, tam olarak kendisini tanıyamayan bireyler zamanlarının çoğunu kendilerini tanımaya ayıracakları için başkalarının duygularına odaklanamazlar. Dolayısıyla sağlıklı bir benlik kavramına sahip bireylerin empatik becerilerinin yüksek olması da beklenen bir sonuçtur (Yüksel, 2009).

Genel anlamda empati, olaylar ve durumlar karşısında bireyin, karşıdaki kişinin yerine kendini koyarak onu anlaması olarak tanımlanabilir (Rehber, 2007).

Güçlü bir iletişim yeteneği olan empati; genel olarak karşıdakinin ne düşündüğünü ve hissettiğini, o anda neye ihtiyacı olduğunu anlamak ve yargılamadan o kişiye bunun iletilmesi olarak ifade edilmektedir. Kişilerarası ilişkilerde önemli bir role sahip olan empati anne-babaların çocuklarına karşı tutumlarını da etkilemektedir. Yetişkinlerin empatik becerileri ile onlara çocukluklarında uygulanan anne-baba tutumları arasında ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Şiddetten uzak, duyarlı ve sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum için çocuklara empatik davranılması özellikle önem taşımaktadır (Ünal, 2007).

2.3.2. Empatinin, Öfke ve Saldırganlık ile İlişkisi

İnsan, yaşamının her döneminde başkalarıyla ilişki kurmak zorundadır. Bu ilişkilerinde başarılı olabilmesi ise kendisini ve başkalarını anlayabilmesine ve kabul etmesine bağlıdır. Bireylerin günlük yaşamlarında diğer bireylerin görüşlerine, düşüncelerine saygılı ve hoşgörülü olmayı öğrenmeleri demokratik toplum yaratabilmek açısından oldukça önemlidir. Bu amaçla geliştirilen iletişim becerileri hem bireyin ve toplumun yaşamına zenginlik ve saygınlık getirecek, hem de

kişilerarası sağlıklı ilişkiler oluşmasını sağlayacaktır (Yüksel, 2004). Çocuklarla yapılan araştırmalarda da (Eisenberg & Fabes, 1990; Feshbach, 1982; akt. Yüksel, 2004) empatik becerisi yüksek olan çocukların kişisel ve sosyal uyumlarının, empatik becerisi düşük olan çocuklara göre daha olumlu olduğu saptanmıştır. Ayrıca saldırganlık düzeyi yüksek olan çocukların empatik beceri düzeylerinin düşük olduğu, yani saldırganlık ve empatik beceri arasında ters yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Çocuklara verilen empati eğitiminin saldırganlığı ve antisosyal davranışı azalttığı, sosyal uyumu artırdığı da bulunmuştur.

Empatinin saldırganlığı azalttığı konusunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır: Herhangi bir çatışma durumunda olaya karşıdakinin açısından bakabilmek, o kişiyi daha iyi anlamaya dolayısıyla da çatışmanın şiddetinin ve saldırganlığın azalmasına neden olur. Kendi saldırgan davranışından dolayı karşıdakinin rahatsızlığını dolaylı biçimde yaşayan empatik bir kişi, saldırganlığını azaltma eğilimine girer (Feshbach 1975; akt. Akgün ve Araz, 2010). Araştırmalar genel olarak yüksek empatik becerinin saldırgan ve antisosyal davranışlarla negatif, olumlu sosyal davranışlarla ise pozitif bir ilişkiye sahip olduğuna ve empatik becerilerin kazandırılmasının saldırgan davranışları azaltabileceğine işaret etmektedir (Akgün ve Araz, 2010).

Rehber ve Atıcı (2009) yaptıkları çalışmada empatik eğilim düzeyi düşük olan öğrencilerin saldırganlık davranışları empatik eğilim düzeyi yüksek olanlara göre daha yüksek bulmuştur. Ayrıca empatik eğilim düzeyi yüksek olan öğrencilerin problem çözme davranışlarının, empatik eğilim düzeyi düşük olanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Kız öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinin ve problem çözme davranış düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu da ortaya çıkmıştır.

Şahin ve Akbaba (2010) yaptıkları çalışmada, empati eğitimi programının, ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileri arasında görülen zorbacı davranışlar üzerindeki etkililiğini araştırmışlardır. Geliştirilen empati eğitim programı, haftada bir defa olmak üzere toplam 10 oturumda uygulanmış, bir deney ve bir kontrol grubu ile zorba davranışlarda bulunan 18 denek üzerinde yürütülmüştür. Bulgulara göre, deney

grubundaki deneklerin zorba davranışlarında, kontrol grubundakilere göre anlamlı düzeyde azalma olduğu, deney grubundaki deneklerin empatik becerilerinde de anlamlı düzeyde bir yükselme olduğu belirlenmiştir.

2.4. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.4.1. Öfke ve Saldırganlık ile İlgili Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar

Boman (2003) cinsiyet farklılıkları, öfkenin duygusal, davranışsal ve bilişsel bileşenlerine dayanarak, lisenin ilk yılını bitiren 102 öğrenci üzerinde yaptığı çalışması için gerekli verileri Güney Avustralya'nın önde gelen liselerinden birinden elde etti. Çalışma, lisedeki ilk yıllarında olan 55'i erkek, 47'si kız toplam 102 öğrenciyi kapsadı. Sonuçlar sadece kızların ve erkeklerin öfke hissi konusunda farklı olmadıkları hipotezini doğrulamakla kalmadı, bir de kızların erkeklere oranla öfkelerini daha kesin bir şekilde belli ettikleri inancını da destekledi. Ayrıca erkeklerin kızlara göre daha yıkıcı başa çıkma mekanizmaları kullandığı ortaya çıktı. Öfkenin bilişsel bileşenleriyle ilişkili olarak, erkeklerin okula karşı düşmanca yaklaştıkları belirlendi. Okula karşı daha iyimser olan öğrencilerin ayrıca öfke duygusunu da daha düşük seviyelerde yaşama ve daha yapıcı başa çıkma mekanizmaları gösterme eğiliminde oldukları sonucuna ulaşıldı.

Gudlaugsdottir ve diğerleri (2004) şiddet eğilimlerinin yaygınlığını ve bu eğilimlerin İzlanda'daki 15-16 yaşlarındaki okul çağı çocuklarıyla olan ilişkisini değerlendirdikleri çalışmalarında, araştırmaya katılarak fikir beyan edenlerin büyük çoğunluğu son yıllarda şiddete maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Çalışmada erkeklerin şiddet uygulamasının, kızlara göre daha muhtemel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Geçmiş yıllarda olumsuz yaşam olaylarını tecrübe eden katılımcıların, hiç olumsuz bir şey yaşamayan katılımcılara göre şiddet uygulama eğilimlerinin daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Sigara kullananların, kullanmayanlara oranla şiddet eğilimleri daha yüksek çıkmıştır. Hayatları boyunca alkol kullanan gençlerin, hiç

alkol almamış bireylerle kıyaslandığında da şiddet uygulama eğilimlerinin, diğerlerinin iki katı olduğu bulunmuştur.

Yodprang, Kuning ve McNeil (2009) çalışmalarının amaçlarından biri fiziksel kabadayılık hareketlerinin yaygınlığını araştırmak, diğeri ise Güney Tayland'ın Pattani ilindeki küçük ortaokul öğrencileri arasındaki fiziksel kabadayılığı tetikleyen risk faktörlerini hesap etmek ve buna uygun bir model oluşturmaktır. Anket yoluyla 12 den 19 yaşına kadar olan öğrenciler arasında çaprazlama bölgesel bir araştırma yürütüldü. Araştırma sonuçları gösterdi ki ebeveyn şiddetine maruz kalan öğrencilerin okulda şiddet eğilimi gösterme ihtimali daha yüksekti.

Panayiotis, Anna, Charalambos ve Chrysostomos (2010) çalışmalarında Kıbrıs'taki ilkokul ve lise öğrencileri arasındaki şiddet eğilimlerinin yaygınlığını araştırmıştır. Hem ilkokul hem de liseden toplam 1645 öğrenci katılımıyla gerçekleşen araştırmada katılımcılar şiddet içeren davranışlarda bulunma ve şiddet kurbanı olma anketini doldurmuşlardır. Sonuçlarda çocukların %5.4 ü şiddet içeren kabadayılık gibi olaylara dahil olduğu, %7.4'ü sadece kurban, %4.2'si ise hem kurban hem de şiddet uygulayan taraf olduğu ortaya çıkmıştır. Toplamda, Kıbrıslı Rum öğrencilerin %17'sinin şiddet uygulayan taraf olma ve kurban olmanın birkaç değişik biçiminde dahil olduğu saptanmıştır. Erkekler büyük ölçüde şiddet eğilimli davranışlarda bulunurken, kurban olma konusunda pek bir farklılık yoktur. Yaş kıyaslamaları göstermiştir ki yaş olarak daha büyük erkeklerin şiddet uygulama ihtimalinin daha yüksek olmasına rağmen; kurban olma, şiddete maruz kalma konusunda yaşla ilgili bir farklılık yoktur. Şiddet uygulamada yaş ya da cinsiyet bir ayırt edici olabilirken, şiddete maruz kalmada herhangi bir farklılık yoktur.

Lee, Baillargeon, Vermunt, Wu ve Tremblay (2007) çalışmalarında, Kanadalı okul çağındaki erkek ve kız popülasyonundaki fiziksel saldırganlığın yaygınlığını yaş farklılıkları açısından test etmiştir. Bunun için ise Ulusal Boylamsal Çocuk ve Gençlik Anket'inden alınan çaprazlama bölgesel veriler kullanıldı. Bu Anketin ilk dalgasına 5-11 yaşlarında 12292 çocuğun temsili bir örneği dahil edildi. Popülasyondaki aynı

yaş ve cinsiyetteki diğer çocuklardan daha fazla fiziksel saldırgan davranışlar sergilemeye meyilli olanları tanımlamada gizli sınıf analizleri kullanıldı. Fiziksel saldırı yaygınlığı 5-11 yaşlarındaki erkeklerde %3.7 olarak tahmin edilirken, bu durum 5-11 yaşlarındaki kız çocuklarında %2.3 ile %5 arasında değerlendirildi. Bu yüzden, sonuçlar erkeklerde değil; fakat kızlarda yaşla birlikte fiziksel saldırganlığın yaygınlığında yükselen bir trend olduğunu gösterir. Bu bulgular erkekler ve kızlar için ayrı ayrı fiziksel saldırganlığın gelişimsel aşamalarının hesap edilmesinin önemini gözler önüne serer.

Gentile, Lynch, Linder ve Walsh (2004)'teki çalışmalarında dört farklı okuldan 607 tane 8. ve 9. sınıf öğrencisi ile yaptıkları çalışmaları neticesinde, kendilerini aşırı derecede video oyunu şiddetine maruz bırakan gençlerin daha düşmanca tavırlar sergilediği, öğretmenleriyle daha sık tartışmalar yaşadığı sonucuna ulaşırken; fiziksel kavgalarda bulunma ihtimallerinin de daha yüksek olduğu ve okulda daha başarısız oldukları tespit edildi.

Crick ve Grotpeter (1995), 491 tane 3. sınıf ve 6. sınıf öğrencisiyle yaptığı çalışmaları neticesinde kızların ilişkiler açısından erkeklerden daha saldırgan olduğu, ilişkisel açıdan saldırgan çocukların ciddi düzenleme zorlukları içinde risk teşkil edebileceği (örneğin bu çocukların çok reddedilmiş, yalnızlık, depresyon ve yalıtılmışlık duygularının de bu insanlarda oldukça yüksek seviyede olduğu rapor edilmiştir) ifade edilmiştir.

Thomas (2002) deki çalışmasının amacı bireylerin öfke sıklığı, yoğunluğu ve ifade edilişinde yaş farklılıklarını değerlendirmektir. Çalışmanın örneklemini büyük bir güneydoğu üniversitesindeki sağlık fuarına katılan çalışanlar, üniversite öğretim üyeleri ve öğrenciler oluşturmaktaydı. Çalışma 18'den 76 yaşına kadar olan, baskın olarak beyazlardan oluşan bir örnekleme içerdi. Çalışmada 206 kadın ve 199 erkek vardı. Çalışma sonunda evde tecrübe edilen öfkede hiçbir önemli yaş farklılığı bulunmadı. 40 yaşlarındaki kadınlar iş yerinde öfkelenme konusunda, diğer yaştaki kadınlardan daha yüksek öfke belirtisi gösterdi; dahası, bu yüksek sonuçlar 40

yaşlarındaki erkeklerin sonuçlarının neredeyse iki katı kadar yüksekti. Önemli yaş ve cinsiyet farklılıkları açık açık ifade etme eğiliminde bulundu, özellikle toplamda ifade edilen öfkenin en yüksek sonucuna sahip olan 20'li ve 30'lu yaşlardaki genç bayanlarda saptandı.

Moore ve Pepler (2006) çalışmalarının kapsamını 6– 12 yaşlarındaki çocuklar ve anneleri oluşturmaktadır. Veriler, dövülen kadınların oluşturduğu birçok barınakta kalan 110 çocuk annesi (şiddet grubu) ve şiddet içerikli ilişkilerin olmadığı partnerleriyle huzurlu şekilde kalan 100 çocuğun annesi (şiddet içermeyen grup) üzerinden toplanmıştır. Çalışmada psikolojik kötü muameleler, sözlü saldırılar dahil olmak üzere, çocukların davranış problemlerine en önemli katkı sağlayıcı olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada özellikle anneliğe ait sözlü saldırılar ve bunların çocukların uyum sağlama süreciyle bağlantısının farklı biçimleri arasındaki ilişkisi incelendi. Şiddet bulunan ve bulunmayan ailelerden gelen anneler çeşitli sözlü saldırı taktikleri kullanmaları konusunda kıyaslandılar ve Tartışma Taktikleri Ölçeği tarafında ölçüldüler (Straus, 1979). Her iki gruptan alınan anneler birbirinden pek de farklılık göstermeyen sıklıklarda tehdit ve aşağılayıcı sözler kullandılar. Aralarındaki ilişki özellikle şiddet gösterilen ailelerden gelen çocuklarda dikkat çekiciydi. Ebeveynler arası şiddet olasılığına kronik olarak maruz kalma, çocukları duygusal olarak annenin küçültücü sözleri karşısında hassas alıngan kıldığı sonucunu ortaya koydu.

Fujisawa, Kutsukake ve Hasegawa (2005) etolojik bir gözlem metodu (PC-MC kıyaslama metodu) kullanılarak yapılan bu çalışmada Japon okul öncesi çocukları arasındaki saldırganlık sonrası uzlaşma örneklerini araştırdı. Saldırganlık süresince ve sonrasındaki duruma dayanarak, çocuklar açık, aleni (örneğin: özür dileme, sosyal uzlaşma ve nesneleri teklif etme) ve 'imalı' (örneğin: arkadaş olma, özür dilemeden konuşma ve rakibine nazikçe temasta bulunma) arabulucu stratejileri kullandılar. Uzlaşma daha çok, arkadaş olmayanlardan ziyade arkadaş olanlar arasında gerçekleşti, özellikle de dört yaş grubu arasında; fakat temel duygusal yakınlık seviyesini hesaba katmanın ardından, arkadaş olmayanlar arasındaki

uzlaştırmacı eğilim dört yaş grubundaki arkadaşlar arasındakinden daha yüksekti. Kurbanların kendi kendilerine yönlendirdikleri davranışları saldırganlık sonrasında kaldırıldı, fakat uzlaşma sonrası azaldı. Bu durum, uzlaşmanın saldırganlık amaçlarıyla, zarara uğratılan tartışma stresini azaltmak için fonksiyonlarını yerine getirdiğini akıllara getirdi.

2.4.2. Öfke ve Saldırganlık İle İlgili KKTC ve Türkiye’de Yapılmış Araştırmalar

Mutluoğlu ve Serin (2010) ilkokul 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, bazı sosyo-demografik özelliklerine göre anlamlı farklılıklar olup olmadığını araştırdıkları çalışmalarında, ilkokul 5. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin cinsiyete ve kolej sınavına hazırlanıp hazırlanmamaya göre anlamlı farklılık gösterdiği, ailesinin gelir düzeyine ve akademik başarısına göre ise anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin genel olarak saldırganlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Erdoğan (2010) öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi çalışmasında, erkek öğrenciler, kız öğrencilerden daha çok saldırgan eğilimlere sahiptirler sonucu çıkmıştır. Araştırma bulgularına göre genel olarak öğrencilerin saldırganlık eğilimleri sınıf düzeyleri yükseldikçe artmaktadır. Yine, gerek ilköğretim gerekse de ortaöğretim düzeyindeki alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen öğrenciler daha saldırgan eğilimlere sahiptirler. Araştırma sonuçlarına göre fazla kardeşi olan ve hiç kardeşi olmayan çocukların, az sayıda kardeşi olanlara göre daha çok saldırgan eğilimlere sahiptirler. Çalışma sonuçları, ilgisiz ve otoriter tutum sergileyen anne babaların çocuklarının, demokratik tutum sergileyen anne babaların çocuklarına göre daha saldırgan eğilimler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın önemli bulgularından biri de olumsuz davranışın dövülerek cezalandırıldığı ya da görmezden gelindiği öğrencilerin saldırganlık eğilimleri, ceza verilmeyen öğrencilere göre daha yüksek olmasıdır. Bir diğer önemli bulgu da anne babaların, çocuklarının okul ile ilgili yaşantılarını takip etmesi, bu konuda duyarlı

olması çocuklarda saldırganlık eğilimlerini azaltmaktadır. Son olarak, saldırgan eğilime sahip arkadaş çevresi bulunan öğrencilerin, saldırgan eğilime sahip olmayan bireylere göre daha saldırgan davranışlar göstermeleridir.

Ayan (2007) çalışmasını, aile içinde şiddete maruz kalan çocukların saldırganlık eğilimlerini ölçmek ve saldırganlık eğilimlerinin çocukların sosyokültürel, ekonomik, psikolojik ve iletişimsel özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapmıştır. Analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların sadece ailesinde yaşayan birey sayısı ve annesinin davranış tarzına göre anlamlı farklılık gösterdiği, öte yandan öğrencinin saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların, öğrencinin ailesinin kökeni, anne ve babasının eğitim düzeyi ve mesleği, ailesinin gelir düzeyi, ailesinde kararların alınma biçimi, anne ve babası arasında şiddet olması, babasının kendisine karşı davranış tarzı, anne ve babasının kendisine ilgisi, anne ve babasının arkadaşlarını tanıması ve eve gelmesine izin vermesi, anne ve babasından korkması, anne ve babasıyla sorunlarını paylaşabilmesine göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır.

Erdoğan (2005) çalışmasında, suça yönlendirilmiş ve yönlendirilmemiş çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarını karşılaştırmış, bu temel amaç çerçevesinde suça yönlendirilmiş çocuklarla suça yönlendirilmemiş çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışları karşılaştırılarak çocuğu suça iten nedenler ortaya konulmuştur. Suça yönlendirilmiş çocuklarla, suça yönlendirilmemiş çocukların saldırganlık ve aile ilişkileri açısından gruplara göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Suça yönlendirilmiş çocuklar, suça yönlendirilmemiş çocuklara göre saldırganlık ölçeğinden daha yüksek puanlar almışlardır. Suça yönlendirilmiş çocukların, suça yönlendirilmemiş çocuklara göre aile ilişkileri daha sağlıklıdır.

Soysal, Can ve Kılıç (2009) çalışmaları, A tipi davranış örüntüsü ile sürekli öfke ve öfke ifadesi arasında bir ilişkiyi ve bu iki değişkenin cinsiyet açısından farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda A tipi davranış örüntüsü ile sürekli öfke arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. A tipi davranış açısından cinsiyetler arasında bir fark belirlenmezken; kız öğrencilerin

sürekli öfke ve içe yönelik öfke puanlarının erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Mevcut çalışmada öğrencilerin içe yönelik öfke puanları ile A Tipi davranış örüntüsü arasında bir fark gözlenmezken, A Tipi davranışın dışa yönelik öfke ile ilişkili olduğunun bulunması, A tipi davranış biçiminin öfkeyi ifade ediş biçimi üzerindeki etkisinin gösterilmesi açısından önemlidir. Çalışmada kız öğrencilerin Sürekli Öfke puanlarının yanında, İçe Yönelik Öfke ve Öfke ifadesi puanlarının da erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular, kız öğrencilerin öfkelerini dışa vurmamakla birlikte, sürekli öfke yaşadıkları şeklinde açıklanabilir. Çalışmada elde edilen cinsiyet farkı, öfke kontrolü ve ifadesi üzerinde kişilik özelliklerini biçimlendirmenin etkisini vurgulamak açısından önemlidir.

Erdoğdu ve Oto (1999) çalışmalarında, sokakta çalışan ve sokakta çalışmayan çocukların atılganlık ve saldırganlık davranışlarını karşılaştırmak ve sokakta çalışan çocukların saldırganlık davranışları ile bazı sosyo-demografik özellikler arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Bulgulara göre; sokakta çalışan çocuklar, sokakta çalışmayan çocuklara göre daha saldırgan davranışlar göstermektedir. Salırganlık yaşla birlikte artmaktadır, ailede çocuğa yöneltilen şiddet çocuğu saldırganlaştırmaktadır. Sonuç olarak; Sokakta çalışmak çocuğu saldırgan davranışlara itmektedir, engellenmenin bireylerde saldırgan davranışlara yol açtığı kabul edilmekle birlikte, çocuğu saldırganlığa iten yegane sebep engellenme olarak düşünülürse bu çocukları topluma kazandırmada sağlıklı sonuçlara ulaşılamaz. Çocuğun içinde bulunduğu sosyo-demografik etkenler de çocuğun saldırgan davranışlar göstermesinde etkilidir.

Dizman ve Gürsoy (2004) yaptıkları çalışmada, anne-babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan ilköğretim okullarının dördüncü ve beşinci sınıfına devam eden çocukların saldırganlık eğilimleri arasında fark olup olmadığını saptamak ve saldırganlık eğilimlerinde bazı değişkenlerin farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemeye çalışmışlardır. Anne babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocuklar arasında saldırganlık eğilimi alt boyut puanları açısından önemli farklılıklar olduğu saptanmıştır. Çocukların sosyo-ekonomik düzeyi ve doğum sırasının toplam

saldırganlık puanı açısından farklılık yarattığı belirlenmiştir. Ayrıca anne yoksunu olma x sosyo-ekonomik düzey, anne yoksunu olma x cinsiyet interaksyonlarının toplam saldırganlık puanı açısından farklılık oluşturduğu saptanmıştır. Yoksunluğun nedeni ve anneden ayrılık yaşı değişkenlerinin toplam saldırganlık eğilimi puanı üzerindeki etkisinin önemli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Dilekman ve diğerleri (2011) çalışmalarında, ilköğretim II.kademe öğrencilerinin saldırganlık özelliklerini çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Bulgulara göre, ana-baba tutumlarını demokratik algılayanlarla, koruyucu algılayanlar arasında; demokratik algılayanların lehine anlamlı fark görülmüştür. Yaş, cinsiyet, eğitim şekli, annenin hayatta olması, babanın hayatta olması, yaşanan yerleşim merkezi, algılanan akademik başarı ve disiplin cezası alıp almama değişkenleri açısından öğrencilerinin saldırganlık puanları arasında anlamlı farklılaşma görülmemiştir. Ana-baba tutumlarını demokratik ve koruyucu algılama değişkeninin dışındaki değişkenler açısından saldırganlık anlamlı ölçüde farklılaşmasa da, değişkenler için 122-131 arası saldırganlık puanları elde edilmiştir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 45 maksimum puan 225 olduğu düşünüldüğünde öğrencilerinin belli düzeyde saldırganlıklarının olduğu saptanmıştır.

Aktaş, Şahin ve Aydın (2005) çalışmalarında, olumsuz niyet yükleme eğiliminin çocukların sosyal ilişkilerinde saldırgan olup olmamalarına ve cinsiyetlerine göre değişip değişmediği incelenmiştir. Ayrıca, bu çalışmada fiziksel, pasif ve sözel saldırganlık türlerinde düşmanca yüklemede bulunma açısından saldırganlık düzeyi ve cinsiyete göre bir farklılık gözlenip gözlenmeyeceği de araştırılmıştır. Bulgular, sosyal ilişkileri açısından saldırgan olarak tanınan çocukların olumsuz tepkileri içeren davranış seçeneklerini (kişisel nedenlere ve olumsuz niyete yapılan yüklemeler) saldırgan olmayan çocuklara kıyasla daha fazla seçtiklerini göstermiştir. Bu bulgu daha önce yapılan çalışmalardan elde edilen bulgularla da uyusmaktadır. Saldırganlığın alt boyutları açısından bakıldığında ise sadece fiziksel saldırganlık gösteren çocuklar, fiziksel saldırganlık göstermeyen çocuklara kıyasla daha fazla olumsuz yüklemelerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla bu çalışmada aktif yönelimli saldırganlığın da tepkisel saldırganlık gibi düşmanca yükleme yanlılığıyla ilişkili

olabileceği yönünde bir bulgu elde edilmiştir. Araştırmada düşmanca niyet yükleme eğiliminde cinsiyet temel etkisi de gözlenmiştir. Sosyal ilişkileri açısından genel olarak saldırgan tanınan erkekler, saldırgan tanınan kızlardan daha fazla düşmanca niyet yüklemesinde bulunma eğilimi göstermişlerdir.

Dizman (2003) çalışmasında, anne-babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan ilköğretim okullarının 4. ve 5. sınıfına devam eden çocukların saldırganlık eğilimleri arasında fark olup olmadığını saptanması ve saldırganlık eğilimlerinde bazı değişkenlerin farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amaçlanmıştır. Anne-babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocuklar arasında saldırganlık eğilimi alt boyut puanları açısından önemli farklılıklar olduğu saptanmıştır. Çocukların yaşı, sosyo ekonomik düzeyi, doğum sırası, anne öğrenim düzeyi, baba öğrenim düzeyinin toplam saldırganlık puanı açısından farklılık yarattığı belirlenmiştir ($P<0.01$, $P<0.05$). Ayrıca anne yoksunu olma x cinsiyet, anne yoksunu olma durumu x yaş, anne yoksunu olma durumu x sosyo-ekonomik düzey, anne yoksunu olma durumu x anne öğrenim düzeyi, anne yoksunu olma durumu x baba öğrenim düzeyi interaksiyonlarının toplam saldırganlık puanı açısından farklılık oluşturduğu saptanmıştır ($P<0.01$, $P<0.05$). Yoksunluğun nedeni, anneden ayrılığın süresi, ayrılık yaşı, anneyi görme sıklığı değişkenlerinin toplam saldırganlık eğilimi puanı üzerindeki etkisinin önemli olmadığı sonucuna varılmıştır ($P>0.05$).

Güçkıran (2008) çalışmasında, ilköğretim okulu öğrencilerinin okul iklimi algıları ile saldırganlık düzeylerinin arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda ilköğretim okulu öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve okul iklimi algılarının demografik değişkenlere göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Bununla birlikte öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile okul iklimi algıları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Okullarda olumlu bir iklimin varlığının öğrenci saldırganlığını azalttığı tespit edilmiştir.

Yaşar ve Paksoy (2011) çalışmalarında, okul öncesi beş yaş grubu çocukların izledikleri çizgi filmlerdeki saldırgan içerikli görüntülerin, çocukların serbest oyunları sırasındaki saldırganlık düzeylerine etkisini araştırmışlardır. Çalışmada

çocuklara biri saldırgan içerikli, biri eğitici içerikli olmak üzere iki adet çizgi film izletilerek, çocuklar oyun alanına alınmış ve serbest oyunları gözlenmiştir. Bu aşamada çocukların oyunları takip edilerek oyuna başlangıç, uygulama ve bitiş evreleri incelenmiş, çizgi film öğelerinin oyunda kullanılmasının ne amaçla ve nasıl olduğu araştırılmıştır. Veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Verilerin analizi sonucunda, saldırgan içerikli çizgi film öğelerini çocukların oyunlarının başlangıç aşamasında daha çok kullandıkları, uygulama ve bitiş evrelerine pek taşımadıkları saptanmıştır. Gözlenen olumsuz davranışların rolleri canlandırırken ortaya çıktığı, rol bitiminde olumsuz davranışların da ortadan kalktığı görülmüştür. Saldırgan içerikli çizgi film izlendikten sonra sergilenen olumsuz davranışların süreklilik göstermedikleri gözlenmiştir. Eğitici içerikli çizgi filmin izletiminden sonra çocukların, çizgi filme ait unsurları oyunlarının herhangi bir evresine yansıtmadıkları, karakterleri kullanmadıkları, ama daha sakin nitelikteki oyunlara yöneldikleri saptanmıştır.

Avcı (2009) çalışmasında, ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin arkadaş ilişkileri ve cinsiyete göre öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları arasında farkın olup olmadığını incelemiştir. Sürekli öfke puanları üzerinde güven ve kendini açma açısından cinsiyet temel etkisinin, bağlılık, kendini açma ve sadakat açısından grup temel etkisinin anlamlı düzeyde olduğu bulunmuştur. ANOVA sonuçları dışa yönelik öfke puanları açısından incelendiğinde, bağlılık ve sadakat temel etkisinin ve bağlılık ve cinsiyet ortak etkisinin anlamlı olduğu açığa çıkmıştır. Öğrencilerin içe yönelik öfkeleri ise, bağlılık, güven, kendini açma ve sadakat temel etkisine ve sadakat cinsiyet ortak etkisine göre anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Sonuçlar öfke kontrol puanları açısından ele alındığında, bağlılık ve sadakat cinsiyet ve grup temel etkisinin ve sadakat cinsiyet ortak etkisinin anlamlı düzeyde olduğu saptanmıştır.

Kılıçarslan, (2009) ilk ergenlik döneminde bulunan öğrencilerin akılcı olmayan inançları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve akılcı olmayan inançların öğrencilerin saldırganlık puanlarını ne ölçüde yordayabildiğini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, öğrencilerin saldırganlık puanları cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyi, ailelerinin gelir düzeyi ve kardeş sayılarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir. Erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kızlara göre

anlamalı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin saldırganlık puanları anne-baba eğitim düzeyi, ailelerinin gelir düzeyi ve kardeş sayılarına göre farklılaşmamıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre ise, rahatlık ve başarı talebi alt ölçeklerinden elde edilen puanların öğrencilerin saldırganlık düzeylerini, saygı talebi alt ölçek puanlarına oranla daha anlamlı bir şekilde yordadığı ortaya çıkmıştır.

Saçar (2007) çalışmasında ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin öfke tepkisi ile arkadaş bağlılığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir. Araştırma sonuçları öğrencilerin öfkeyi içte tutma ve öfkeyi dışa vurma düzeyleri ile arkadaş bağlılığı arasında anlamlı bir fark olmadığını, öfkeyi kontrol etme düzeyiyle arkadaş bağlılığı arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir.

Zengin (2008) çalışmasında, Bu araştırma, anne baba tutumları ile adolesan saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla tanımlayıcı-ilişkisel olarak yapılmıştır. Elde edilen verilere göre, cinsiyet ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve erkek adolesanların kızlara göre daha saldırgan tutuma sahip oldukları bulunmuştur. Adolesanların yaşları arttıkça daha fazla saldırgan tutum sergiledikleri bulunmuş ve gruplar arasındaki farkın önemli olduğu saptanmıştır. Anne baba tutumunu algılamada, adolesanların cinsiyetlerinin ve baba eğitim düzeyinin etkili olduğu, erkek adolesanların anne baba tutumlarını kız adolesanlara göre daha fazla demokratik olarak algıladıkları saptanmıştır. Yine adolesanların baba eğitim düzeyi arttıkça demokratik tutum algılamalarının arttığı bulunmuştur. Bulgular anne babaların tutumları ile adolesanların saldırganlık düzeyleri arasında ilişki olduğunu göstermiştir. Anne babası otoriter ve ilgisiz tutuma sahip olan adolesanların saldırganlık eğiliminin yüksek, anne babası demokratik tutuma sahip adolesanların ise saldırganlık eğiliminin düşük bulunmuştur. Anne baba tutumları ile saldırganlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Karahan ve diğerleri (2009) çalışmalarında, lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini; anne-babanın birlikte ya da ayrı oluşu, anne-babanın öz ya da üvey oluşu ve yaşamda öncelik verilen en önemli değere göre değişip değişmediğini

incelemişlerdir. Araştırmada elde edilen bulgular; anne ve babası boşanmış olan, anne ya da babası üvey olan ve yaşamındaki en önemli değeri “zengin olmak” şeklinde belirten öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin, diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Albayrak ve Kutlu (2009) çalışmalarında, 16-18 yaş arası ergenlerin öfke ifade tarzını ve ergenin bireysel/ailesel özellikleri ile öfke ifade tarzı arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada sürekli öfke düzeyi arttıkça, öğrencilerin öfke içe vurumu ve öfke dışı vurumu artmakta; öfke kontrolü ise azalmaktadır. Öfke dışı vurum düzeyi arttıkça ise öğrencilerin öfke kontrolü azalmaktadır. Çalışmada, saldırgan davranış biçimine sahip olduğunu ifade eden öğrencilerin sürekli öfke, öfke içe vurum ve öfke dışı vurum düzeyleri diğer öğrencilere göre yüksek; öfke kontrol düzeyi daha düşüktür. Girişken davranış biçimine sahip olduğunu ifade eden öğrencilerin ise öfke içe vurum düzeyi diğer öğrencilere göre daha düşüktür. Çalışmada, arkadaş ilişkilerini “çok iyi” olarak belirten öğrencilerin öfke içe vurum düzeyi diğer öğrencilere göre daha düşüktür. Çalışmada, aile yapısını baskıcı olarak tanımlayan öğrencilerin sürekli öfke ve öfke dışı vurum düzeyleri diğer öğrencilere göre yüksek olup; aile yapısını anlayışlı/ilgili olarak değerlendiren öğrencilerin ise öfke içe vurum düzeyi diğer öğrencilere göre daha düşüktür. Çalışmada, okul başarısını “çok iyi” olarak değerlendiren öğrencilerin sürekli öfke ve öfke dışı vurum düzeyleri diğer öğrencilere göre daha düşük; “kötü/çok kötü” olarak değerlendiren öğrencilerin ise öfke kontrol düzeyi diğer öğrenciler göre daha yüksektir. Aynı zamanda çalışmada, akademik puanı “iyi” olan öğrencilerin öfke kontrol düzeyi diğer öğrencilere göre daha yüksektir. Çalışmada, alkol kullanan öğrencilerin öfke dışı vurum düzeyi, kullanmayan öğrencilere göre daha yüksektir. Ailelerinde alkol kullanan birey bulunan öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri diğer öğrencilere göre daha yüksektir. Babasını sinirli olarak tanımlayan öğrencilerin sürekli öfke ve öfke içe vurum düzeyleri diğer öğrencilere göre daha yüksektir. Babasını neşeli olarak tanımlayan öğrencilerin öfke dışı vurum düzeyleri diğer öğrencilere göre daha düşüken; babasını sakin olarak tanımlayan öğrencilerin öfke kontrol düzeyleri diğer öğrencilere göre daha yüksektir. Bu durum, öğrenilen davranışın önemli olduğunu düşündürmüştür.

Kesen, Deniz ve Durmuşoğlu (2007) yaptıkları çalışmada, yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin, saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi, ergenlerin yaş ve yurttan kalma süreleri ile öfke ve saldırganlık düzeyi arasında ilişki olup olmadığının incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre; ergenlerin sürekli öfke ve öfke tarzı alt boyutları ile saldırganlık alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin yaşları ile “genel saldırganlık” ve alt boyutlarından, atak, dolaylı, sinirli ve negatif saldırganlıklar arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ergenlerin yaşları ile sürekli öfke düzeyleri ve öfke dışı alt boyutları arasında da anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç ise, ergenlerin yurttan kalma süreleri arttıkça saldırganlık ve öfke düzeyleri de artmaktadır.

2.4.3. Öfke ve Saldırganlığı Azaltmaya Yönelik Eğitim Programları İle İlgili Araştırmalar

Kaplan (2007) yaptığı çalışmada, öfke yönetimi eğitiminin, ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık ve benlik saygısı düzeyleri üzerindeki etkisi incelemiştir. Araştırma sonucuna göre, öfke yönetimi eğitimi sonunda deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık düzeyinde kontrol grubundaki öğrencilere göre anlamlı bir azalma olduğu ve deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubundaki öğrencilere kıyasla benlik saygısı düzeylerinde anlamlı bir değişim olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, öfke yönetimi eğitim programının ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyini azaltmada etkili olduğu söylenebilir.

Gültekin (2008) Saldırganlık ve Öfkeyi Azaltma Programı’nın ilköğretim II. kademe öğrencilerinin saldırganlık ve öfke düzeylerini belirlemek amacıyla yaptığı deneysel çalışmasında, Saldırganlık ve Öfkeyi Azaltma Programı’nı alan deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık ve öfke düzeylerinde anlamlı düzeyde düşüş olmadığı görülmüştür. Deney grubu öğrencilerinin öfke kontrolü puanları program sonunda anlamlı bir artış göstermiş ve bu durum beş aylık izleme döneminde devam etmiştir. Deney, kontrol ve plasebo gruplarının, saldırganlık, öfke ve öfke kontrolü düzeyleri arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Baş (2010) çalışmasında, sınıf-temelli olarak uygulanan bir sosyal beceri eğitimi programının, ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Sosyal beceri eğitimi programı deney grubundaki öğrencilere 10 hafta süreyle uygulanmıştır. Araştırma sonuçları, uygulanan sosyal beceri eğitimi programının deney grubundaki öğrencilerin güvengenlik düzeylerini arttırmada etkili olduğunu, saldırganlık düzeylerini azaltmada ise etkili olmadığını göstermiştir.

Duran ve Eldeleklioğlu (2005) çalışmalarında, 15-18 yaş arası ergenlerin öfke düzeylerini kontrol edebilmeleri ve uygun başa çıkabilme stratejilerini kullanabilmeleri için gerekli olan becerileri kazanabilmeleri konusunda, onlara yardımcı olmayı amaçlayan ‘ Öfke Kontrol Programı ‘ uygulanmıştır. Araştırmada deney ve kontrol gruplarının sürekli öfke düzeyleri, içe yönelik öfke, dışa yönelik öfke ve öfkelerini kontrol edebilmeleri açısından karşılaştırılmaları sonucunda deney grubundaki öğrencilerin, kontrol grubundaki öğrencilere göre, sürekli öfke, içe yönelik öfke, dışa yönelik öfke düzeylerinin anlamlı bir şekilde azaldığı; öfke kontrol düzeylerinin ise anlamlı bir şekilde arttığı görülmüştür.

Karataş (2009) yaptığı çalışmada bilişsel davranışçı teknikler kullanarak yaptığı öfke yönetimi programının, ergenlerin saldırganlık düzeyine etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Analizler, deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık puanlarının kontrol grubuna göre önemli düzeyde azaldığını ve bu azalmanın 12 hafta süresince devam ettiğini göstermiştir.

Öz ve Aysan’ın (2011) çalışmalarında, öfke yönetimi eğitiminin ergenlerin öfkeyle başa çıkma ve iletişim becerilerine etkisini incelemişlerdir. Öfke yönetimi eğitimi sonrasında deney grubunun sürekli öfke, içe yönelik öfke ve dışa yönelik öfke düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı düşüş, öfke denetimi düzeyi ve iletişim becerilerinde ise istatistiksel olarak anlamlı artış saptanmıştır. Etkileşim grubu şeklinde uygulaması yapılan plasebo grubunun da uygulama sonrasında iletişim becerilerinde istatistiksel olarak anlamlı artış olduğu saptanmıştır.

Serin ve Genç (2011) yaptıkları çalışmalarında, grupla öfke yönetimi eğitimi programının ergenlerin öfke denetimi becerilerine etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, grupla öfke yönetimi eğitimi programına katılan deney grubu öğrencilerinin sürekli öfke, öfke-içe, öfke-dışa düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir azalmanın olduğu, öfke-kontrol düzeylerinde ise anlamlı bir artma olduğu saptanmıştır.

Genç (2007) çalışmasında, grupla öfke denetimi eğitiminin lise 9. sınıf öğrencilerinin sürekli öfke düzeylerine etkisini araştırmıştır. Uygulanan öfke denetimi eğitimi programı sonunda, deney grubu ve kontrol grubu karşılaştırıldığında, deney grubundaki öğrencilerin sürekli öfke, öfke içte, öfke dışta alt ölçeklerinden aldıkları puanların anlamlı düzeyde azaldığı, öfke kontrol alt ölçeğinden aldıkları puanların ise anlamlı düzeyde arttığı görülmektedir. Araştırma bulgularına göre, öfke denetimi eğitimi programının lise 9. sınıf öğrencilerinin öfke denetimi becerileri kazanmasında etkili olduğu söylenebilir.

Gebeş (2011) çalışmasında, akran eğitimi ile desteklenen öfke kontrol beceri eğitim programının lise öğrencilerinin öfke kontrol becerilerine etkisini incelemiştir. Araştırmada öfke içe ve öfke dışa alt testlerinde deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken alt ölçeklerin puan ortalamalarında farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Uygulanan programın öğrencilerin sürekli öfkelerinin azaltılmasında ve öfke kontrolü sağlamalarında etkili olduğu, özellikle akran eğitimi ile desteklenen deney grubunda sonuçların sürekli öfkenin azaltılması ve öfke kontrolü sağlanmasında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca araştırmadan 2.5 ay sonra yapılan izleme testinde de etkinin deney grubundaki öğrencilerde devam ettiğini göstermiştir.

Akdeniz (2007) çalışmasında, öfke kontrolü eğitiminin lise öğrencilerinin öfke kontrolü becerilerine etkisini incelemiştir. Sonuçlar, grup yaşantısı yoluyla uygulanan öfke kontrolü becerileri eğitimi programının deney grubu üzerinde anlamlı etkisinin olduğu ve ortaya çıkan bu değişimin 2,5 ay sonra ve 6 ay sonrasında da devam ettiğini göstermiştir.

Gürbüz (2008) çalışmasında, öfke denetimi eğitiminin, lise son sınıf öğrencilerinin öfke denetim becerileri, depresyon düzeyleri ve yaşam doyumlarına etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda, öfke denetimi eğitimin sonunda deney grubundaki öğrencilerin sürekli öfke, öfke içte, öfke dışta, öfke düzeylerinde anlamlı bir azalma olduğu, öfke kontrol ve yaşam doyumlarında anlamlı düzeyde artma olduğu gözlenmiştir. Ancak söz konusu eğitimin sonunda deney grubu öğrencilerinin depresyon düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Kontrol grubu öğrencilerinin öfke denetimleri, yaşam doyumları ve depresyon düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Sütcü (2006) çalışmasında, ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bir bilişsel davranışçı grup terapisi programı hazırlamak ve bu programın etkililiğini değerlendirmektir. Bütün katılımcılar müdahale öncesinde ve sonrasında Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ), Çocukların Hareket Eğilimi Ölçeği (CATS), Novaco Öfke Envanteri-kısa formundan (NÖE) oluşan bataryayı ayrıca katılımcıların ebeveynleri Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği- ebeveyn formunu doldurmuşlardır. Müdahale sonrasında deney grubundaki ergenlerin SÖÖTÖ'nin sürekli öfke, dışa yöneltilen öfke, CATS'in saldırganlık alt ölçeklerinden ve NÖE'den aldıkları puanların kontrol grubuna oranla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde azaldığı, SÖÖTÖ'nin öfke kontrolü alt ölçeğinden aldıkları puanların anlamlı düzeyde arttığı bulunmuştur. Ayrıca deney grubunun, ebeveyn bildirimine dayalı SÖÖTÖ'nin sürekli öfke ve dışa yöneltilen öfke alt ölçeği puanlarında anlamlı bir azalma, buna karşılık öfke kontrolü alt ölçeği puanlarında anlamlı bir artma olduğu gözlenmiştir. Kız ve erkek ergenlerin programdan yararlanma düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olmamıştır.

Yavuzer ve Üre (2010) çalışmalarında, bir psiko-eğitim programının saldırganlığı azaltmadaki etkisini incelemişlerdir. Ergenlere ve Öğretmenlere Yönelik Psiko-Eğitim Programının (EYP+ÖYP) öğrencilerin saldırganlık toplam, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanlarını azaltmada etkili olduğu ve bu etkinin iki ay sonra da devam ettiği bulunmuştur. Ergenlere Yönelik Psiko-Eğitim Programının (EYP) öğrencilerin saldırganlık

toplam, fiziksel saldırganlık, öfke ve düşmanlık puanlarını azaltmada etkili olduğu ve bu etkinin iki ay sonra da devam ettiği, bunun yanı sıra sözel ve dolaylı saldırganlık puanlarını azaltmada etkili olmadığı bulunmuştur. Ergenlere ve öğretmenlere yönelik (EYP+ÖYP) psiko-eğitim programına ve ergenlere yönelik psiko-eğitim programına (EYP) katılan öğrencilerin saldırganlık puanları karşılaştırıldığında toplam puan ve tüm alt ölçek puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Karataş ve Gökçakan (2009), deneysel çalışmalarında psikodrama teknikleri kullanılarak yapılan grup uygulamalarının ergenlerin saldırganlık düzeyine etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, psikodrama teknikleri kullanılarak yapılan grup uygulamalarının, deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık puanlarında kontrol grubuna göre, saldırganlık toplam, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir. Sözel ve fiziksel saldırganlık puanları üzerinde etki görülmemiştir. Yapılan izleme çalışmasında, deneyin etkisinin 16 hafta sonra alınan izleme ölçümüne kadar sürdüğü görülmüştür.

Özmen (2004) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin öfke duygusuyla etkili bir biçimde başa çıkma becerileri üzerinde, seçim kuramı gerçeklik terapisine dayalı öfkeyle baş etme eğitim programı ile etkileşim grubu yaşantısının etkilerinin karşılaştırılması ve bu uygulamaların kısa süreli ve kalıcı etkilerinin araştırmıştır. Bu araştırmanın sonucunda, araştırmacı tarafından seçim kuramı ve gerçeklik terapisine dayalı olarak geliştirilmiş olan 11 oturumluk öfkeyle başa çıkma eğitim programının, öğrencilerin, sürekli öfke düzeylerini ve içe yönelik öfke düzeylerini anlamlı düzeyde azalttığı, öfke kontrol düzeylerini anlamlı düzeyde yükselttiği ortaya konulmuştur. Programın dışa yönelik öfke üzerinde ise anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Araştırma kapsamında oluşturulmuş olan ikinci bir deney grubu ise etkileşim grubu uygulamalarının yapıldığı gruptur. Bu grupta yapılan uygulamaların, öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin anlamlı düzeyde azalmasına ve öfke kontrol düzeylerinin anlamlı düzeyde yükselmesine yol açtığı saptanmıştır. Etkileşim grubu uygulamasının, öğrencilerin, içe yönelik öfke düzeyleri ve dışa yönelik öfke düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

BÖLÜM III

3.YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın deseni, araştırmaya katılan denekler, deney ve kontrol gruplarının oluşturulması, araştırmada kullanılan veri toplama araçları ve bu araçların geçerlik ve güvenirliğine ilişkin bilgiler, işlem yolu, verilerin analizinde kullanılan teknikler üzerinde durulmuştur.

Deneysel çalışmamız; deney grubuna uygulanan Bilişsel-Davranışçı yaklaşımı temel alan bir programdır. Yapılan öfke denetimi programında bilişsel süreçler dikkate alınmış, öğrencilerin öfke duygusunu tanımları sağlanmıştır. Daha sonra öfkenin ipuçları tanımlanarak uygun olan ve olmayan tepkiler belirlenmiştir. Öğrenciler kendi sorumluluklarını almaları açısından bilinçlendirilmişlerdir.

Öfke yönetimi eğitim programı, bilişsel ve ağırlıklı olarak davranışçı tekniklerin kullanıldığı bir sosyal beceri kazandırma çalışmasıdır. Eğitim programı kapsamında davranış denemeleri, kendini izleme, pekiştirme, iletişim, ev ödevleri, grup rehberliği etkinlikleri, eğitim verme gibi tekniklerden yararlanılmıştır.

3.1 Araştırma Modeli

Bu araştırma, ilköğretim 4. ve 5. sınıfa devam eden öğrencilerin, öfke-saldırganlık ve empati düzeylerine etkinlik temelli grupla psikolojik danışma programının etkililiğini ortaya koymayı amaçlayan deneysel bir çalışmadır. Bu araştırmada, kontrol gruplu ön test- son test deney deseni kullanılmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkeni, etkinlik temelli grupla psikolojik danışma programı, bağımlı değişkenleri ise, saldırganlık ve empati puanlarıdır.

Deney grubuna öfke yönetimi eğitim programı uygulanmadan önce, deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilere “Saldırganlık Ölçeği” ve “Çocuklar için Empati Ölçeği” uygulanmıştır.

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evren ve örnekleme 2010- 2011 Eğitim- Öğretim yılı yaz döneminde KKTC İskele kazasına bağlı Ziyamet İlkokulu ve Yeni Erenköy İlkokulu 4. ve 5. sınıflarında okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmaya 9 deney ve 9 kontrol grubu olmak üzere 18 denek katılmıştır. Deney ve kontrol gruplarını oluşturmak amacıyla 4. ve 5. sınıflarında okuyan 180 öğrenciye Saldırganlık Ölçeği uygulanmıştır. Uygulama sonucunda elde edilen Saldırganlık Ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması bulunmuştur. Grubun aritmetik ortalamasından düşük puana sahip olan bireyin, saldırganlık düzeyinin düşük olduğu kabul edilmiştir. Bireyin ölçekten aldığı puanı, grubun aritmetik ortalamasından yüksek olması durumunda ise, saldırganlık düzeyinin yüksek olduğu kabul edilmiştir. Saldırganlık düzeyi yüksek olarak belirlenen öğrenciler kura yöntemiyle gelişigüzel seçilerek deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Bu yöntemle 9'ar kişilik deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur.

3.3 Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, Saldırganlık Ölçeği (Davranış Değerlendirme Ölçeği), Çocuklar için Empati Ölçeği ve Öğrenci Bilgi Formu olmak üzere üç veri toplama aracı kullanılmıştır.

3.3.1 Saldırganlık Ölçeği

Saldırganlık Ölçeği Şahin (2001) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 18 maddeden oluşmaktadır ve 10-11 yaşlarındaki ilköğretim birinci kademe öğrencilerinin saldırganlık düzeyini belirlemeyi amaçlamaktadır.

3.3.2 Saldırganlık Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirliliği

Saldırganlık ölçeğinin geçerlik düzeyi, yapı geçerliği ve kapsam geçerliği ile incelenmiştir. Yapı geçerliği için faktör analizi, kapsam geçerliği için uzman

kanılarının alınmasına ek olarak, madde toplam korelasyonu yöntemi kullanılmıştır. Maddelerin ayırt edicilik güçleri ise, alt ve üst % 27'yi oluşturan grupların ortalamaları karşılaştırılarak hesaplanmıştır. Faktör analizi sonrasında tek faktörde toplam varyansın % 28'inin açıklandığı görülmüştür. Faktör analizi sonrasında elde edilen boyutların birlikteki toplam varyans açıklama oranları için aranan genel oran 2/3 'tür. Maddelerin faktör analizi sonucu elde edilen faktör yükleri .33 ile .69 arasında değişmektedir. Ölçeğin saldırgan olan ve olmayan öğrencileri ayırt etme gücünü saptamak için maddelerin ayırtedicilik özellikleri incelenmiştir. Ölçekten elde edilen ham puanlar büyükten küçüğe doğru sıralandıktan sonra alt % 27 ve üst % 27 'yi oluşturan gruplar belirlenmiştir. Her bir madde için bu grupların puan ortalamaları ve t değerleri hesaplanarak maddelerin ayırt edicilik güçleri belirlenmiştir. Sonuç olarak her bir maddenin istenen düzeyde (.05) ayırt edici olduğu görülmüştür. Ölçekten elde edilen ham puanlar büyükten küçüğe doğru sıralandıktan sonra alt % 27 ve üst % 27 'yi oluşturan gruplar belirlenmiştir. Her bir madde için bu grupların puan ortalamaları ve t değerleri hesaplanarak maddelerin ayırt edicilik güçleri belirlenmiştir. Sonuç olarak her bir maddenin istenen düzeyde (.05) ayırt edici olduğu görülmüştür. Saldırganlık ölçeğinin güvenirliği iç tutarlılık katsayısı ve kararlılık düzeyi saptanarak test edilmiştir. Ölçeğin Burdur ili merkez okullarında öğrenim gören toplam 430 öğrencinin aldıkları puanlar üzerinden hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı .77 olarak bulunmuştur. Ölçeğin kararlılık düzeyi (puan değişmezliği) test-tekrar test yöntemi ile hesaplanmıştır. Bu amaçla ölçek 63 beşinci sınıf öğrencisine üç hafta arayla iki kez uygulanmıştır. İki uygulamadan elde edilen puanların karşılaştırılması sonucunda elde edilen korelasyon katsayısı .71 ($p < .01$) olarak hesaplanmıştır (Şahin, 2005).

3.3.3 Saldırganlık Ölçeği'nin Puanlanması ve Puanların Yorumlanması

Ölçek üçlü dereceleme ölçeği şeklinde düzenlenmiştir. Seçeneklerden hep yaparıma 3 puan, ara sıra yaparıma 2 puan, hiç yapmama 1 puan verilerek, toplam puan hesaplanmaktadır. Ölçekten toplam "saldırganlık" puanı elde edilmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek toplam puan 39, en düşük toplam puan 13'dür.

Değerlendirmede, grubun ortalamasının bir standart sapma üstünde puan alanlar saldırgan olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2005).

3.3.4 Çocuklar İçin Empati Ölçeği

Bryant tarafından 1982'de geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Yılmaz (2003) tarafından yapılan Çocuklar İçin Empati Ölçeği, Mehrabian ve Epstein'in 1972'de geliştirdikleri Yetişkinler İçin Empati Ölçeği'nden adapte edilmiştir Bryant'ın adapte ettiği ölçek, 22 maddelik kendini anlatma (self-report) ve kağıt kalem ölçeğidir

3.3.5 Çocuklar İçin Empati Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanma, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

“Çocuklar için Empati Ölçeği (Bryant, 1982) öncelikle araştırmacı ve ingilizceyi kullanma deneyimi olan iki kişi tarafından ayrı ayrı Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu çeviriler esas ölçekle doğruluk ve anlamlılık açısından yeniden karşılaştırılmıştır. Ölçeğin bazı maddelerinde anlama bağlı kalınarak uygun görülen ifade değişiklikleri yapılmıştır. “Bryant (1982), yurtdışında yapmış olduğu geçerlilik çalışmalarında çeşitli ölçme araçlarını kriter olarak kullanmıştır. Birinci sınıflarda Feshbach Roe'nun empati ölçeğini kullanarak benzer ölçekler geçerliliğine bakmıştır. İki ölçek arasında .05 düzeyinde anlamlı ilişki bulmuştur. Yedinci sınıflar içinde Mehrabian ve Epstein'in empati ölçeğini kullanmıştır. Bu ölçekle Çocuklar İçin Empati Ölçeği arasında .001 düzeyinde anlamlı ilişki bulmuştur”. “Türkiye'de yapılan geçerlik çalışmasında ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi bir ölçekteki maddelerin birbirini dışta tutan daha az sayıda faktöre ayrılıp ayrılmadığını görmek yani madde indirgeme amacıyla uygulanır. Böylece aynı faktörü ölçen maddeler bir araya toplanarak oluşan gruba maddelerin içeriğine göre bir ad verilmeye çalışılır. Faktör analizi ayrıca bir aracın tek boyutlu olup olmadığını test etmek amacıyla da kullanılmaktadır. Faktör analizi sonuçlarını değerlendirmede temel ölçüt ölçekte yer alan ve değişkenlerle faktörler arasındaki korelasyonlar olarak yorumlanabilen faktör yükleridir. Faktör yüklerinin

yüksek olması, değişkenin söz konusu faktör altında yer alabileceğinin bir göstergesi olarak görülür. Bu araştırmada 22 maddeden oluşan ölçek üzerinde Temel Bileşenle Analizi (Principal Component Analysis) yapılmış ve tek faktörlü çözüm aranmıştır. Toplam varyansın % 14.791'ini açıklayan birinci faktör yükünün 3'ün üzerinde olduğu bulunmuştur. Maddelerin faktör yüklerinin büyük ölçüde birinci faktörde yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Buna göre .245 ve daha yukarı faktör yüküne sahip maddeler seçilmiştir. İki maddenin ise ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu iki maddeden 10. maddenin faktör .245 sınırının altında olduğundan (.156) ölçekten çıkarılmıştır. 7. madde ise birinci faktörde -.150 faktör yüküne sahip olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Bu biçimiyle ölçek 20 maddeden oluşmuştur". "Bryant (1982), tarafından yurtdışında çocuklar için empati ölçeğinin güvenilirliğini bulmak için testin tekrarı ve Cronbach Alpha yöntemi ile iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. İki hafta ara ile yapılan testin tekrarı yöntemi ile birinci, dördüncü ve yedinci sınıflara uygulama yapılmıştır. Elde edilen güvenilirlik katsayıları birinci sınıflar için $r=.54$, dördüncü sınıflar için $r=.81$, yedinci sınıflar için $r=.83$ olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının hesaplanması ile elde edilen güvenilirlik katsayıları birinci sınıflarda, .54, dördüncü sınıflarda .68, yedinci sınıflarda ise .79 olarak bulunmuştur. Türkiye'de yapılan güvenilirlik çalışmasında Çocuklar İçin Empati Ölçeği araştırmacı tarafından 89 dördüncü sınıf öğrencisine iki hafta ara ile iki kez uygulanmış ve testin tekrar yöntemi ile hesaplanan güvenilirlik katsayısı $r=.69$ olarak bulunmuştur. 237 dördüncü sınıf öğrencisine uygulanan Çocuklar İçin Empati Ölçeğinin iç tutarlılık (Cronbach Alpha) katsayısı .70 olarak bulunmuştur" (Yüksel, 2004).

3.3.6 Çocuklar İçin Empati Ölçeğinin Puanlanması

Ölçekteki maddeler belirli bir cevap anahtarına göre değerlendirilmektedir. Doğru işaretlenen her maddeye 1 puan verilmekte ve ölçekten en yüksek 20 en düşük 0 puan alınabilmektedir. Buna göre yüksek puan, yüksek empatiyi ifade etmektedir.

3.3.7 Öğrenci Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan ve çalışmaya katılan öğrenciler hakkında bazı bilgiler almayı amaçlayan öğrenci bilgi formu 10 maddeden oluşmaktadır. Bu form, öğrencinin yaşı, sınıfı, cinsiyeti, annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, anne babanın medeni durumu, anne sağ olup olmadığı, babanın sağ olup olmadığı genel olarak annenin çocuğa karşı tutumu ve genel olarak babanın çocuğa karşı tutumu gibi bilgiler içermektedir.

3.3.8 Verilerin Analizi

Araştırmanın analiz işlemlerinde SPSS 17.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda, deney ve kontrol gruplarından elde edilen sonuçlardaki farkın anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan işlemlerde ikili karşılaştırmalar için *t*-testi kullanılmıştır. Araştırmada önem düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

3.4 İşlem Yolu

Deney ve kontrol gruplarının oluşturulması amacıyla saldırganlık ölçeğinin uygulanması sonucunda saldırganlık düzeyi yüksek bulunan 18 öğrenci kura yolu ile belirleme ile deney ve kontrol grupları oluşturuldu. Deney grubundaki öğrencilere programın amacı ve işleyişi hakkında daha ayrıntılı bilgi verilmiş ve devamlılığın önemi vurgulanmıştır. İlk oturumun yeri ve zamanı belirtilmiştir. Oturumların başlamasından önce deney grubu öğrenci velilerinden veli izin formları alınmıştır.

Oluşturulan deney grubuna haftada iki kez ve 90 dakika olmak üzere 8 oturumluk öfke yönetimi eğitim programı uygulanmıştır. Kontrol grubu üzerinde her hangi bir işlem gerçekleştirilmemiştir. 2. Oturumda deney grubu öğrencilerinden biri oturumları yarıda bıraktığı için deney grubu süreci 8 kişi ile tamamlamıştır.

Öfke yönetimi eğitim programı, bilişsel ve ağırlıklı olarak davranışçı tekniklerin kullanıldığı bir sosyal beceri kazandırma çalışmasıdır. Eğitim programı kapsamında

davranış denemeleri, kendini izleme, pekiştirme, iletişim, ev ödevleri, grup rehberliği etkinlikleri, eğitim verme gibi tekniklerden yararlanılmıştır.

Öfke yönetimi programının uygulanmasından sonra deney ve kontrol gruplarına Saldırganlık Ölçeği (Davranış Değerlendirme Ölçeği) ve Çocuklar için Empati ölçeği yeniden uygulanmıştır.

3.4.1 Etkinlik Temelli Müdahale Programının Amaçları ve Uygulanışı

1. Oturum

Amaçlar:

1. Grup üyelerinin birbirleriyle ve liderle tanışması.
2. Grup sürecinin işleyişi hakkında, öğrencilerin bilgilendirilmesi.
3. Grup kurallarının belirlenmesi.
4. Öfkenin tanımının yapılması ve öfkenin normal bir duygu olduğunun açıklanması.

Kullanılan Materyaller: Küçük top, her grup üyesi için A4 kağıdına hazırlanmış yüzler.

Tanışma Etkinliği (İsim Öğrenme) : Grup daire olur. Grup üyeleri ellerindeki küçük topu isimlerini söyleyerek birbirlerine atarlar. Herkes birbirinin ismini duyduktan sonra, gruptan birinin ismini söyleyerek diğerine atar. İsim öğrenme ve tanışmaya yönelik bu çalışma, çok sevdikleri bir şeyi, bir özelliklerini (diğerlerinin bilmediği bir özelliklerini) söyleyerek de birbirlerine topu atma şeklinde de yapılabilir. (Özağı, 2007).

Grup sürecinin haftada iki kez, dört hafta boyunca ve her oturumun 90 dakika süreceği öğrencilerle paylaşılır. Herkesin istediğini söyleyebileceği bir ortamda, grup çalışmalarının devam edeceği ön bilgi olarak verilir. Üyelere, grup oturumları süresince öfke duygusunun tanınip, onu uygun şekilde ifade etme yollarının çeşitli etkinliklerle çalışılacağı bilgisi verilir.

Grup kuralları:

1. Grup içinde konuşulanlar grupta kalacak, kesinlikle dışarı çıkmayacaktır.
2. “Biz” , “sen” ya da “insanlarla” başlayan cümleler yerine “ben” ile başlayan cümleler tercih edilecektir.
3. Çalışmanın etkililiği açısından üyelerin oturumlara katılmaları önemlidir.
4. Grubun başlangıç saatinde herkes grup odasında bulunmalıdır.
5. Üyelerden biri herhangi bir nedenden dolayı oturuma katılamayacaksa önceden bildirmelidir.
6. Üyeler gruptaki etkinlik ya da etkinliğin bir kısmına katılmama hakkına sahiptir.
7. Zorunlu bir sebep olmadıkça grup oturumlarına devam edilir.
8. Grup liderinin verdiği ev ödevleri ve uygulamalar yapılmalıdır.
9. Grupta her seferinde bir tek kişi konuşmalıdır.
10. Herkes yalnız kendi hakkında konuşmalıdır.

Üyelerle birlikte öfkenin tanımı yapılır. Üyelere, öfkeli olma hakkında konuşulacağı söylenir. Daha önce öfkelenip öfkelenmedikleri sorulur. Parmak kaldırmaları beklenir. Herkesin öfkelenebileceği, öfkenin normal bir duygu olduğu söylenir. Öfkeli olma hissinin durdurulamayacağı ancak öfkeli olduğumuzda nasıl davranılması gerektiğinin öğrenilebileceği açıklanır. Öfkenin kendi başına kötü bir şey olmadığı yalnızca öfkeli olduğumuzda bazı davranışlarımızın yanlış olabileceği belirtilir. Öfkenin olumlu yönleri olup olmadığı tartışılır.

Gruba, hiç öfkelenediniz mi?

Öfkelendiğinizde ne yaparsınız?

Hangi durumlarda öfkelenirsiniz? gibi sorularla öğrencilerin öfkeyi ve öfkelerini tanımalarına yardımcı olmak amaçlanır.

Son olarak grup çalışması esnasında yapılanlar özetlenir. Arkasından tüm üyelerin duygularını merak ettiğini belirtir. Daha önceden her grup üyesi için A4 kağıdına hazırlanmış yüzlerin içine hissettikleri duyguyu çizmeleri istenir ve oturum sonlandırılır.

2.Oturum

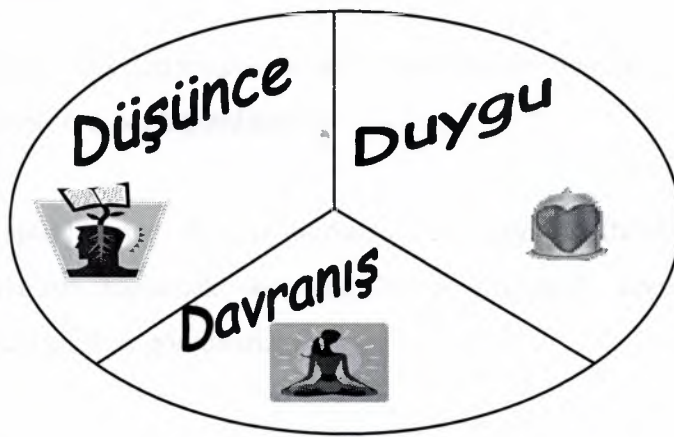
Amaçlar:

- 1.Bir önceki oturumun gözden geçirilmesi.
- 2.Grup içi ısınmayı ve iletişimi sağlama, grup içi güven duygusunu geliştirme.
- 3.Öfke ile başa çıkmanın yapıcı yollarını aramak.

Kullanılan Materyaller: Her bir üye için Duygu- Düşünce- Davranış diyagramı, boş A4 kağıtları.

Isınma oyunu: (Zincir Halkaları): Grup halka olur ve el ele tutuşur. Grubun bir zincir olduğu ve her birinin de bu zincirin bir halkası olduğu açıklanır. Önemli olanın, grubun ne kadar güçlü bir zincir (halka) olduğunun gösterilmesi olduğu vurgulanarak oyun başlar. Lider zincir halkalarının birinden tutarak grup üyelerini karıştırır. Grup üyeleri karıştırıldıktan sonra eski haline gelebilmelidir. Önce basit bir resimde karıştırılırken daha sonra lider zorlaştırabilir. En son aşamada, grup bir önceki aşamaları yapabiliyorsa, grup üyelerinin gözlerini kapamaları ve o resimde eski hallerine dönmeleri istenebilir (Özağı, 2007).

Etkinlik: Lider, Duygu- Düşünce- Davranış diyagramını her üye için çoğaltır. Bir tane de herkesin görebileceği bir yere asar.

1. Düşünceler zihnimizde olur. Zihnimizde çok şey olur ve biter. Bunlara düşünce diyebiliriz. Örneğin, bir şeyi hatırlamak, bir şeyi seçmek ya da karar vermek zihinde yapılan işlerdir. Akıl yoluyla yaptığımız her eyleme düşünce diyebiliriz.

- a- Bisikletimi içeri aldım mı acaba diye düşünmek?
- b- Büyükanнем dünyanın en lezzetli kurabiyelerini yapardı.
- c- Bu bir kanarya mı yoksa muhabbet kuşu mu?
- d- Gelecek dönem resim kursuna mı yoksa müzik kursuna mı gitmeliyim?
- e- Yalan söylemektense her zaman doğruyu söylerim.
- f- Piyano kursuna gitmektense top oynamayı tercih ederim.

2. Duygular, hissetmekle ortaya çıkar. Vücudumuzda hissederek yaşadıklarımızdır. Öfke, mutluluk, kızgınlık, üzgün olma gibi duygulardan söz edebiliriz. Duygular kötü ya da iyi değildir. Duygular bizim bir parçamızdır. Öfke gibi güçlü duygularımız vardır ve öfke kimi zaman başımızı derde sokabilir. Farklı derecelerde olabilir. Canımızı sıkan her şeye öfkelenmeyiz. Belki biraz surat asarız ama öfkeden deliye dönmeyiz. Örneğin bir arkadaşınız defterinizi ödünç almış olsun. Defterinize istemeden kahve döküldüğünü soylesin.

- a. Sizin bu duruma canınız sıkılabilir (1)
- b. Canınız sıkılır belki biraz da kızarsınız. (2)
- c. Ya da sen bunu nasıl yaparsın? Ne kadar dikkatsizsin diye bağırabilirsiniz. (3)

Öğrencilerden öfkelendiklerinde neler hissettikleri, duyguları sorulur. Kendilerinden bununla ilgili örnek olay anlatmaları istenir.

3. Yaptıklarımız davranışlarımızı oluşturur. Defterimize bir şey yazmak, odamızı toplamak, koşmak, birine bağırarak davranış olarak sayılabilir. Davranışları görebiliriz.

Grupta davranışlarımız, duygularımız ve düşüncelerimiz hakkında konuşacağız. Bu oturumda ayrıca, insanların çok öfkelenmelerinin olumsuz sonuçları da göz önüne serilecektir. Öfke patlamalarının hem kendilerine hem de başkalarına nasıl zarar verebileceği tartışılacaktır. Ayrıca öfkeyle başa çıkmanın daha yapıcı yolları aranmaya başlanacaktır.

Lider “sizin canınızı sıkan şeyler nelerdir?” sorusuyla başlar. Herkesin en az bir şey bulmasını ister ve önlerindeki boş kâğıda yazmalarını ister. Lider kendi yanıtını da gruba paylaşır. Gönüllü olarak yanıtlarını paylaşan üyelerin cevapları tahtaya yazılır.

1. Öğrencilerden bu tip durumlara nasıl tepki gösterecekleri sorulur. Tepkiler tahtada listelenir.
2. Çocuklara aşağıdaki öfke durumları anlatılır ya da onlardan bir örnek istenir.
 - a) Bir arkadaşın senden yaptığın ev ödevini istemiş ve eğer yaptığın ödevi onunla paylaşmazsan senin de başkasından kopya çekerek ödevi yaptığını öğretmene söylemekle seni tehdit etmiştir.
 - b) Sınıftan birisi öğretmen masasının altında bulduğu parayı alıp cebine koymuştur. Öğretmene en yakın sen oturduğun için arkadaşların senin almış olabileceğini söylemişlerdir.
 - c) Koridorda koştuğun için müdür sana ceza vermiştir; ancak seninle birlikte koşan arkadaşın ceza almamıştır.

Aşağıdaki sorular gruba sorulur.

- a) Bu durumda ne yapardınız? Eğer yapsaydınız ne olurdu? (Çocukların önerdiği olumsuz öfke ifade yollarının ne tip istenmeyen sonuçlara yol açabileceği tartışılır.)

Kapanış: Herkesi öfkelendiren durumların ya da olayların olduğu vurgulanır. Öfkenin normal bir duygu olduğu, ancak öfkeye verdiğimiz tepkilerin bizi zora soktuğu gruba hatırlatılır. Gruba öfkeyi ifade etmenin hem olumlu hem de olumsuz yolları olabileceği aktarılır. Son olarak öğrencilerden, öfkeli bir insan resmi çizimleri ya da hayatlarındaki en öfkeli kişinin kim olduğu ve onun resmini yapmaları istenir.

Ev ödevi: Öfke durumlarında verdikleri tepkileri düşünmeleri ve en az beş tane öfke tepkisinden oluşan bir liste hazırlamaları istenir. YAŞADIĞIM ÖFKE DURUMLARI (Ek. 6) tablosu gruba dağıtılır ve kayıt tutmaları istenir.

3.Oturum

Amaçlar:

1. Bir önceki oturumun gözden geçirilmesi, ev ödevinin kontrolü.

2. Uygun olmayan bir şekilde davranmayı önleyebileceğimizi fark etmek.
3. Kızgınlık duygusunun ne olduğunun anlaşılması ve nasıl uygun bir yolla ifade edebileceği.
4. Grup içi ilişkinin gelişimi.

Materyaller: Renkli kağıt ve kalemler, renkli balonlar.

Isınma Oyunu: Grup üyelerine renkli kağıtlar ve kalemler dağıtılır. Ellerindeki kağıtlara el izlerini çıkartmaları istenir. Daha sonra kendi el izlerinin avuç içi kısmına isimlerini yazmaları, parmak kısımlarına ise yapmaktan hoşlandıkları şeyleri yazmaları istenir. Grup içi ilişkinin gelişimi için yanındakiyle yaptıklarını değiştirmeleri ve birbirlerinin yazdıklarını okumaları istenir. (Özağı, 2007).

Etkinlik-1: Öfke ile ilgili fiziksel tepkileri anlatan video seyrettirilmesi.

Etkinlik-2: Öfkelendiğimiz zaman vücudumuzun bize bazı ipuçları vereceği söylenir. Eğer bu ipuçlarını görebilsek, uygun olmayan bir şekilde davranmayı önleyebileceğimiz belirtilir. Üyelere “ Öfkeliyken vücudunuzda neler olur?” diye sorulur. Cevaplar tahtaya yazılır. Her üyeden dağıtılan kağıtlara öfkeli bir insan çizimleri istenir. Daha sonra resimler gruba çevrilerek, ipuçları tartışılır.

Balonun Öfkesi: Bu teknik kızgınlık duygusunun ne olduğunu anlamaları ve nasıl uygun bir yolla ifade edebileceği konusunda çocuklara yardımcı olur. Çocuklar balonları şişirir ve bunlar bağlanır. İkinci olarak lider balonun bir insanın vücudunu, içindeki havanın ise öfkenin yerine geçeceğini açıklar. Grup lideri üyelere şu soruları sorar. “Hava balonun dışına çıkabilir mi, Bu öfke senin içinde olursa ne olur?”

Lider gruba balondaki havayı tamamen, birden dışarı çıkarmalarını ister. Aniden havanın dışarı çıkarılması durumunda balonun nasıl sağa sola kaydığı ve sarsıldığı gösterilir. Daha sonra lider balonun çok fazla şişirilmesi durumunda ne olacağını sorar ve bunu insanın içinde öfkeyi çok fazla tutması ile ilişkilendirir. Eğer bu balon

bir insan olsaydı balonun patlamasının saldırganca bir patlamaya sebep olabileceğini söyler. Üyelere öfkenin açığa çıkarılmasının güvenli bir yolunu sorar.

Sonraki aşamada çocuk başka bir balon şişirir. Bu kez bağlamak yerine şişirme bittiğinde ucunu kıvrmasını ister. Daha sonra havanın bir kısmını balonun ucunu tutarak dışarı çıkarmasını, bir süre sonra biraz daha hava çıkarmasını ve tutmalarını söyler. Lider gruba şu soruyu sorar “Balon patladı mı, Balonun içindeki havanın yavaş yavaş serbest bırakılması öfkeyi daha güvenli bir resimde açığa çıkarır mı?” Bu aslında öfkeyi açığa çıkarmanın daha güvenli bir yoludur.

Çalışmanın sonunda lider balonun içindeki havanın öfkeyi temsil ettiğini tekrar açıklar. Bizi nelerin kızdırdığını konuşarak öfkenin uygun yolla sakın ve güvenli bir resimde açığa çıkarılması üzerine konuşulur. Lider gruba; öfkenin kişinin içinde büyümesine izin verildiği bir durumda, kişinin kendisine ya da bir başkasına zarar verebileceğini açıklar.

Etkinlik-3: Lider aşağıdaki açıklamayı yapar.

“Daha önceki zamanlarda değindiğimiz gibi öfke duygusu, vücudumuzun yaşanan olumsuz duruma karşı verdiği tepkidir.” açıklamasından sonra, lider öğrencilere Form-47 (Ek.7) dağıtır ve doldurmalarını ister (<http://orgm.meb.gov.tr>). Daha sonra gönüllü öğrenciler öfkелendikleri durumlarda vücutlarında meydana gelen değişiklikleri sınıfla paylaşır.

Paylaşımdan sonra lider aşağıdaki açıklamayı yapar.

“Öfkелendiğimiz zaman yaşanan fiziksel değişiklikler ne hastalık belirtisidir ne de tehlikelidir. Bunlar sadece hoş olmayan, rahatsız edici belirtilerdir; ancak hepsi geçicidir. Öfkemiz dindiğinde bu belirtiler ortadan kaybolur.”

Kapanış: Son olarak grup çalışması esnasında yapılanlar özetlenir. Bir sonraki oturumun konusu söylenir ve oturum sonlandırılır.

4.Oturum

Amaçlar:

- 1.Bir önceki oturumun gözden geçirilmesi.
- 2.Öfkeli anlarımızda tepki vermeden önce kazanabileceğimiz beceriler hakkında konuşmak.

Kullanılan Materyaller: A4 kağıtları.

Isınma Oyunu: Neredesin? Buradayım: Grup bir çember oluşturur. Bu çemberin adı güven çemberidir. Çemberin ortasına iki kişi geçer. Bu iki kişiden biri gözlerini kapatır, diğerinin gözü açıktır. Gözü açık olan kişi kaçır, diğeri ise onu yakalamaya çalışır. Gözü kapalı olan kişi sürekli “nerdesin?” der, diğeri ise “buradayım” diyerek onun kendisini sesinden bulmasını sağlamalıdır. Çemberdekiler ise kaçan eşin dışarı çıkmasını ve yakalamaya çalışan gözü kapalı eşin zarar görmesini engellemelidir. Daha sonra eşler değişir (Özağı, 2007).

Etkinlik-1: Öfkemi patlatmak zorunda değilim, problemi çözebilirim.

Öfkeden kaçanlar: Her ne olursa olsun öfke durumundan kaçarlar. Hiç sorun yokmuş gibi davranırlar. Öfkelerini fark etmezler. Öfke balonlarını içlerinde tutarlar. İçlerinde patlamaya hazır halde duran bir balon vardır.

Öfke patlaması yaşayanlar: Öfkelerini ifade etmek için şiddet yolunu tercih ederler. Karşılarındakine bağırmayı tercih edebilirler. Vurmaya kalkabilirler. İtip kakmayı hakları gibi görebilirler. Hakaret ederek kötü sözler söyleyebilirler.

Problem çözücüler: Öfkeleri ile başa çıkarken durum hakkında düşünürler. Öfkelerini durdurabilirler. Kendilerine ve başkalarına zarar vermek istemezler. Durumla ilgili olarak duygularını anlamaya çalışırlar ve uzun vade onlara fayda sağlayacak çözümü bulmayı çalışırlar.

Aşağıdaki senaryolar grupla paylaşılır.

- a) Ayşe ve Elif uzun zamandır yakın arkadaştır. Ancak 3. sınıfta, sınıfa Zeynep katılır. Ayşe giderek Zeynep ile yakınlaşır ve iki iyi arkadaş olurlar. Elif kendini dışlanmış ve en iyi arkadaşını kaybetmiş olarak hissetmektedir.
- b) Mehmet matematik ödevi üzerinde çok uğraşmıştır ve iyi bir ödev hazırladığına inanmaktadır. Ödevden 5 alacağına emindir. Öğretmene bir şey sormak için öğretmenler odasına gider. O sırada Hakan, Mehmet'in ödevinden kopya çeker. Öğretmen kopya çektiklerinden dolayı hem Mehmet'e hem Hakan'a 1 vereceğini söyler.

Her iki senaryo da “öfkeden kaçanlar”, “öfke patlaması yaşayanlar” ve “problem çözücüler” açısından ayrı ayrı tartışılır. Öfke patlaması durumlarında “öfkeni durdur”, “birden ona kadar say”, “kendine kırmızı ışık yak ve tepki vermeden önce dur” gibi becerilerle öfkenin ilk anda durdurulması fikri ısrarla vurgulanır. Öfke durumlarındaki ani tepkilerin işe yaramadığı hatırlatılır.

- a) Ali yeni başladığı okulda arkadaş edinmekte oldukça zorlanmaktadır. Okuldaki herkese iyi davranır. Paylaşmaya hazır olduğunu göstermeye çalışır. Ama pek işe yaramaz. Diğer çocukları sürekli fısıldarken ve ona bakarken yakalar.

Aşağıdaki sorular grupta tartışılır.

Durum tam olarak nedir ?

Ali ne düşünmüş olabilir ?

Ali ne hissetmiş olabilir ?

Kapanış: Son olarak grup çalışması esnasında yapılanlar özetlenir. Bir sonraki oturumun konusu söylenir ve oturum sonlandırılır.

Ev ödevi: Üyelerden kendi öfke tepkilerini ve durumlarını düşünmeleri istenir. En az üç öfke uyandıran durum karşısında hangi yolu tercih ettiklerinin (öfkeden kaçanlar”, “öfke patlaması yaşayanlar” ve “problem çözücüler”) farkına varmaları istenir. A4 Kağıtları dağıtılarak öfke patlaması yaşadıkları durumları yazmaları istenir.

Aşağıdaki sorulara yanıt vermeleri istenir.

OLUMLU DÜŞÜNME

Durum (Öfke patlaması) tam olarak neydi?

Olay hakkında ne düşündün?

Ne hissettin ?

Vücudunun verdiği fiziksel belirti neydi ?

Daha olumlu olarak ne düşünebilirdin ?

5.Oturum

Amaçlar:

1. Önceki oturumun gözden geçirilmesi, ev ödevinin kontrol edilmesi.
2. Öğrencilerin, öfkenin kontrol edilebilir bir duygu olduğunu anlamalarına yardım etmek.

Kullanılan Materyaller: A4 Kağıtları.

Isınma Oyunu (Duygularla Yüzleşme Oyunu): Başkalarının duyguları hakkında ne kadar çok şey dinlersek, kendimizi ve diğer insanları o kadar iyi tanırız dendikten sonra kağıtlar dağıtılır. Herkes kendi yüzünü simgeleyen bir daire çizer. O günlerde hissettiği bir duyguyu dairenin içine resimler. Herkes bitirdikten sonra resimlerini göstererek o duyguyu yaratan olayı paylaşır. Daha sonra başkalarıyla duygularını paylaşmanın kişi üzerindeki etkisi üzerine konuşulur.

Etkinlik : Öfkemi kontrol edebilirim.

Aşağıdaki senaryolar grupla paylaşılır.

- a) Dışarıda yoğun bir kar yağışı vardır. Elif uzun zamandır planladığı ve çok istediği arkadaşlarıyla birlikte sinema planını ertelemek zorunda kalmıştır. Hızla odasına gider ve kapıyı çarpar. Bütün öğleden sonra odasından çıkmaz.
- b) Elif teneffüste diğer kızların onun hakkında kötü konuştuklarını ve dedikodu yaptıklarını duyar. Ama Elif onlar görmezden gelir ve arkadaşlarıyla oradan uzaklaşıp kantine doğru gider.
- c) Mehmet arkadaşları ile futbol oynamaktadır. Çok kolay gol olabilecek bir durumda gol atamamıştır. Arkadaşları onunla dalga geçer.

Çocukların öfke durumlarında olumlu öfke ifade yollarını seçmeleri pekiştirilir. Olumlu öfke ifade yollarının hem kendilerine hem başkalarına zarar vermekten onları alıkoyacağı fikri vurgulanır. Çözümlerin uzun vadede onlara ne sağlayacağı düşündürülmelidir. Günlük hayatlarında öfke kontrolünü denemeleri istenir

Nefes Egzersizi:

Şimdi sizden rahatça oturarak gözlerinizi kapamanızı istiyorum. Gözlerinizi yavaşça kapatın ve dikkatinizi nefes alıp vermenize yoğunlaştırın. Birden üçe kadar sayacağım ve siz o süre içinde nefes alın. Bir, iki, üç. Şimdi aldığınız nefesi yavaş yavaş vereceksiniz. Ve bu sırada ben altıya kadar sayacağım. Evet şimdi nefesimizi vermeye başlıyoruz. Bende saymaya başlıyorum. Bir, iki, üç, dört, beş, altı. Şimdi bunu tekrar yapıyoruz. Nefes alıyoruz. Ben sayıyorum. Bir, iki, üç. Ve vermeye başlıyoruz. Bir, iki, üç, dört, beş, altı.. Aldığınız her nefesin göğsünüzü doldurduğunu hissedin. Her nefes verişinizde de daha rahat ve güvende hissediyorsunuz. Evet şimdi son kez yapıyoruz. Hazır mısınız? Nefes alıyorsunuz. Bir, iki, üç. Şimdi veriyoruz. Bir, iki, üç, dört, beş, altı.

“ Şimdi kendinizi çok güzel bir ormana giden bir yolda yürürken hayal edin. Hep beraber yürüyorsunuz. Daha önce hiç görülmemiş kadar güzel bir orman. Hatta belki de bir masal ormanı. Şekerden çikolatalardan ağaçlar var. Hakkında çok güzel şeyler duyduğunuz herkesin mutlu olduğu bir orman bu. Bu sarı kuşun ormanı ve

geçirdikleri felaketten sonra ormanda yaşayanlar çok çalışarak adeta orayı bir cennete çevirmişler. Ve şimdi sizin de oraya gidebilme şansınız var. Yavaş yavaş yemyeşil ağaçlar arasındaki ormana yaklaşıyorsunuz. Neler hissettiğinizi düşünün. Şu anda ne hissettiğinizi anlamaya çalışın. Havada pırıl pırıl bir güneş var. Hava sıcacık ve tatlı tatlı esen rüzgarı vücudunuzda hissediyorsunuz. Etrafınızda bir dolu renk renk kır çiçekleri var. Etrafınızda sarı sarı kanaryalar uçuşuyor ve en güzel şarkıları sizin için söylüyorlar. Artık ormana girdiniz. Etraf o kadar güzel ki, o eski yıkık dökük ormandan eser kalmamış. İşte oradasınız artık her berabersiniz. Neşe içindesiniz hep birlikte. El ele tutuşup dönüyorsunuz. Hemen yanınızda şırıl şırıl akan masmavi küçük bir derecik var. Uğur böcekleri ellerinize konuyor. Yavaş yavaş yürümeye çalışan kaplumbağalar görüyorsunuz. Hatta bırakın sizden korkmayı size doğru gelen küçük tavşan yavrularını kucığınıza alıp seviyorsunuz. Arkadaşlarınıza sarılıyorsunuz. Onların sizlerle olmasından çok mutlusunuz. Bir ara kafanızı gökyüzüne kaldırıp bakıyorsunuz sanki güneş ve bulutlar size gülümsüyor. Bu ormandaki her şey canlı ve hayat dolu. Sizin de onlara katılmanızı istiyorlar. Sizlerde hep beraber buna hazırsınız artık. Şimdi herkes dikkatlice etrafa bakıyor. Her yeri görmeye çalışın. Şimdi yavaşça gözlerinizi açın sizin de hayatınızdaki olumlu şeyleri düşünün.

Kapanış: Son olarak grup çalışması esnasında yapılanlar özetlenir. Bir sonraki oturumun konusu söylenir ve oturum sonlandırılır.

6.Oturum

Amaçlar:

1. Önceki oturumun gözden geçirilmesi
2. Çocuklar, onları öfkeliendiren durumlar karşısında problem çözme tekniklerini gözden geçirirler.
3. Ben dili ve sen dili kavramlarının farkını ve sonuçlarını anlamalarına yardımcı olmak.

Kullanılan Materyaller: Farklı duygu durumlarını gösteren resimler, pasif-atılgan-saldırgan kartonları, ben dili ve sen dili formları.

Isınma Oyunu(Kımıldamayın Çekiyorum): Grup üyelerine farklı duygu ifadeleri içeren resimler gösterilir. Tüm öğrenciler grup olarak bir araya gelir ve gösterilen resimdeki ifadeyi bedenleriyle ifadelendirmeye çalışırlar. Lider “Kımıldamayın çekiyorum” diyerek öğrencilerin resimlerini çeker. Daha sonra grup üyelerinden herkesin istediği bir duygu ifadesini takınması konusunda serbest bırakır ve yine “kımıldamayın, çekiyorum” diyerek öğrencileri resimler. Çalışma hayali ya da gerçek bir fotoğraf makinesi ile yapılabilir. Gerçek fotoğraf makinesi ile yapılarak sergilenebilir ve öğrencilerin görmeleri sağlanabilir.

Etkinlik-1: Ben mi, Sen mi ? (Erkan, 1999, 85-87).

Amaç, öğrencilerin ben dili ve sen dili kavramlarının farkını ve sonuçlarını anlamalarına yardımcı olmak. Form 18 ve Form 19 (Ek. 8) kullanılır.

Etkinlik-2: Ekili problem çözme

Çocuklara kazandırılmaya çalışılan düşünceler:

- a) Yaşamda bizim kontrol edemediğimiz durumlar olduğunu fark etmelerine yardımcı olmak.
- b) Hayatta karşılaştığımız bazı durumları değiştiremeyeceğimiz (bizim kontrolümüz dışında olduğu) gerçeğini fark etmelerine ortam sağlamak.
- c) Etkili problem çözme önerileri sunmak.

Grup lideri gruba 3 renkli kartonla gider. Kartonların üzerinde “PASİF”

“ATILGAN” ve “SALDIRGAN” yazar. Aşağıdaki tanımlarda kartonların üzerinde yazar.

Pasif : Hiçbir şey yapmayarak çatışma çözme

Saldırgan : Başkalarına zarar vererek çatışma çözme (sözel ya da fiziksel olarak)

Atılğan : Etkili problem çözme ile çatışma çözme

Lider, üzerinde “PASİF” “ATILGAN” ve “SALDIRGAN” yazan kartonları çocuklara gösterir. Her biri (PASİF” “ATILGAN” ve “SALDIRGAN) aşağıdaki örnek üzerinden açıklamaya çalışır.

Örnek: Bahar ve Yeliz okul kütüphanesinden aldıkları bir kitap üzerine tartışmaktadırlar. Yeliz kitabı Bahar'dan ödünç almıştır. Yeliz, kitabı okuduktan sonra Bahar'a geri vermek üzere kitabı çantasına koymuştur. Beden eğitimi dersinden sonra, kitabı çantasında bulamamaktadır. Belki de kitap çalınmıştır. Bahar'da ısrarla kitabı geri istemektedir.

Pasif tepki: Bahar kütüphaneye kitabın bedelini öder ve bir daha konuyu açmaz.

Saldırgan tepki: Okuldan sonra Bahar Yeliz'e bağırır ve onu dövmeye kalkar.

Atılğan tepki: Bahar okuldan sonra kitap hakkında ne yapacaklarını konuşmak üzere Yeliz'e buluşmayı teklif eder. İkisinin fikir birliğine varabilecekleri bir çözüm üzerine konuşmaya karar verirler.

Lider, üyelerden Atılğan tepki üzerine konuşmalarını ister. Her ikisine de (Bahar ve Yeliz) yarar sağlayacak çözümler üretmelerini ister. (KAZAN - KAZAN).

Lider üyelerden kendi hayatlarından çatışma durumlarına örnekler bulmalarını ister ve gelen örnekler üzerinden PASİF", "ATILGAN" ve "SALDIRGAN tepkileri üyelerin ayırt etmesini ister. Etkili problem çözmenin her iki tarafında yarar sağlayabileceği ve problem çözümü üzerinde fikir üretmesi gerektiğini vurgular. Çatışma çözmenin karşı tarafa kendi isteğimizi kabul ettirmek olmadığının altını çizer. Etkili problem çözmede karşı tarafı dinlemenin öneminden söz eder. Öfke durumlarına yönelik olarak kazan-kazan basamakları çocuklara aktarılır.

Ev ödevi: Çocuklardan yaşadıkları bir öfke durumu düşünmeleri istenir. PASİF", "ATILGAN" ve "SALDIRGAN tepki örnekleri bulmaları istenir. Kazan Kazan Üçgenine (Ek. 9) göre öfke durumunu yeniden değerlendirmeleri istenir.

Beni öfkeliendiren olay:

PASİF TEPKİ :

SALDIRGAN TEPKİ:

ATILGAN TEPKİ :

Kazan kazan üçgenine göre tekrar değerlendir:

7. Oturum:

Amaç:

- 1.Önceki oturumun özetlenmesi ve ev ödevinin kontrolü.
- 2.Empati kavramının üyelere anlatılması.

Isınma Oyunu (Dereyi As Evine Ulaş): Grup üyelerine karşılarında evleri olduğu ve evlerine ulaşmak için önlerindeki dereyi geçmeleri gerektiği söylenir. Fakat grup üyeleri karşıya geçerken lider arada çocukları durdurur ve “Dur bir engel var önünde nedir bu?” şeklinde sorular yöneltir. Öğrencilerin hayal güçlerini kullanarak bu engeli asması sağlanmaya çalışılır.

Etkinlik: Empatiyi öğrenebilirim.

Buradaki herkes sizin ne söylediğinizi dikkatle dinlese ve neler olduğunu sizin tarafınızdan anlamaya çalışsa nasıl hissedersiniz?

Bugün empati becerilerini öğreneceğiz. Empatiyi hem burada grupta kullanabilirsiniz hem de grup yaşantınızın dışında deneyebilirsiniz. Empati birini çok dikkatle dinlemekle başlar. İkinci olarak, karşımızdaki kişinin ne hissettiğini yani duygularını anlamaya çalışırız. Son olarak, ona onu anladığımızı gösteren bir şey söyleyebiliriz. Hem onun neler hissettiğini hem de neler olduğunu anlayabilirsek empati yapmış oluruz. Önemli olan hem duyguları, hem de tam olarak olayın ne olduğunu anlamamız gerek. Kendimizi başkasının yerine koymaya çalışırız. Onun penceresinden dünyaya bakmaya çalışırız.

Örnek Empati cümleleri sınıfla paylaşılır. Hem içeriğe hem duyguya dikkat çekilir..... olduğu içinhissediyorsun. (Formül verilebilir)

- a) Sınavdan düşük not aldığın için üzgünsün sanırım.
- b) Zeynep’in sana söylediklerinden dolayı kızgın gibisin.
- c) Annen seni almaya geç geldiği için mi suratın asık ?
- d) Galiba öğretmenin sana haksız yere bağırıldığını düşünüyorsun ve bu yüzden öfkелisin.

Aşağıdaki senaryolar grupla paylaşılır:

- a) Ekin annesinin ve babasının boşanacağını yeni öğrenmiştir. Annesi ve babası, her şey yoluna girene kadar (boşanma işlemleri bitene kadar) bir kaç ay teyzesiyle yaşaması gerektiği söylemiştir. Arkadaşınız Ekin bu durumu size ağlayarak anlatmıştır. Ekin için onu anladığımızı gösteren empatik cümleler kurabilir miyiz?
- b) Ali 8 yaşındadır. Babası doğum günü için ona bir köpek yavrusu almıştır. Ali köpeğini her gün yürüyüşe çıkarır. Günde iki sefer mama verir. Okuldan sonra köpeğiyle oynamayı çok sever. Köpeğinin bakımı ile yakından ilgilidir çünkü köpeği onun özel bir arkadaşıdır. Bir gün okuldan döndüğünde köpeğini bahçede bulamaz. Hemen köpeğini aramaya başlar. Aklına gelen her yere bakar. Çevredeki bütün duraklara köpeğinin resmini ve kayıp ilanı asar. Ama kimseden ses çıkmamaktadır. Köpeği hala bulunamamıştır. Çok üzgün bir şekilde okula gelir ve bunu size anlatır. Ali için onu anladığımızı gösteren empatik cümleler kurabilir miyiz?
- c) Elif ve Serkan iki kardeşirler. Annesi ve babası çok uzun yıllar önce köyden şehre göç etmişlerdir. Yaz tatillerini geçirmek üzere köye giderler. Ancak köyleri yaşadıkları şehre çok uzaktır. Bir gün okuldan eve geldiklerinde anne ve babalarını evde bulurlar. Durumda bir gariplik vardır. Çünkü anne ve babalarının işte olmaları gerekir. Anneleri köyde yaşayan anneannelerinin çok hasta olduğunu ve ona bakmak üzere belirsiz bir süre için köye gitmek zorunda olduğunu söyler. Elif ve Serkan çok üzgündürler. Anneanneleri hastadır. Anneleri belli olmayan bir süre için evde olmayacaktır. Elif ve Serkan için onu anladığımızı gösteren empatik cümleler kurabilir miyiz?

Ev ödevi: Aşağıdaki senaryolar çocuklara dağıtılır.

- a) Hakan'a doğum günü için yeni bir bisiklet alınmıştır. Babası Hakan'a bisikletini apartmanın dışında bırakmamasını; içeri almasını ve kilitlemesini söyler. Bir gün Hakan ve arkadaşları bir kaç sokak ötede oynarlar. Hakan bisikletini içeri almayı ve kilitlemeyi unutur. Ertesi gün uyandığında bisikletini hatırlar. Hemen gider ve bakar. Ancak artık bisikleti bıraktığı yerde değildir. Servisteyken arkadaşınız size olanları söyler. Hakan için onu anladığımızı gösteren empatik cümleler kurabilir miyiz?

b) Ayşe 13 yaşındadır. Annesi ve dört kardeşi ile birlikte yaşamaktadır. Annesi çalıştığı için okuldan sonra kardeşleri ile ilgilenmesi gerekmektedir. Okulda öğleden sonraları halk oyunları kursu başlamıştır ve Ayşe bu kursa devam etmek istemektedir. Ancak kardeşleri onu engeller. Kurs öğretmenine giderek durumu anlatır. Öğretmen ona bir CD vererek izlemesini ister. İzleyerek halk oyunlarını öğrenebilecektir. Her gün evde CD'yi izler ve adımları ezberlemeye çalışır. Başarmıştır. Öğretmenin verdiği CD'deki dansı yapabilmektedir. Gösteri için seçmelere katılır ve seçmeleri kazanır. Çok mutludur. Okul koridorunda sizi görür ve heyecanla gösteri ekibine seçildiğini söyler. Ayşe için onu anladığımızı gösteren empatik cümleler kurabilir miyiz?

Kapanış: Bir sonraki oturumun son oturum olduğu öğrencilere hatırlatılır.

8. oturum

Amaçlar:

1. Programın değerlendirilmesi, ev ödevinin kontrolü.
2. Saldırganlık Ölçeği (Ek. 4) ve Çocuklar İçin Empati Ölçeğinin (Ek. 3) uygulanması
3. Başarı belgelerinin (Ek. 5) verilmesi
4. Üyelerle vedalaşma

Kullanılan Materyaller: Saldırganlık ölçeği, Empati ölçeği, ödül belgesi

Lider, grupla şimdiye kadar yapılan tüm oturumların nasıl birlikte kullanılacağı hakkında konuşur. Tüm oturum başlıkları tahtaya yazılır ve öfke yönetim planı hakkında bilgi verilir. Öncelikle;

- Problemi tanımla: Durum ne, Beni öfkeliendiren ne?
- Öfke tetikleyicilerim neler, Bu durumda beni öfkeliendiren ne?
- Ne kadar öfkeliyim?
- Bu durumda hangi teknikler, araçlar bana yardım edebilir?
- Sonuçlar ne olabilir?

Son olarak lider, tamamladıkları programı birlikte değerlendirmelerini ister.

- a) Öfkeliendiğinizde bunu nasıl anlıyorsunuz?

- b) Öğrendiğimiz öfke yönetimi araçlarından hangileri size daha uygun, hangileri daha çok işe yarıyor, hangileri yaramıyor?
- c) Program sizin için yararlı oldu mu?
- d) Duygu ve düşünceleriniz neler?

Programın başında uygulanan “Saldırganlık Ölçeği” ve “ Çocuklar İçin Empati Ölçeği” tekrar uygulandı ve ardından üyelere katılımlarından dolayı teşekkür edilip, başarı belgeleri (Ek.5) dağıtıldı.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu araştırmada, çalışmanın genel amacı olan, öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık ve empati düzeylerine etkisini incelemektir. Ayrıca öğrencilerinin saldırganlık ve empati düzeyleri; cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş değişkenleri açısından incelenmiş ve öğrencilerin saldırganlık ve empati ölçeklerinde yer alan davranışları ne kadar gerçekleştirdiklerine yönelik bulgular ve yorumlar analiz edilmiştir.

4.1. Etkinlik Temelli Grupla Psikolojik Danışma Müdahale Programı Sonunda Deney ve Kontrol Grupları Arasında Saldırganlık Ölçeği Ön Test-Son Test Puan Bulguları

Deney ve kontrol gruplarında, etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programı sonrasında saldırganlık ölçeği son test ölçümleri ve ön test ölçümlerinin farkları (gelişim düzeyi) arasında anlamlı bir fark olup olmadığı T- testi ile kontrol edilmiştir. Deney ve kontrol gruplarının saldırganlık ölçeği ön test-son test puanlarının aritmetik ortalamaları, standart sapma, standart hataları, korelasyon ve anlamlılık değerleri Tablo-1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Deney ve Kontrol Gruplarının Saldırganlık Ölçeği Ön Test-Son Test Puanlarına Göre Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, Standart Hata, Korelasyon ve Anlamlılık Değerleri

Gruplar	N	X	SS	Sh	Korelasyon	Anlamlılık
Deney ve Kontrol Grubu	17	38,94	3,11	,75	-,575	,016
Deney ve Kontrol Grubu	17	10,05	3,45	,83		

Deney ve kontrol grupları arasında, etkinlik temelli grupla psikolojik danışma programı öncesinde saldırganlık ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna göre deney ve kontrol grupları, saldırganlık ölçeği ön test puan ortalamaları bakımından birbirine denk deneklerden oluşmaktadır.

Saldırgan davranışlar, öğrencilerin problem çözme ve baş etme stratejisi olarak kullandıkları davranış örüntüleridir. Öğrencilerin bu davranışlardan vazgeçmeleri için yerlerine daha etkili davranışlar koymaları gerekmektedir. Öğrenciler istedik sonuçlara ulaştıkları durumlarda saldırganlık dışında alternatif uzlaşmacı yolları benimseyebilirler. Öğrencilerin bu davranışları daha etkili bir biçimde kullanabilmeleri ise zamanla gerçekleşebilir. Ancak öğrenciler saldırganlığın desteklendiği olumsuz bir çevreden geliyorlarsa bu düşünce yapısını ve davranışları deneme ya da etkili biçimde kullanarak istedik sonuçlar alma imkânı bulamamış olabilirler.

Bu çalışmada kullanılan etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programı büyük oranda bilişsel davranışçı yaklaşımı temel almıştır. Programda, nefes egzersizleri, ev ödevleri, geri bildirim gibi teknikler kullanılmış ve deney grubuna öfke kontrolü kazandırılarak saldırgan davranışlarını azaltmak amaçlanmıştır. Öfke yönetimi becerisi kazandırmada bilişsel-davranışçı yaklaşıma dayalı programların çokça kullanıldığı ve etkili olduğu bilinmektedir.

Tablo-1 incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının saldırganlık ölçeği ön test-son test puan farkları arasında deney grubu lehine anlamlı düzeyde bir fark vardır. Litaratür tarandığında (Sütcü, 2006; Akdeniz, 2007; Kaplan, 2007; Duran ve Eldeleklioğlu, 2005, Karataş, 2009; Öz ve Aysan, 2011; Serin ve Genç, 2011, Genç, 2007, Gebeş, 2011; Akdeniz, 2007; Gürbüz, 2008) yukarıdaki bulgunun ulaşılan bazı araştırma sonuçları ile de örtüştüğü görülmektedir.

Bu bulgular, etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programı sonunda deney grubunun saldırganlık puanları açısından olumlu yönde gelişme gösterdiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak; uygulanan etkinlik temelli grupla psikolojik danışma

müdahale programının, öğrencilerin saldırganlık düzeylerini azaltmada etkili olduğu söylenebilir.

4.2. Etkinlik Temelli Grupla Psikolojik Danışma Müdahale Programı Sonunda Deney ve Kontrol Grupları Arasında Empati Ölçeği Ön Test-Son Test Puan Bulguları

Deney ve kontrol gruplarında etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programı sonrasında empati ölçeği son test ölçümleri ve ön test ölçümlerinin farkları (gelişim düzeyi) arasında anlamlı bir fark olup olmadığı T- testi ile kontrol edilmiştir. Deney ve kontrol gruplarının empati ölçeği ön test-son test puanlarının aritmetik ortalamaları, standart sapma, standart hataları, korelasyon ve anlamlılık değerleri Tablo 2 'de sunulmuştur.

Tablo 2
Deney ve Kontrol Gruplarının Empati Ölçeği Ön Test-Son Test Puanlarına Göre Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, Standart Hata, Korelasyon ve Anlamlılık Değerleri

Gruplar	N	X	SS	Sh	Korelasyon	Anlamlılık
Deney ve Kontrol Grubu	17	10,00	3,88	,94	,044	,866
Deney ve Kontrol Grubu	17	21,52	3,98	,96		

Tablo-2 incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının empati ölçeği ön test-son test puanları arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur. Puanlar incelendiğinde genel olarak öğrencilerin empati puanlarında son test puanları lehine bir artış olduğu görülmektedir. Ancak öğrencilerin empati puanlarındaki bu artış ya da var olan bu artmanın istatistikî olarak anlamlı olmayışı, programın 8 oturumluk kısa bir süreyi

kapsamasından, Ziyamet İlkokulu ve Yeni Erenköy İlkokulunda 180 öğrenci ile sınırlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programı sonunda empati ölçeğinde deney grubu lehine anlamlı düzeyde bir gelişme olmamıştır diyebiliriz.

4.3. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre İncelenmesine Ait Bulgular

İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, yaş değişkenine göre anlamlı fark gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi kullanılmıştır.

Tablo 3

İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Yaş Değişkenine Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Grup İçi-Gruplar Arası Puan Değerleri, F ve Anlamlılık Değerleri

Yaş	N	X		Df	Mean Square	F	Anlamlılık
9	26	28,46	Gruplar arası Grup içi	3 174	92,982 26,454	3,515	,016
10	78	31,12					
11	69	29,01					
12	5	33,2					
Total	178	29,97					

Araştırma bulgularına bakıldığında yaş değişkeni açısından yaş düzeyleri arasında saldırganlık puanları açısından anlamlı düzeyde fark vardır. Literatür incelendiğinde, yaş düzeyi ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalardan farklı bulguların olduğu sonuçlar mevcuttur.

Dilekman ve diğlerleri (2011) alışmalarında, yaş değişkeni açısından ğrencilerinin saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılaşma bulamamışlardır.

Panayiotis ve diğlerleri (2010) alışmalarında Kıbrıs'taki ilkokul ve lise öğrencileri arasındaki şiddet eğilimlerinin yaygınlığını araştırmıştır. Çalışmada yaş kıyaslamaları göstermiştir ki yaş olarak daha büyük erkeklerin şiddet uygulama ihtimali daha yüksektir.

Lee ve diğlerleri (2007) alışmalarında Kanadalı okul çağındaki erkek ve kız popülasyonundaki fiziksel saldırganlığın yaygınlığını yaş farklılıkları açısından test etmişler ve kızlarda yaşla birlikte saldırganlığın arttığı sonucuna varmışlardır.

Erdoğdu ve Oto (1999) alışmalarında saldırganlığın yaşla birlikte arttığı sonucuna varmışlardır.

Öğrencilerin yaşına göre saldırganlık düzeylerinin farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular incelendiğinde; 12 yaşındaki öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları 9-10-11 yaşındaki öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu durum ergenlik dönemine girmekte olan çocuğun bir yandan ailesinin denetiminde olması, diğer yandan ailesine olan içsel bağımlılığından kurtulmaya çalışması, anne-babasına kendine ifade edememesi sonucunda dışarıda arkadaşlarına ve kendine saldırgan davranışlar göstermesiyle açıklanabilir.

Dizman (2003) anne babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan 10-11-12 yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimini incelediği araştırmada en yüksek saldırganlık puan ortalamasına 12 yaşındaki çocukların sahip olduğunu belirlemiştir. Bu sonuçlar da araştırmamızın sonucu ile örtüşmektedir.

Bu araştırmanın bulguları Panayiotis ve diğlerleri (2010), Lee ve diğlerleri (2007), Dizman (2003), Erdoğdu ve Oto (1999) alışmalarıyla paralellik göstermektedir. Bu anlamda çalışmamızın sonucu, yaş düzeylerinin öğrencilerin saldırganlık düzeylerine önemli bir farklılığa neden olduğunu göstermektedir.

4.4. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Sınıf Düzeylerine Göre İncelenmesine Ait Bulgular

İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı fark gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi kullanılmıştır.

Tablo 4

İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Grup İçi-Gruplar Arası Puan Değerleri, F ve Anlamlılık Değerleri

Sınıf	N	X		Df	Mean Square	F	Anlamlılık
3	33	29,75	Gruplar arası Grup içi	2	133,418	5,059	,007
4	73	31,36		175	26,372		
5	72	28,66					
Total	178	29,97					

Araştırma bulgularına bakıldığında sınıf düzeyinin saldırganlık düzeyi puanları üzerinde önemli bir farklılığa neden olduğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde, sınıf düzeyi ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar mevcuttur.

Erdoğdu (2010) öğrencilerin saldırganlık eğilimlerini bazı değişkenler açısından incelediği çalışmada, öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin sınıf düzeyi yükseldikçe arttığı sonucuna ulaşmıştır.

(Phelps 2001; akt.Öz, 2007) çalışmada, 3. ve 4. sınıflar arasındaki çocukların belirgin ve ilişkisel saldırganlıkla başa çıkmak üzere geliştirdiği tepkileri araştırmıştır. Yaşları büyük olan çocukların yaşları küçük olanlara göre dışa vurma stratejilerinin kullanımını daha fazla; özümseme ve geride bırakma stratejilerinin

kullanımını daha az bildirmişlerdir. (Sumrall, Ray & Tidwell, 2000; akt. Öz, 2007) çalışmasında. 2., 3., 4., 5. ve 6. sınıflardaki kız öğrencilerin, ilişkisel saldırganlık durumlarına ilişkin görüşlerini araştırmışlardır. Sonuç olarak yaşı küçük kızlar sevmedikleri kişilerin niyetlerini, yaşı büyük olan kızlara göre daha pozitif olarak algıladıklarını bildirmişlerdir

Bu çalışmalar, bu araştırmanın bulgusuyla paralellik göstermektedir. Bu sonuçlar, sınıf düzeyinin öğrencilerin saldırganlık düzeylerine önemli bir farklılığa neden olduğunu söyleyebilir.

4.5. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesine Ait Bulgular

İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, cinsiyete göre anlamlı fark gösterip göstermediğinin belirlenmesi için T- testi kullanılmıştır.

Tablo 5

İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Standart Sapma, Standart Hata, F ve Anlamlılık Değerleri

Cinsiyet	N	X	SS	Sh	F	Anlamlılık
Kız	83	27,95	4,46	,48	1,882	,172
Erkek	95	31,74	5,27	,54		

Araştırma bulgularına bakıldığında, cinsiyetin saldırganlık puanları üzerinde önemli bir farklılığa neden olmadığı görülmektedir. Ancak literatürde cinsiyet ile saldırganlık arasında ilişki olduğunu ortaya koyan araştırma bulguları mevcuttur.

Öztürk, (2008) çalışmasında ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin cinsiyetlerine göre bir fark gösterip göstermediğini araştırmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda erkek öğrencilerin saldırganlık puan

ortalamalarının kız öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarından yüksek olduğu görülmüştür.

Erdoğan (2010) öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi çalışmasında, erkek öğrenciler, kız öğrencilerden daha çok saldırgan eğilimlere sahiptirler sonucu çıkmıştır.

Zengin (2008) anne baba tutumları ile adolesan saldırganlığı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, cinsiyet ve saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve erkek adolesanların kızlara oranla daha saldırgan oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Aktaş ve diğerleri (2005), tarafından saldırgan olan ve olmayan çocuklarda düşmanca niyet yükleme yanlılığının cinsiyete göre değişip değişmediği incelenmiştir. Bulgular, sosyal ilişkileri açısından genel olarak saldırgan tanınan erkekler, saldırgan tanınan kızlardan daha fazla düşmanca niyet yükleme eğiliminde olduğunu göstermiştir.

Gudlaugsdottir ve diğerleri (2004) çalışmalarında, şiddet eğilimlerinin yaygınlığını ve bu eğilimlerin İzlanda'daki 15-16 yaşlarındaki okul çağı çocuklarıyla olan ilişkisini değerlendirdikleri çalışmalarında, erkeklerin şiddet uygulamasının, kızlara göre daha muhtemel olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kurtyılmaz (2005) çalışmasında, erkeklerin saldırganlık düzeylerinin, kızlara göre önemli bir biçimde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Dilekman ve diğerleri (2009) çalışmalarında, cinsiyet değişkeni açısından öğrencilerinin saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılaşma bulmamışlardır. Bu sonuç araştırmamızın sonucu ile paralellik göstermektedir.

Yukarıda sunulan literatür sonuçları da göstermektedir ki, cinsiyet ile saldırganlık arasındaki yakın bir ilişki vardır. (Şahin, 2005) Öfkeyi ifade ediş biçimi ve öfkeye yol açan durumların cinsiyete göre değiştiği, erkeklerde hangi yaşta olursa olsun,

öfke duygusunun daha kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir. İlkçağlardan günümüze kadar gelen ataerkil düzen anlayışı, öfke erkeklerde hayati saldırı ve savunma aracı olarak pekiştirildiğinde, erkeklerin öfke ve saldırganlığı toplum tarafından doğal karşılanmaktadır. Bu nedendir ki, erkekler toplumsal ve kültürel beklentiler doğrultusunda kızlara oranla daha çok fiziksel saldırganlık gösterebilirler.

Yapılan bu araştırma desteklemese de, birçok araştırma bulgusundaki ortak nokta, cinsiyet değişkeni açısından, saldırganlık düzeyinde erkekler lehine sonuçlar olduğudur. Araştırmamızdan elde edilen bulgulara göre, saldırganlıklarını belirlemeye yönelik kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında ise, genellikle cinsiyete göre saldırganlık düzeyi arasında fark olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Araştırmamızın literatüre paralel bir yapı sergilememesine sebep olarak araştırmamızın örneklemini oluşturan öğrencilerin son çocukluk dönemi içinde yer almalarına rağmen, toplumsal cinsiyet rollerine gençler kadar yakın olmamaları ve cinsiyetler arasındaki farkındalığın bu dönem çocukları üzerinde etkin olmaması araştırmamızın literatürle farklılık göstermesinde etkili olabilir.

4.6. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Empati Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre İncelenmesine Ait Bulgular

İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin empati düzeylerinin, yaş değişkenine göre anlamlı fark gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi kullanılmıştır.

Tablo 6

İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Yaş Düzeylerine Göre Sayısal Dağılımı, Empati Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Grup İçi-Gruplar Arası Puan Değerleri, F ve Anlamlılık Değerleri

Yaş	N	X		Df	Mean Square	F	Anlamlılık
9	26	12,8	Gruplar arası Grup içi	3 175	15,55 10,074	1,544	,205
10	78	11,6					
11	70	12,52					
12	5	12,8					
Total	179	12,17					

Tablo-3 incelendiğinde yaş değişkeni açısından yaş düzeyleri arasında empati puanları açısından anlamlı düzeyde bir fark yoktur. Literatür tarandığında;

Sayın (2010) ilköğretim I. kademe öğrencilerinin empati beceri düzeyleri ile anne-baba tutumları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, öğrencilerin yaşları ile empati beceri düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu bulamamıştır.

Yılmaz ve Akyel (2008) çalışmalarında, beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla planlanan araştırmalarında elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin iyi seviyede olduğu ve yaş düzeyi değişkenine göre farklılaşmadığını tespit etmişlerdir.

Çelik ve Çağdaş (2010) çalışmalarında, empatik eğilim düzeyi açısından; yaş düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulamamışlardır.

Araştırma bulgularımız, bu anlamda yukarıdaki çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Bu araştırmanın örneklem grubundaki çocukların soyut işlemler döneminde oldukları ve aralarında yaş farkının pek de olmadığı dikkate alındığında yaş düzeyinin empatik beceride farklılığa neden olmamasının normal bir sonuç olduğu söylenebilir. Öğrencilerin yaş değişkeni açısından empati ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Yaş düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın çıkmaması 9-12 yaş arası öğrencilerin son çocukluk döneminde olmaları ve benzer şekilde aynı gelişim

dönemini yaşıyor olmalarından dolayı empatik eğilim açısından belirgin bir farklılık yaşamamalarının sonuçta etkili olduğu düşünülmektedir. Empati gelişimi birdenbire değil, zamanla gerçekleşmektedir. Çocukların diğer bireylerin duyguları ile ilgilenmeleri de yaşla birlikte gelişim göstermektedir.

4.7. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Empati Düzeylerinin Sınıf Düzeyine Göre İncelenmesine Ait Bulgular

İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin empati düzeylerinin, sınıf düzeyine göre anlamlı fark gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi kullanılmıştır.

Tablo 7

İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sayısal Dağılımı, Empati Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Grup İçi-Gruplar Arası Puan Değerleri, F ve Anlamlılık Değerleri

Sınıf	N	X		Df	Mean Square	F	Anlamlılık
3	32	12,43	Gruplar arası Grup içi	2	37,529	3,808	,024
4	74	11,41		176	9,856		
5	73	12,82					
Total	179	12,17					

Araştırma bulgularına bakıldığında, sınıf düzeyinin empati puanlarında anlamlı düzeyde farklılığa neden olduğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde ise empati becerisi ve sınıf düzeyi arasındaki ilişki konusunda yapılan çalışmalarda farklı bulgular elde edilmiştir.

Sayın (2010) ilköğretim I. kademe öğrencilerinin empati beceri düzeyleri ile anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmasında, öğrencilerin empati beceri düzeylerinde sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır.

(Köksal, 2000) çalışmasında sınıf düzeyinin empati becerileri üzerinde farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşmıştır. (Rehber, 2007) çalışmasında elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin devam ettikleri sınıf düzeyleri açısından empatik eğilim ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

(Bryant,1982; akt. Köksal, 2000) ise çalışmasında 7. sınıfta okuyan çocukların empati düzeylerinin 4. sınıf ta okuyanlara oranla daha yüksek olduğunu saptamıştır. Bu anlamda bu sonuç araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir diyebiliriz. Çocukların diğer bireylerin duyguları ile ilgilenmeleri yaşla birlikte değişmektedir. 11-12 yaşında bir çocuk, okul öncesi dönem çocuğuna oranla diğer insanların duygularını anlamada daha yeteneklidirler. Yaşça büyük çocuklar, mutsuz bir bireyi rahatlatmada ya da yardım etmede daha başarılı sonuçlar alabilmektedirler.

4.8. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Empati Düzeylerinin Cinsiyete Değişkenine Göre İncelenmesine Ait Bulgular

İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin empati düzeylerinin, cinsiyete değişkenine göre anlamlı fark gösterip göstermediğinin belirlenmesi için T- testi kullanılmıştır.

Tablo 8

İlköğretim I. Kademe 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Cinsiyete Değişkenine Göre Sayısal Dağılımı, Empati Düzeylerine İlişkin Puan Ortalamaları, Standart Sapma, Standart Hata, F ve Anlamlılık Değerleri

Cinsiyet	N	X	SS	Sh	F	Anlamlılık
Kız	84	13,27	2,89	,31	,471	,494
Erkek	95	11,2	3,13	,32		

Tablo-5 incelendiğinde cinsiyetin empatik beceri düzeyi üzerinde farklılığa neden olmadığı bulunmuştur. Literatür incelendiğinde ise empati becerisi ve cinsiyet arasındaki ilişki konusunda yapılan çalışmalarda farklı bulgular elde edilmiştir;

(Rehber ve Atıcı, 2009) çalışmalarında ilköğretim ikinci kademedeki öğrencilerin empatik eğilim düzeyleri ile çatışma çözme davranışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre ise kız öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinin ve problem çözme davranış düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır

(Yüksel, 2009) çalışmasında kız öğrencilerin empati düzeyi erkek öğrencilerin empati düzeyinden yüksek bulunmuştur.

Sayın (2010) İlköğretim I. kademe öğrencilerinin empati beceri düzeyleri ile anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi çalışmasında, öğrencilerin cinsiyetlerine göre kız öğrencilerin empati beceri düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Çetin (2008) çalışmasında ilköğretim 4. Sınıf öğrencilerinin empatik beceri düzeylerinin anne-baba tutumları ve özsaygı ile ilişkisini incelediği çalışmasında, kız öğrencilerin empatik beceri düzeylerini erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Literatürde, kadınların erkeklere oranla daha fazla empati becerisine sahip olduğuna dair bulgularla birlikte, empati becerisi ile cinsiyet arasında anlamlı farklılıklara ulaşamayan bulgular da mevcuttur.

Dinçyürek (2008) çalışmasında, empati becerileri düzeyinde istatistiksel anlamda cinsiyetler arası anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Köksal (2000) araştırmasında cinsiyetin empatik beceri üzerinde farklılığa neden olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Yılmaz ve Akyel (2008) çalışmalarında, beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla planlanan araştırmalarında elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin iyi seviyede olduğu ve cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Bu sonuçlar da bu anlamda araştırmamızın bulgusuyla paralellik göstermekte ve sonucu destekler niteliktedir.

Türk toplumunda kız çocuklarının yetiştirilme tarzının da kız öğrencilerin daha empatik olmasında önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Kız çocukları erkeklere göre daha uyumlu ve daha anlayışlı olma konusunda çevre tarafından yönlendirilmektedir. Bu ise kızların empati kurmasını kolaylaştıran nedenler arasında sayılabilir (Yüksel, 2009).

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin empatik beceri düzeyleri ile cinsiyetleri arasındaki sonuçlara bakıldığında, kız öğrencilerin empatik beceri düzeyi ortalamaları, erkek öğrencilerin empatik beceri düzeyi ortalamalarından daha fazla olduğu görülür. Bu sonuç kızların empati becerilerinin, erkeklerin empati becerilerinden daha yüksek şeklinde yorumlanabilir. Ancak kız öğrencilerin empati beceri düzey ortalamalarının, erkek öğrencilerin empati beceri düzey ortalamalarından fazla oluşu, kızların erkeklerden daha yüksek empatiye sahip olduğunu gösterse de bu durum istatistiksel anlamda çok fazla üstünlük sağlayacak şekilde değildir. Sonuç olarak bu araştırmada kız ve erkek öğrencilerin empati becerileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu anlamda kız öğrencilerin empati puan ortalamalarının yüksek oluşu istatistiksel olarak anlamlı değildir.

4.9. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Ölçeğinde Yer Alan Davranışları Gerçekleştirme Düzeyleri

4.9.1 Saldırganlık Ölçeği Maddelerine İlişkin Puanlama ve Sınırlandırma

Tablo 9

Ölçek	Puan	Ortalama Ağırlığı	Yüzde Ağırlığı
Hiç Yapmam	1	0-1.00	%33
Ara sıra yaparım	2	1.01-1.99	%34-%66
Hep yaparım	3	2.00-3.00	%67-%100

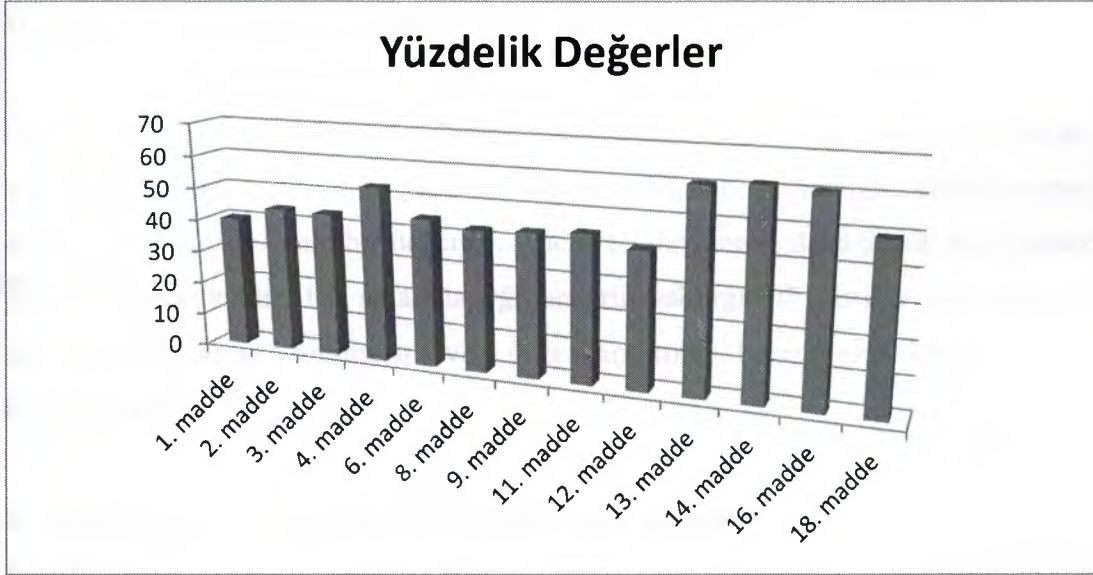
4.9.2. Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeğinde ‘Ara sıra’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar

Tablo 10

Madde	Öğrenci Davranışları	Ortalama
1	Kedilere köpeklere oyun olsun diye taş atarım.	1,19
2	Bazen bile bile arkadaşlarımın canını acıtırım.	1,31
3	İstediğim şeyler yapılmadığında elime ne geçerse vurup kırarım.	1,30
4	Biri, elimden bana ait bir şeyi aldığı anda ona vururum.	1,58
6	Bağırıp çağırdığımda, vurup kırdığımda istediklerimi elde edebiliyorum.	1,33
8	Söylediğim sözlerle arkadaşlarımı kızdırmak hoşuma gider.	1,27
9	Çok kızdığım da arkadaşlarımı, kardeşimi ısırarak, saçlarını çekmek gibi canlarını acıtacak şeyler yaparım.	1,29
11	Bazen kavga etmek için bahane ararım.	1,32
12	Herhangi bir neden olmadan da başka birine vururum.	1,22
13	Hakkımı korumak için şiddete başvurmak gerekirse çekinmem.	1,80
14	Kızgın olduğum zaman, bazen kapıları çarparım.	1,83
16	Bana zarar veren birine mutlaka ben de zarar vermeye çalışırım.	1,80
18	Kızıp sinirlendiğimde sopa ya da yumrukla beni kızdırana vurur veya taş atarım.	1,47

4.9.3. Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeğine İlişkin Görüşlerinin Madde Bazında Yüzdeleri Değerleri

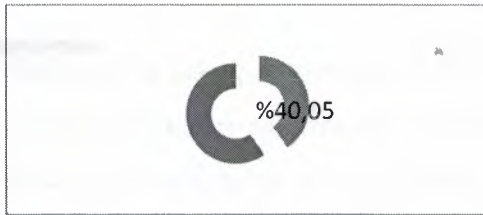
Grafik 1

4.9.4. Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeğinde ‘Ara sıra’ Yaptıkları Davranışlar ve Yorumları

1.Madde: Kedilere köpeklere oyun olsun diye taş atarım.

Grafik 2

Grafik 2’de ‘Kedilere köpeklere oyun olsun diye taş atarım’ sıklığı %40,05’dir.

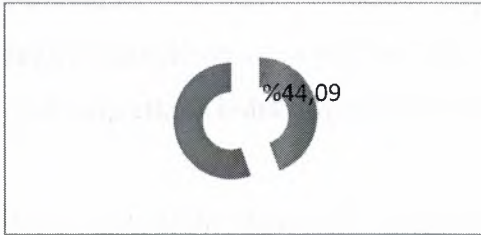
Saldırganlık; başkalarına, hayvanlara ve nesnelere kazara ya da niyetli bir şekilde, fiziksel zarar vermeyi içeren davranış biçimi olarak tanımlanmıştır (Şahin, 2004). Öfke; birey tarafından kontrolsüz yaşandığında, bireyin kendisine ve çevresine zarar verici bir boyuta gelen önemli bir duygudur (Bilge ve Ünal, 2005).

Birçok araştırmacı öfke kontrolünü, saldırganlıktan uzak, şiddet içermeyen, kişinin kendisine ve çevresindekilere zarar vermeyecek şekilde, duygusunu ifade etme becerisi kazanması olarak tanımlamaktadır. Öfke duygusunun kontrolsüz yaşanması ise bireyin kendisine ve çevresine zarar vermektedir. Bu duyguların kontrolü, kişilerarası ilişkilerinin daha sağlıklı yürümesi adına önemlidir.

Öğrencilerin %40,05 oranında 'kedi ve köpeklere oyun olsun diye taş atarım' yönündeki görüşleri düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından oldukça olumlu bir değerdir. Ancak bu davranışın daha düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Bu anlamda öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin daha da düşük seviyelerde tutulması ve öfke kontrolü becerisinin kazandırılması hedeflenmelidir.

2. Madde : Bazen bile bile arkadaşlarımın canını acıtırım.

Grafik 3

Grafik 3'de 'Bazen bile bile arkadaşlarımın canını acıtırım' sıklığı %44,09'dur.

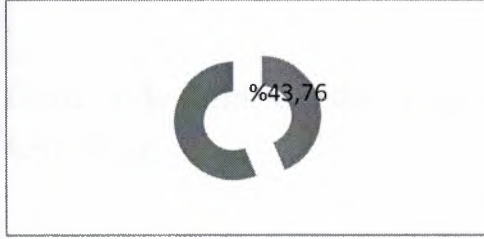
Saldırgan çocuk, çevresinden iyi bir davranış beklemediği için ilk tepkisi saldırmak olabilir. Başkaları saldırmadan ilk saldırıyı kendisi yapmak isteyebilir. Kabadayılık gösterileriyle kendini güçlü göstermeye çalışmaktadır. Temelde sevilmediğine ve istenmediğine inanan saldırgan çocuk olduğundan, çocuğun özsaygısının yüksek olması, çevresiyle daha barışık yaşamasına ve çevresine karşı daha anlayışlı olmasına yardımcı olacaktır.

Öğrencilerin %44,09 oranında 'bazen bile bile arkadaşlarımın canını acıtırım' yönündeki görüşleri düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Ancak bu davranışın daha düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Bu anlamda öğrencilerin özsaygısının yüksek

olmasının çevresine karşı daha anlayışlı olmasına yardımcı olacağı ve saldırganlık davranışlarını azaltacağı aşikardır.

3. Madde: İstediğim şeyler yapılmadığında elime ne geçerse vurup kırarım.

Grafik 4

Grafik 4’de ‘İstediğim şeyler yapılmadığında elime ne geçerse vurup kırarım’ sıklığı %43,76’dır.

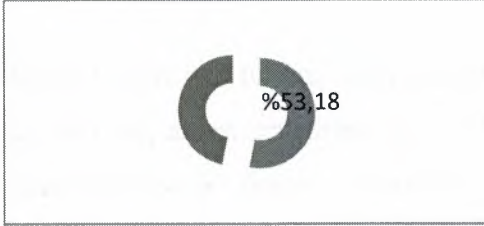
Öfke; bireyin istek, ihtiyaç ve planlarının engellenmesi ve haksızlıklara uğraması karşısında, kendini olumlu yollardan ifade edememesi sonucunda yaşadığı duygu durumudur. Sık olarak yaşanan, küçük hayal kırıklıklarından yoğun hiddete kadar değişik süreçlerde ve yoğunluklarda var olan, fizyolojik ve biyolojik değişimlerin de eşlik edip etkide bulunduğu normal bir duygudur (Şahin, 2005).

Birey haz alma dünyasını engelleyen herhangi bir durum, olay veya kişi ile karşılaştığında öfke duygusu oluşur. İstediğini alamama, haksız davranışlara maruz kaldığını düşünme, arkadaş kaybı, kaçırılmış fırsatlar, kavgalar, engellenme, anlaşılmama, saygısızlık vb. durumlar öfkelenmemize neden olur. Her bireyin öfkelendiği durumlar farklıdır. (<http://www.pdrm.anadolu.edu.tr/b/ofke.pdf> adresinden 25.09.2011 tarihinde alınmıştır).

Öğrencilerin %43,76 oranında ‘İstediğim şeyler yapılmadığında elime ne geçerse vurup kırarım’ yönündeki görüşleri düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Ancak bu davranışın daha düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Amaçlarına ulaşması ve ihtiyaçlarını karşılaması noktasında insanı engelleyecek her durum, olay ya da kişi, öfke duygusunun oluşumunda en başta gelen nedenlerdir. Bu anlamda bireyin bu haksızlık ve engellenmeler karşısında kendisini olumlu yollardan ifade edebilmesi önemlidir.

4. Madde: Biri elimden bana ait bir şeyi aldığında ona vururum.

Grafik 5

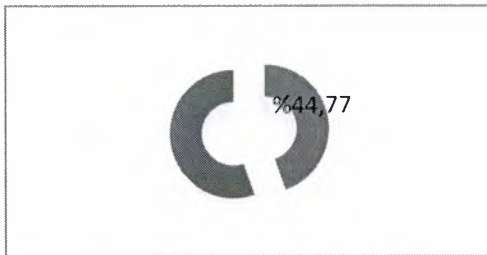
Grafik 5’de ‘Biri elimden bana ait bir şeyi aldığında ona vururum’ sıklığı %53,18’dir.

Lerner’e (1985/2010) göre öfke bir işarettir, hem de önemli bir işaret. Öfkemiz, incindiğimizi, haklarımızın ihlal edildiğini, gereksinimlerimizin ya da isteklerimizin doğru şekilde karşılanmadığını ya da sadece işlerin yolunda gitmediğini gösteren bir ileti olabilir.

Öğrencilerin %53,18 oranında ‘biri elimden bana ait bir şeyi aldığında ona vururum’ yönündeki görüşleri düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Ancak bu davranışın daha düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Sağlıklı yaşandığında son derece işlevsel olabilen öfke duygusu, kontrol edilmediğinde hem kişinin kendisine hem de çevresine büyük zararlar verebilmektedir. Öfkeyi etkin şekilde kullanmayı öğrenebilmek, öfke duygusunun kontrollü bir şekilde yaşanmasına ve kişinin çevresine zarar vermesinin de önüne geçer.

6. Madde: Bağırıp çağırdığımda, vurup kırdığımda istediklerimi elde edebiliyorum

Grafik 6

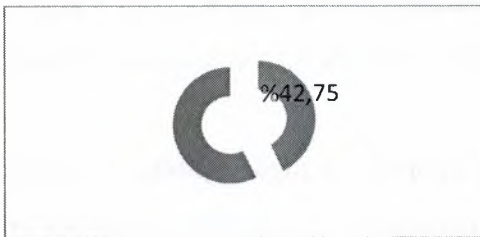
Grafik 6'da 'Bağırıp çağırdığımda, vurup kırdığımda istediklerimi elde edebiliyorum' sıklığı %44,77'dir.

İlgisiz ve kayıtsız tutum, anne babanın çocuğu yalnız bırakma, görmezlikten gelme şeklinde dışlaması anlamına gelir. Duygusal istismara yol açan böyle bir ortamda anne-baba-çocuk üçgeni arasında iletişim kopukluğu gözlenir. Anne babanın ilgisizliği ile çocuğun öğretmenine, arkadaşlarına ve yakın çevresindeki eşyalara verdiği zarar ve suçluluk davranışı arasında yakın bir ilişki bulunmuştur. Bu konuda yapılan araştırma bulgularına göre, ilgisiz ve kayıtsız anne-baba tutumu çocuğun saldırganlık eğilimini güçlendirmektedir (Yavuzer, 2010a, 33).

Öğrencilerin %44,77 oranında 'bağırıp çağırdığımda, vurup kırdığımda istediklerimi elde edebiliyorum' yönündeki görüşleri düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Ancak bu davranışın daha düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Aile; toplumu, üyeleriyle şekillendirip etkileyebilen bir yapı olarak sürekli analiz edilen bir kurum olmuştur. İnsanların ortak paydada buluştukları bir konu vardır ki; o da çocukların toplumun geleceği olduğu gerçeğidir. Bireyden, içinde yaşadığı toplumda, sağlıklı ve sosyal bir etkileşim örüntüsüne sahip olması beklenir. Daha önce de ifade edildiği gibi, psikoloji literatüründe öfke ve öfke denetimi ile ilgili görüşler incelendiğinde, aslında öfkenin normal bir duygu olduğu, denetlenmesi gereken kısmın öfkeyi ifade etme biçimi olduğu görülür. Sonuç olarak amaç; öfkeyi ortadan kaldırmak değil, uygun şekillerde ifade ederek kontrollü bir şekilde bu duygunun yaşanmasını sağlamaktır.

8. madde: Söylediğim sözlerle arkadaşlarımı kızdırmak hoşuma gider.

Grafik 7

Grafik 7'de 'Söylediğim sözlerle arkadaşlarımı kızdırmak hoşuma gider' sıklığı %42,75'dir.

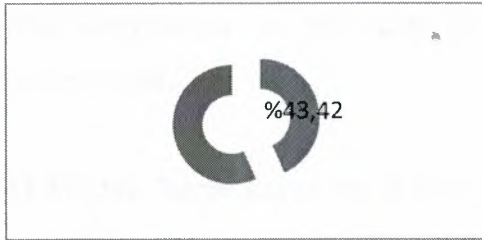
Saldırganlık, sözel veya fiziksel bir güç harcayarak, genellikle bir hedefe (kişi ya da nesneye) yönelen bir eylem olup, öfke, hiddet veya düşmanlık benzeri duygulanımların motor karşılığı olarak tanımlanmaktadır (Başoğlu, 1998).

Öfkenin yarar getirmediği tepkiler ise genellikle saldırgan eylem niteliği taşır. Burada amaç, öfke duyulan kişiye zarar vermektir. Saldırgan nitelik taşıyan eylemler tehdit etmek, hakaret etmek ve iğnelemek gibi sözel ya da dayak gibi fiziksel biçimlerde olabilir (Özer, 2011).

Öğrencilerin %42,75 oranında ‘söylediğim sözlerle arkadaşlarımı kızdırmak hoşuma gider’ yönündeki görüşleri düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Ancak bu davranışın daha düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Öfke ne kadar haklı gerekçeler ile ortaya çıkarsa çıksın, kontrol edilmediğinde kişide üzüntü, pişmanlık ve suçluluk duygularını ortaya çıkarır. Pişmanlık zamanla suçluluk duygusunu ortaya çıkararak kişinin kendisini yetersiz ve kötü biri olarak algılamasına yol açar.

9. Madde: Çok kızdığımda arkadaşlarımı, kardeşimi ısırarak, saçlarını çekmek gibi canlarını acıtacak şeyler yaparım.

Grafik 8

Grafik 8’de ‘Çok kızdığımda arkadaşlarımı, kardeşimi ısırarak, saçlarını çekmek gibi canlarını acıtacak şeyler yaparım’ sıklığı %43,42’dir.

Her türlü saldırganlığın kısıtlandığı bir ortam, çocukta gerginlik yaratabilir. Çocuk bu durumda saldırganlığı dizginlemeyi değil, ondan korkmayı öğrenebilir. Dıştan gelen baskı ve kısıtlamalar ne denli büyük olursa, çocuğun tepkisi de o denli güçlü olmaktadır. Bu durumda dayanın ve gergin aile ortamının baskın olduğu evlerde

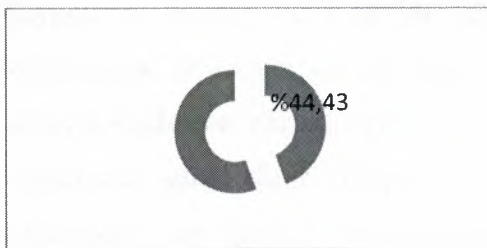
büyüyen çocukların saldırgan davranışlar sergilemesi ebeveynlerce normal karşılanmalıdır. Kendini ana-baba karşısında güçsüz hisseden çocuk, tepkisini kardeşine veya arkadaşlarına yöneltebilmektedir (Erdoğan ve Oto, 1999).

Küçük kardeşe duyulan kıskançlık, çocukların yaşamında en yaygın kıskançlık örneğidir. Bu kıskançlık türünde, çocuk genellikle saldırgan bir biçimde davranır. Kardeşine vurma, ısırma sık rastlanan davranışlar arasındadır (Yavuzer, 2010a, 108).

Öğrencilerin %43,42 oranında ‘Çok kızdığım da arkadaşlarımı, kardeşimi ısırarak, saçlarını çekmek gibi canlarını acıtacak şeyler yaparım’ yönündeki görüşleri düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Ancak bu davranışın daha düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Doğal bir duygu olan öfkenin, bireyin kendisine ve çevresine zarar vermeden yaşayabilmesi için öncelikle öfkesini fark ederek tanıması, olumlu bir biçimde ifade etmekten korkmayarak, onu sağlıklı bir biçimde yaşaması gerekmektedir. Dengeli, duygusal ve toplumsal etkileşimin güçlü olduğu aile ortamında, yeterli güven, sevgi ve anlayış içinde büyüyen çocuklar gelişimleri için gerekli deneyimleri elde edebilir. Olumsuz sonuçlarının açıkça görüldüğü saldırgan davranışların ortadan kaldırılması ve öfke duygusunun daha olumlu bir biçimde ifade edilmesi gerekmektedir. Bu sebeptendir ki anne babaların gerek birbirleriyle, gerekse de çocuklarıyla olan iletişimlerinde temel iletişim becerilerini kullanmayı öğrenerek, öfke duygusuyla ve saldırgan davranışlarla baş edebilmeyi öğrenmeleri arzu edilmektedir.

11.Madde: Bazen kavga etmek için bahane ararım.

Grafik 9

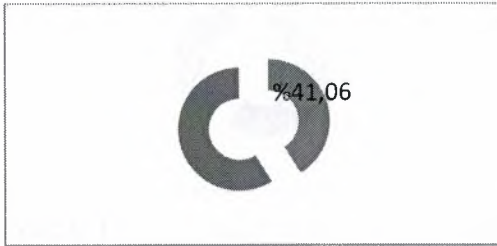
Grafik 9’da ‘Bazen kavga etmek için bahane ararım’ sıklığı %44,43’dür.

Örneğin, okulda uyumsuz ve arkadaşlarını döven bir çocuğun, evde baskı altında dayakla yetiştirilmiş, silik ve güvensiz olması çok sık rastlanan vakalardandır. Okulda arkadaşlarını dövmekle çocuk, bir anlamda kendini kanıtlama, kendine olan güvenini kazanma yolunu denemektedir (Yavuzer, 2010a, 88).

Öğrencilerin %44,43 oranında ‘Bazen kavga etmek için bahane ararım’ yönündeki görüşleri düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Çocuk için özdeşim nesnesi olan biri (örneğin baba), aile içinden bir başkasına, yineleyici biçimde şiddet uyguluyorsa, çocuğun saldırganla özdeşimi oldukça kolay olacaktır. Bu nedenle çocuklarında öfke ve şiddet davranışları görmek istemeyen ebeveynlerin, çocuklarının hayatlarında rol model olan öncelikli kişiler olarak önce kendi alışkanlık ve davranışlarını düzeltmeli ve çocuklarına pozitif yönde rol model olmaları arzu edilmektedir.

12. Madde: Herhangi bir neden olmadan da başka birine vururum.

Grafik 10

Grafik 10'da ‘Herhangi bir neden olmadan da başka birine vururum’ sıklığı %41,06'dır.

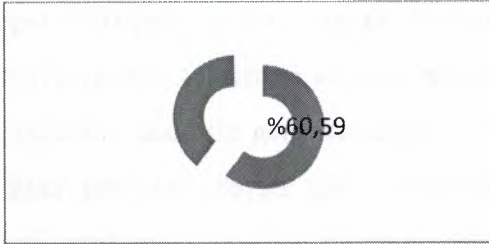
Evinde duygularını ifade edemeyip dayakla bastırılan çocuk; okulda saldırgan, öğretmen ve arkadaşlarını rahatsız eden bir birey olabilir. Bir bakıma evde bastırıldığı duygularını oyunda veya okulda açığa çıkarabilir. Babasının kendisine yönelttiği saldırganlık türündeki davranışları, arkadaşlarına uygulayabilir. Bazen de dayak yoluyla sindirilen çocuk, öylesine pasif olur ki, bu silik kişilik görüntüsünü tüm yaşamında sürdürebilir. Dayak, saldırgan olmayı ve sorunları şiddet yoluyla çözümlenmesini öğretir (Yavuzer, 2010a, 48).

Bazı çocuklar sağlıklı aile ortamlarından gelmelerine rağmen, arkadaşını model alma yoluyla da saldırgan davranışlar öğrenebilmektedir. Arkadaşının saldırgan davranışlar göstererek çoğu şeyi elde ettiğini ve onları korkuttuğunu gören çocuk, bu olaya özenerek saldırgan davranışlar ortaya koyabilir (Dizman, 2003).

Öğrencilerin %41,06 oranında ‘herhangi bir neden olmadan da başka birine vururum’ yönündeki görüşleri düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Öfkenin uygun yerlere kanalizasyon edilememesi, bireylerde “salırgan” davranışları doğurmaktadır. Öfke birey tarafından kontrolsüz yaşandığında, bireyin kendisine ve çevresine zarar verici bir boyuta gelebilir. Bireylerin bu duygusunun kontrol edilmesi kişilerarası ilişkilerinin sağlıklı sürmesine yardımcı olacaktır.

13. Madde: Hakkımı korumak için şiddete başvurmak gerekirse çekinmem.

Grafik 11

Grafik 11’de ‘Hakkımı korumak için şiddete başvurmak gerekirse çekinmem’ sıklığı %60,59’dır.

Son zamanlarda toplumumuzda tanık olunan şiddet olayları daha fazla dikkat çekmeye ve daha çok kişiyi kaygılandırmaya başlamıştır. Bu çerçevede ‘salırganlık’ üzerinde en fazla konuşulan, yazılan, çizilen, gazete ve televizyon haberlerinde en fazla işlenen konulardan biri haline almıştır (Yaşar ve Paksoy, 2011).

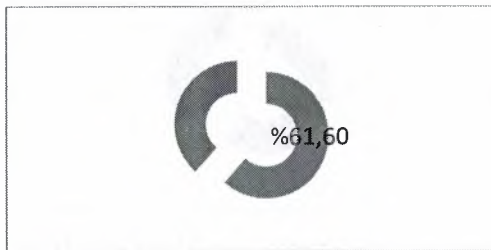
Salırganlık ve şiddet öğrenilen bir davranıştır ve zamanında müdahale edilmediği ya da gerekli önlemler alınmadığında, uzun vadede toplumsal yapıda geri dönüşümü olmayan yaralar açabilir. Şiddet ve salırganlık farklı birer olgu olarak değerlendirilse de, konu ile ilgili çalışmalara bakıldığında, şiddet ve salırganlığın birbirinden bağımsız kavramlar olmadığı görülür. Şiddet, insanda doğal olarak var

olduğu kabul edilen saldırganlık eğiliminin bireysel ya da toplumsal boyutta; ancak diğerine zarar verecek şekilde dışa vurulması, yansıtılması olarak tanımlanabilir (Ayan, 2007).

Öğrencilerin %60,59 oranında ‘hakkımı korumak için şiddete başvurmak gerekirse çekinmem’ yönündeki görüşleri oldukça yüksek bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Öfkenin sağlıklı ve işe yarar olabilmesi için öncelikle varlığının kabul edilmesi gerekir. Öfkenin ifadesi kişiden kişiye değişiklik gösterebilir. Kimileri bu tür duygularını sıklıkla bastırmayı ya da inkar etmeyi tercih ederken, kimileri ise öfkeyi bir süre bastırıp daha sonraları patlamalar şeklinde yaşayabilir. Bir kısım birey ise öfke ile davranmayı bir yaşam biçimi haline getirmiş olabilir. Doğuştan sahip olduğumuz diğer tüm duygular gibi öfke de bizi harekete geçiren, sağladığı enerji ile güzel ve farklı davranışlara yönltebilen bir potansiyele sahip bir duygudur. Bu gücünden faydalanamadığımızda elimizde pimi çekilmeye hazır bir bomba haline dönüştüğü için, öfkenin çoğu zaman hayatımıza katkı sağlayacak kısmını görmekte zorlanıyoruz. Öfkemizi kontrol edebilmek ve olumlu yönlerinden faydalanabilmek, güçlü bir irade ile gerçekleştirilebilir. Ortaya çıkışı nasıl olursa olsun, aslında öfke de diğer pek çok duygu gibi anlaşılabilen, kontrol edilebilen ve etkin bir biçimde kullanıldığında işe yarayabilen bir duygudur.

14. Madde: Kızgın olduğum zaman, bazen kapıları çarparım.

Grafik 12

Grafik 12’de ‘Kızgın olduğum zaman, bazen kapıları çarparım’ sıklığı %61,60’dır.

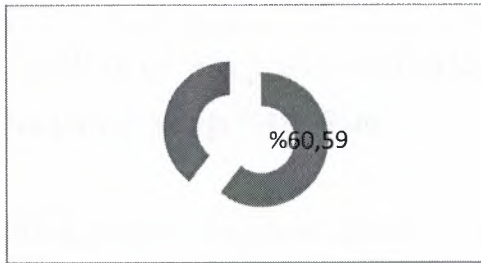
Engellenme-saldırganlık kuramına göre, engellenme: Bir bireyin yapmak istediği bir şeyi yapamamasıdır. Kuramın diğer temel kavramı olan saldırganlık ise; yöneltildiği

kişiy e zarar vermek olan bir davranış olarak tanımlanmıştır. Bu tanım hem fiziksel hem de sözel saldırganlığı kapsamaktadır. Engellenme sonucu ortaya çıkan saldırganlık bazı durumlarda olanaksız ya da tehlikeli olması nedeniyle engellenme kaynağına yöneltilmemekte ve saldırganlık yön değıştirerek tahrik eden kişiden ya da olaydan farklı bir objeye ya da bireye yöneltilebilmektedir. Çünkü bazı durumlarda engelleyen kişi ya çok güçlüdür ya ulaşılmazdır ya da engellenenler çok kaygılı ve çekingendirler. Bu nedenle engellenen kişi saldırganlığı gerçek hedefin yerine geçen bir başka hedefe yöneltmektedir. Bu hedef bir insan olabildiğı gibi bir hayvan ya da eşyada olabilir. Gerçek hedefe ise daha çok dolaylı ve pasif biçimde saldırgan davranılmaktadır (Dizman, 2003).

Öğrencilerin % 61,50 oranında ‘kı zgın olduğum zaman, bazen kapıları çarparım’ yönündeki görüşleri oldukça yüksek bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Öfke, birey tarafından kontrolsüz yaşandığında, bireyin kendisine ve çevresine zarar verici bir boyuta gelebilir. Bu duygunun kontrol edilmesi kişilerarası ilişkilerinin sağlıklı yürümesine yardımcı olacaktır. Bireyin, öfkesini, kendisine ve çevresine zarar vermeden yaşayabilmesi için öncelikle öfkesini fark ederek tanıması, olumlu bir biçimde ifade etmekten korkmayarak, onu sağlıklı bir biçimde yaşaması gerekmektedir.

16. Madde: Bana zarar veren birine mutlaka ben de zarar vermeye çalışırım.

Grafik 13

Grafik 13’de ‘Bana zarar veren birine mutlaka ben de zarar vermeye çalışırım’ sıklığı %60,59’dur.

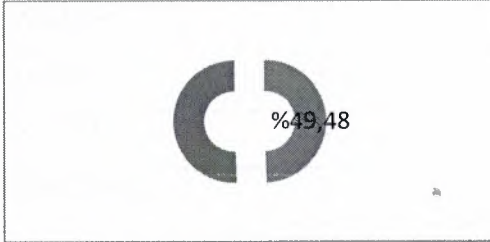
Saldırganlık, gelecek herhangi bir saldırıdan kendini korumaya çalışan, bir bireye zarar vermeye niyet eden bir davranıştır. Bu bir duygulanım, duygu veya agresif

düşünce, plan veya dilek değildir. Bu tanım, zarara neden olan, kazara olan olayları hariç tutar: Bir otomobilin kontrolünü kaybetme ve kazara bir yayayı öldürme gibi. Bu tanım çabalar başarısız olsa bile zarar vermek isteyen davranışları kapsar: Ateşlenen bir silahtan çıkan merminin hedefindeki insanı ıskalaması gibi (Anderson ve Bushman, 2001).

Öğrencilerin %60,59 oranında 'bana zarar veren birine mutlaka ben de zarar vermeye çalışırım' yönündeki görüşleri oldukça yüksek bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Uzmanlarca saldırgan çocuğun, temelde güvensiz olduğuna yönelik görüşler mevcuttur ki çocuk, çevresinden iyi bir davranış beklemediği için ilk tepkisi saldırmak olabilir. Saldırgan çocuğun sevilmediğine ve istenilmediğine inancı oldukça yüksektir. Bu anlamda saldırgan çocuğun benlik saygısının yüksek olması çocuğun kendine olan özgüvenini arttıracak ve sevilmediği ve istenmediği inancını da ortadan kaldıracaktır.

18. Madde: Kızıp sinirlendiğimde sopa ya da yumrukla beni kızdırana vurur veya taş atarım.

Grafik 14

Grafik 14'de 'Kızıp sinirlendiğimde sopa ya da yumrukla beni kızdırana vurur veya taş atarım' sıklığı %49,48'dir.

Hangi şekilde tanımlanırsa tanımlansın saldırganlık, kişinin kendisine veya başkasına zarar veren bir davranış biçimini ortaya koymakta ve kabul edilemeyecek olumsuz bir sosyal beceriyi anlatmaktadır (Dilekman ve diğerleri, 2011).

Öğrencilerin %49,48 oranında 'kızıp sinirlendiğimde sopa ya da yumrukla beni kızdırana vurur veya taş atarım' yönündeki görüşleri oldukça yüksek bir yüzdede

olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise oldukça olumlu bir değerdir. Öfkenin sağlıklı olarak yaşanıp, yönetilebilmesi için kabul edilmesi, nedenlerinin anlaşılması ve kesinlikle saldırgan biçimlerde ifadesinin kontrol edilmesi gerekir. Yoğun olarak yaşanan ancak ifade edilemeyen öfke, bireyin enerjisini tükettiği gibi, davranışlarını kontrol etmesini de zorlaştırır. Bireylere öfkelerini fark ederek tanımlarının ve bu duygularını sağlıklı bir biçimde ifade etmelerinin öğretilebileceği en uygun ortamlar okullardır. Okullarda, bireylerin duygularını tanımları ve sağlıklı yollarla ifade etmelerini öğretecek kapsamlı eğitim programlarına gereksinim de bu anlamda oldukça yüksektir.

4.10. İlköğretim I. Kademe 4. ve 5 Sınıf Öğrencilerinin Empati Ölçeğinde Yer Alan Davranışları Gerçekleştirme Düzeyleri

4.10.1. Empati Ölçeği Maddelerine İlişkin Puanlama ve Sınırlandırma

Tablo 11

Ölçek	Puan	Ortalama Ağırlığı	Yüzde Ağırlığı
Hiçbir Zaman	1	...-.36	...-%36
Nadiren	2	36.01-.52	%36.01-%52
Bazen	3	52.01-.68	%52.01-%68
Sık Sık	4	68.01-.84	%68.01-%84
Her Zaman	5	84.01-1.00	%84.01-%100

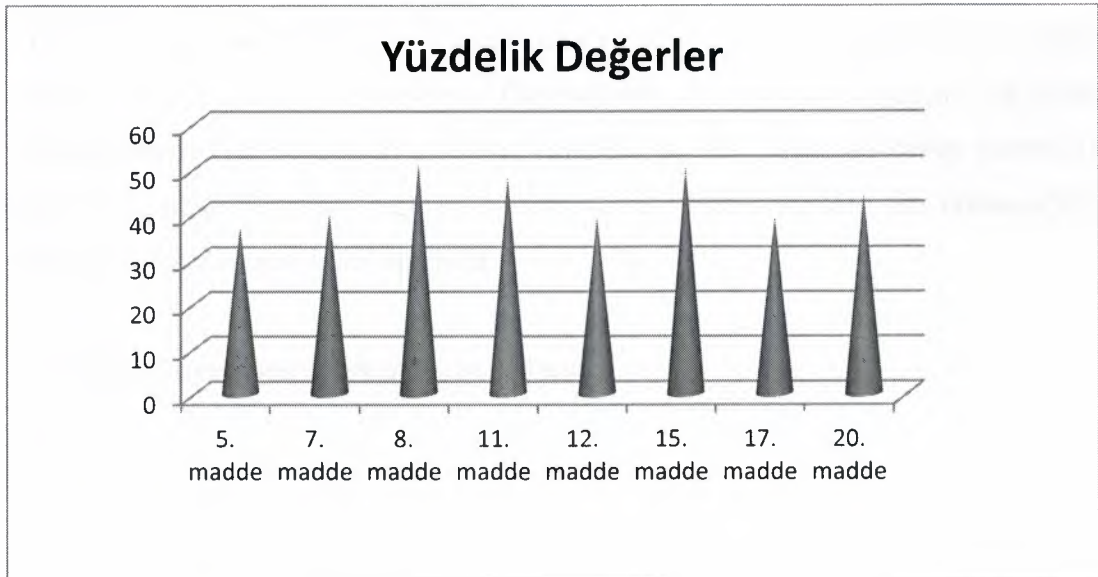
4.10.2. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Nadiren’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar

Tablo 12

Madde	Öğrenci Davranışları	Ortalama
5	Bir erkek çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır.	.37
7	Televizyon izlerken bazen ağlarım.	.40
8	Bir kız çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam	.51
11	Bazı şarkıları dinlerken gözlerim dolar.	.48
12	Oyun oynarken dizini yaralayan bir erkek çocuk gördüğümde içimden ağlamak gelir.	.39
15	Bir arkadaşımın sürekli öğretmenden yardım istemesi beni kızdırır.	.50
17	Bir kız çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır.	.39
20	Sınıfta yaramazlık yapan bir arkadaşımın cezalandırılmasına üzülmem.	.44

4.10.3. Öğrencilerin Empati Ölçeğine İlişkin ‘Nadiren’ Yaparım Görüşlerinin Madde Bazında Yüzdelik Değerleri

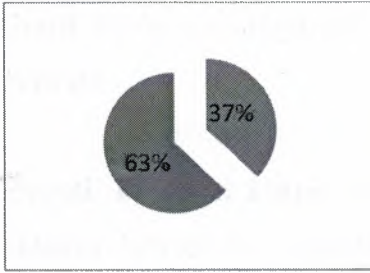
Grafik 15

4.10.4 Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Nadiren’ Yaptıkları Davranışlar ve Yorumları

5. Madde: Bir erkek çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır.

Grafik 16

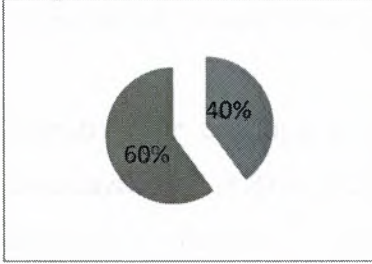
Grafik 16’da görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Bir erkek çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır’ sıklığı %37’dir.

Sosyal bir varlık olan insan çevresiyle iletişim kurmak durumundadır. Günlük konuşma diline kadar girmiş olan “empati” özellikle iletişim gerek felsefe, gerekse psikoloji alanlarında üzerinde durulan önemli kavramlardandır. Yalın bir ifade ile empati; bir kişinin kendisini karşıdaki kişinin yerine koyması onun kendine özgü dünyasını, duygu ve düşüncelerini tam olarak anlayabilme çabasıdır (Dinçyürek, 2004).

Uzmanlarca empati kişinin kendisini karşıdaki kişinin yerine koyarak olaylara onun açısından bakabilmesi ve karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması olarak tanımlanır. Öğrencilerin ‘bir erkek çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır’ maddesine %37 oranında cevap vermeleri düşük bir yüzde olmasına rağmen olumlu; fakat yeterli değildir. Bu oranın daha yüksek düzeyde olması beklenmelidir.

7. Madde: Televizyon izlerken bazen ağlarım.

Grafik 17

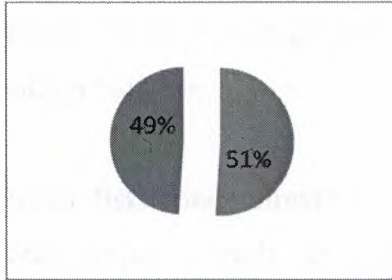

Grafik 17’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Televizyon izlerken bazen ağlarım’ sıklığı %40’dır.

Empati, karşıdaki kişinin duygusal durumundan kaynaklanan ve onun duygusuna oldukça benzer bir tepkidir. Empati insanların anlaşılmasında ve kişiler arası ilişkilerde oldukça önemli bir role de sahiptir. Öğrencilerin ‘televizyon izlerken bazen ağlarım’ maddesine %40 oranında cevap vermeleri empatiklik düzeyi açısından olumludur.

8.Madde: Bir kız çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam

Grafik 18

Grafik 18’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Bir kız çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam’ sıklığı %51’dir.

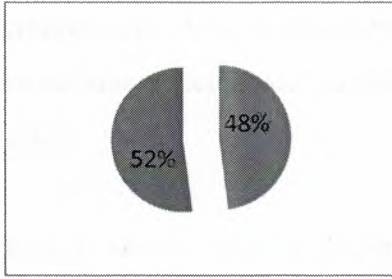
Gün geçtikçe insanlar daha karmaşık ve yoğun bir kişilerarası ilişkiler örüntüsü ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu karmaşıklık, toplumda kişilerarası ilişkilerin bozulmasına, kişilerarası çatışmalara, insanların birbirlerine yabancılaşmasına ve yalnızlık duygusuna kapılmalarına neden olmaktadır. İletişimde bulunan bireylerin birbirini anlaması iletişimi kolaylaştırıcı faktörlerden biridir. Empati insanların birbirini anlamasında önemli bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin, karşıdaki kişinin duygularını anlaması, onun yerine kendini koyabilmesi

iletişimde yaşanan sorunları da en aza indirebilir. Günlük yaşamda kişilerarası iletişimin kaçınılmaz olması, empatinin önemini arttırmaktadır (Rehber, 2007).

Empatiyi, bir duyguyu başkasının yaşadığı şekilde hissetme yeteneği olarak da tanımlayabiliriz. Öğrencilerin %51 oranında ‘bir kız çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam’ yönündeki görüşleri düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından olumlu bir değerdir. Ancak bu davranışın daha düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Bu anlamda da öğrencilerin empati becerilerinin yükseltilmesi hedeflenmelidir.

11. Madde: Bazı şarkıları dinlerken gözlerim dolar

Grafik 19

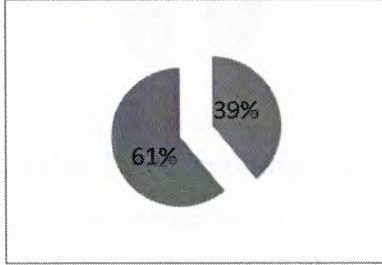
Grafik 19’da görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Bazı şarkıları dinlerken gözlerim dolar’ sıklığı %48’dir.

İnsan ilişkilerinde bireyin karşısındakini anlama potansiyeli olarak tanımlanabilecek olan empati önemli bir niteliktir. Bu özelliği nedeniyle empati kavramı insan ilişkileri ve iletişimin temel kavramlarından biridir ve insan ilişkilerinin öneminin anlaşılmasına paralel olarak artan bir şekilde popülerleşmektedir (Kaya ve Siyez, 2010).

Yapılan araştırmalar empati düzeyi yüksek kişilerin olumlu kişilik özelliklerine sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Öğrencilerin ‘Bazı şarkıları dinlerken gözlerim dolar’ maddesine %48 oranında cevap vermeleri düşük bir yüzde olmasına rağmen empatiklik düzeyi açısından olumludur.

12. Madde: Oyun oynarken dizini yaralayan bir erkek çocuk gördüğümde içimden ağlamak gelir.

Grafik 20

Grafik 20’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Oyun oynarken dizini yaralayan bir erkek çocuk gördüğümde içimden ağlamak gelir’ sıklığı %39’dur.

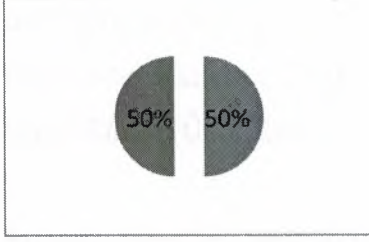
Empati insanların birbirini anlamasında önemli bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin, karşısındaki kişinin duygularını anlaması, onun yerine kendini koyabilmesi iletişimde yaşanan sorunları da en aza indirebilir (Rehber ve Atıcı, 2009).

Empati becerisi günlük yaşamın her anında kişiler arası ilişkileri kolaylaştıran çok önemli bir beceridir. İnsanlar kendileri ile empati kurulduğunda, anlaşıldıkları ve önem verildikleri duygusunu yaşarlar (Dinçyürek, 2004).

Empatinin sadece diğer kişinin duygularını anlama yeteneği olmadığı aynı zamanda bu duyguları paylaşmayı da içerdiği uzmanlarca belirtilmektedir. Öğrencilerin ‘oyun oynarken dizini yaralayan bir erkek çocuk gördüğümde içimden ağlamak gelir’ maddesine %39 oranında cevap vermeleri düşük bir yüzde olmasına rağmen olumlu; fakat yeterli değildir. Bu oranın daha yüksek düzeyde olması beklenmelidir. Bu anlamda daha sağlıklı yarınlar için, çocukluk döneminden itibaren empati becerisinin geliştirilmesi toplumların geleceği açısından ciddi yararlar sağlayacaktır.

15. Madde: Bir arkadaşımın sürekli öğretmenden yardım istemesi beni kızdırır

Grafik 21

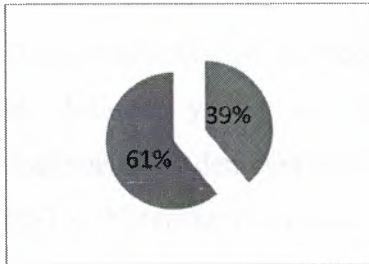
Grafik 21’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Bir arkadaşımın sürekli öğretmenden yardım istemesi beni kızdırır’ sıklığı %50’dir

Güçlü bir iletişim yeteneği olan empati; genel olarak karşıdakinin ne düşündüğünü ve hissettiğini, o anda neye ihtiyacı olduğunu anlamak ve yargılamadan o kişiye bunun iletilmesi olarak ifade edilmektedir (Ünal, 2007).

Bireylerin günlük yaşamlarında diğer bireylerin görüşlerine, düşüncelerine saygılı ve hoşgörülü olmayı öğrenmeleri demokratik toplum yaratabilmek açısından oldukça önemlidir. Öğrencilerin %50 oranında ‘bir arkadaşımın sürekli öğretmenden yardım istemesi beni kızdırır’ yönündeki görüşleri oran olarak düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından olumlu bir değerdir. Bu davranışın daha da düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. İlkokulda arkadaşlık ilişkilerini geliştirici grup çalışmaları yapılabilir. Bu çalışmalarla da çocuklar paylaşmayı, sırasını beklemeyi, yardımlaşmayı, empatiyi yani sosyalleşmeyi öğrenir.

17.Madde: Bir kız çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır

Grafik 22

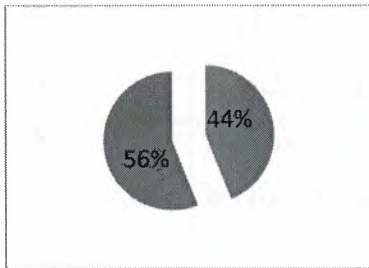

Grafik 22’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Bir kız çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır’ sıklığı %39’dur.

Kişinin kendisini karşısındaki bireyin yerine koyup onu, duygu ve düşünce boyutlarıyla anlamaya çalışmasını ve bunu paylaşmayı da kapsayan empati, bütün ilişkilerde etkili ve belirleyici rol oynamakta ve iletişim için yaşamsal önem taşımaktadır (Ünal, 2007).

Empati, insanları birbirine yaklaştırma, iletişimi kolaylaştırma özelliğine sahiptir. İnsanlar kendileriyle empati kurulduğunda, anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiğini hissederler. Diğer insanlar tarafından anlaşılmak ve önem verilmek ise bireyin kendisini iyi hissetmesine yardımcı olmaktadır. Öğrencilerin 'Bir kız çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır' maddesine %39 oranında cevap vermeleri düşük bir yüzde olmasına rağmen olumlu; fakat yeterli değildir. Bu oranın daha yüksek düzeyde olması beklenmeli ve bu anlamda öğrencilerin empati becerilerinin yükseltilmesi hedeflenmelidir.

20.Madde: Sınıfta yaramazlık yapan bir arkadaşımın cezalandırılmasına üzülmem
Grafik 23

Grafik 23'de görüldüğü gibi öğrencilerin 'Sınıfta yaramazlık yapan bir arkadaşımın cezalandırılmasına üzülmem' sıklığı %44'dür.

Duygudaşlık (Genel Türkçe sözlük) anlamına gelen empati, kişinin kendisini başka bir bilincin yerine koyarak söz konusu bilincin duygularını, isteklerini ve düşüncelerini, denemeksizin anlayabilmesi becerisi olarak da tanımlanabilmektedir. BSTS / Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>).

Kişilerarası sağlıklı ilişki kurabilme becerisine sahip olmamak, kişilerarasında iletişim yoksunluğuna neden olabilmektedir. İnsanın karşısındakilerle sağlıklı bir iletişim kurabilmesi ise gerekli iletişim becerilerine sahip olmasıyla olanaklıdır.

Sağlıklı kişilerarası ilişki kurabilme bilgi ve becerisine sahip kişiler duygu, düşünce ve isteklerini karşısındakilere tam olarak iletebildikleri için çoğunlukla çevresindeki insanlar tarafından uyumlu kişiler olarak nitelendirilirler. Öğrencilerin %44 oranında ‘sınıfta yaramazlık yapan bir arkadaşımın cezalandırılmasına üzülmem’ yönündeki görüşleri oran olarak düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından olumlu bir değerdir. Bu davranışın daha da düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Bu açıdan, empati becerisi düzeyinin eğitimle geliştirilebileceği göz önüne alınıp, gereken önemin verilmesi gerekmektedir.

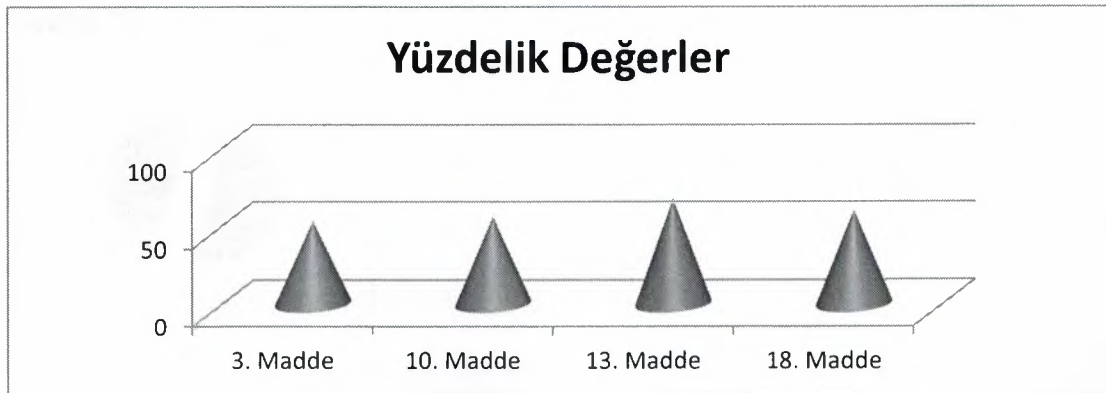
4.10.5. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Bazen’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar

Tablo 13

Madde	Öğrenci Davranışları	Ortalama
3	Bir erkek çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam.	.53
10	Oynamak için arkadaş bulamayan bir erkek çocuk gördüğümde üzülürüm.	.56
13	Büyükler bazen üzülecek bir şey yokken bile ağlarlar.	.67
18	Bazı insanların acıklı bir film seyrederken ya da acıklı bir roman okurken ağlamaları bana çok komik gelir.	.60

4.10.6. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Bazen’ Yaparım Davranışlarına İlişkin Yüzdelik Değerler

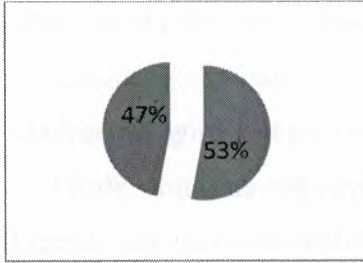
Grafik 24

4.10.7. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Bazen’ Yaptıkları Davranışlar ve Yorumları

3.Madde: Bir erkek çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam

Grafik 25

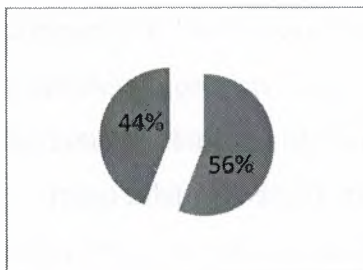

Grafik 25’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Bir erkek çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam’ sıklığı %53’dür.

Empatik becerisi yüksek olan çocukların kişisel ve sosyal uyumlarının, empatik becerisi düşük olan çocuklara göre daha olumlu olduğu uzmanlarca saptanan bir durumdur. Öğrencilerin %53 oranında ‘bir erkek çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam’ yönündeki görüşleri oran olarak düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından olumlu bir değerdir. Bu davranışın daha da düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Bunun için ise, çocukların empati becerileri aileleri, öğretmenleri ve yakın çevreleri tarafından desteklenmelidir. Bu da çocukların kendini düzgün ifade edebilen bireyler olarak yetişmesine katkı sağlayacaktır.

10. Madde: Oynamak için arkadaş bulamayan bir erkek çocuk gördüğümde üzülürüm.

Grafik 26

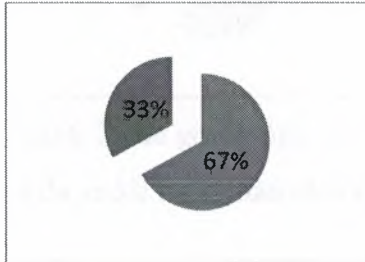
Grafik 26’da görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Oynamak için arkadaş bulamayan bir erkek çocuk gördüğümde üzülürüm’ sıklığı %56’dır.

Empati becerisinin gelişimi için öncelikle kişinin kendi duygularının farkında olması, duyguları arasındaki farkı hissedebilmesi önemlidir. İnsanlar kendi duygularını tanımlamada karışıklık yaşadıklarında diğerlerinin duygularını tanımlamaları daha güç olacaktır (Yüksel, 2009). Öğrencilerin ‘Oynamak için arkadaş bulamayan bir erkek çocuk gördüğümde üzülürüm’ maddesine %56 oranında cevap vermeleri düşük bir yüzde olmasına rağmen olumlu; fakat yeterli değildir. Bu oranın daha yüksek düzeyde olması beklenmelidir.

Öğretmen öğrencisiyle, doktor hastasıyla, aynı cins arkadaşlar veya karşı cins arkadaşlarıyla, anne-baba çocuklarıyla eşler birbiriyle kurdukları empatik iletişim şüphesiz kişilerin karşısındakilerle daha fazla psikolojik paylaşımın yaşandığı, sağlıklı ve uyumlu ilişkiler kurup, sürdürmelerini sağlayacaktır (Dinçyürek, 2004).

13.Madde: Büyükler bazen üzülecek bir şey yokken bile ağlarlar

Grafik 27

Grafik 27’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Büyükler bazen üzülecek bir şey yokken bile ağlarlar’ sıklığı %67’dir.

Öğrencilerin %67 oranında ‘büyükler bazen üzülecek bir şey yokken bile ağlarlar’ yönündeki görüşleri oran olarak çok düşük bir yüzdede olmamasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından kısmen de olsa olumlu bir değerdir. Bu davranışın daha da düşük bir yüzdede olması beklenmeli ve öğrencilerin bu anlamda empati becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmelidir.

Özellikle, insan gelişim sürecinin en kritik geçiş dönemlerinden birini oluşturan ve empatinin temellerinin atıldığı erken çocukluk döneminde çocukların gelişiminde önemli role sahip olan anne-babaların, çocuklarını empatik olarak destekleyebilmeleri sağlıklı bir benlik algısının gelişimi için önem taşımaktadır. Yapılan çalışmalar empati kurma becerisinin iletişim çatışmalarını engelleyerek daha olumlu ilişkilerin kurulmasını sağladığını, empatinin kendini açma, toplumsallaşma, sosyal duyarlılık, topluma uyum, yardımlaşma ve diğer prososyal davranışları artırdığını, bunun yanı sıra saldırganlığı ve diğer antisosyal davranışları azaltıcı bir rol oynadığını ve çocukların derslerindeki başarılarını arttırdığını göstermektedir (Ünal, 2007).

17.Madde: Bazı insanların acıklı bir film seyrederken ya da acıklı bir roman okurken ağlamaları bana çok komik gelir.

Grafik 28

Grafik 28’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Bazı insanların acıklı bir film seyrederken ya da acıklı bir roman okurken ağlamaları bana çok komik gelir’ sıklığı %60’dır.

Empatide bireyin başkalarının duygularına karşı duyarlı davranarak bu duyguları tanıması, anlaması ve yorumlaması gerekmektedir. İnsanlar söylemeden, onların duygularını anlayabilmek empatinin özünü oluşturur. Öğrencilerin %60 oranında ‘bazı insanların acıklı bir film seyrederken ya da acıklı bir roman okurken ağlamaları bana çok komik gelir’ yönündeki görüşleri oran olarak düşük bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından olumlu bir değerdir. Bu davranışın daha da düşük bir yüzdede olması beklenmeli ve öğrencilerin bu anlamda empati becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmelidir

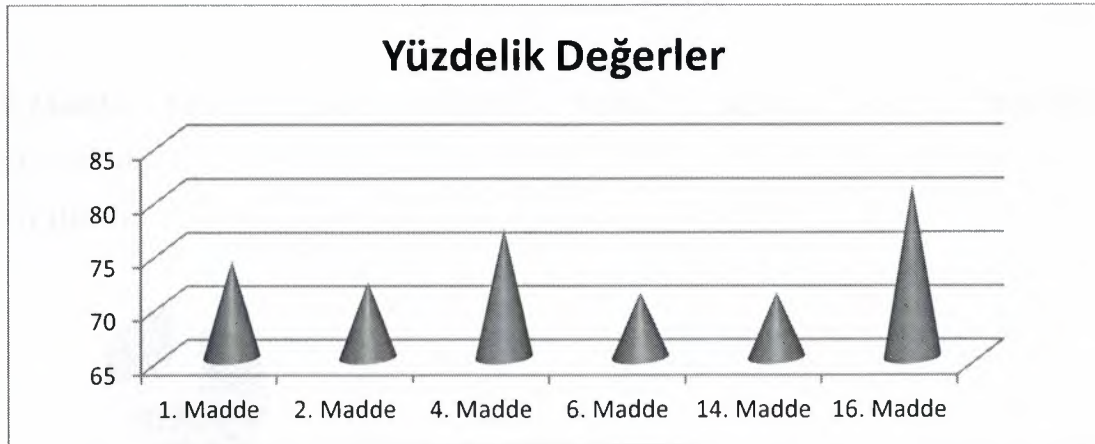
4.10.8. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde 'Sık Sık' Yaparım Davranışlarına İlişkin Ortalama Puanlar

Tablo 14

Madde	Öğrenci Davranışları	Ortalama
1	Oynamak için arkadaş bulamayan bir kız çocuğu gördüğümde üzülürüm	.74
2	Toplum içinde sevinçlerini birbirine sarılarak gösteren insanları anlayamam.	.72
4	Bir arkadaşımın doğum günü partisinde kendisine gelen hediye paketlerini açmasını izlemek hoşuma gider.	.77
6	Bir kız çocuğunun oyun oynarken düşüp bir yerini yaraladığını gördüğümde çok üzülürüm.	.71
14	Kedi ve köpeklerle insan gibi davranmanın saçma olduğunu düşünürüm.	.71
16	Arkadaşı olmayan çocuklar muhtemelen hiçbir zaman arkadaşları olsun istemezler.	.81

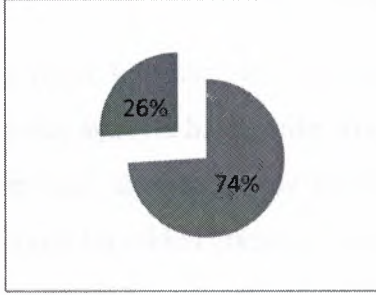
4.10.9. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde 'Sık Sık' Yaparım Davranışlarına İlişkin Yüzdelik Değerler

Grafik 29

1.Madde: Oynamak için arkadaş bulamayan bir kız çocuğu gördüğümde üzülürüm.

Grafik 30

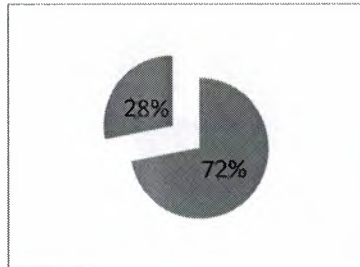
Grafik 30'da görüldüğü gibi öğrencilerin 'Oynamak için arkadaş bulamayan bir kız çocuğu gördüğümde üzülürüm' sıklığı %74'dür.

Kişinin kendisini karşısındaki bireyin yerine koyup; onu, duygu ve düşünce boyutlarıyla anlamaya çalışmasını ve bunu paylaşmayı da kapsayan empati, bütün ilişkilerde etkili ve belirleyici rol oynamakta ve iletişim için yaşamsal önem taşımaktadır (Ünal, 2007).

Empatiyi kişinin kendisini karşısındaki bireyin yerine koyup; onu, duygu ve düşünce boyutlarıyla anlamaya çalışması olarak ifade edebiliriz. Öğrencilerin 'oynamak için arkadaş bulamayan bir kız çocuğu gördüğümde üzülürüm' maddesine %74 oranında cevap vermeleri oldukça olumlu; fakat yeterli değildir. Bu oranın daha yüksek düzeyde olması beklenmeli ve bu anlamda öğrencilerin empati becerilerinin yükseltilmesi hedeflenmelidir. Bu anlamda sonuç empatiklik düzeyi açısından oldukça anlamlıdır diyebiliriz.

2.Madde: Toplum içinde sevinçlerini birbirine sarılarak gösteren insanları anlayamam.

Grafik 31

Grafik 31’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Toplum içinde sevinçlerini birbirine sarılarak gösteren insanları anlayamam’ sıklığı %72’dir.

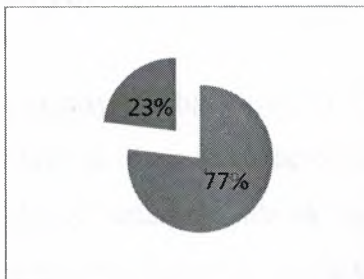
Empati kuracak kişi, kendisini karşısındaki kişinin yerine koymalı, olaylara onun bakış açısıyla bakmalıdır. Bunun için empati kuracak kişi, karşısındaki kişinin rolüne girmeli, dünyaya onun penceresinden bakmalı, bu rolde kısa süre kalmalı ve daha sonra bu rolden çıkarak kendi olmalıdır (Dökmen, 1996).

Genellikle kişinin ses tonu ya da yüz ifadesi gibi bazı uyarıcılar, karşımızdaki kişinin duygusunu doğru bir şekilde hissedebilmemizde ve duruma uygun tepkiler vermemizde bize yardımcı olan ipuçlarıdır. Ancak bu ipuçlarının yeteri kadar belirgin olmadığı durumlarda, kişinin duygusunu hissetmekte ve duruma uygun tepkiyi vermekte zorlanabiliriz. Bu durumda da devreye perspektif alma, yani olaylara diğerinin bakış açısından bakabilme becerisi devreye girmektedir (Kaya ve Siyez, 2010).

Öğrencilerin %72 oranında ‘toplum içinde sevinçlerini birbirine sarılarak gösteren insanları anlayamam’ yönündeki görüşleri oran olarak oldukça bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise kısmen de olsa olumlu bir değerdir. Bu davranışın daha da düşük bir yüzdede olması beklenmeli ve öğrencilerin bu anlamda empati becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmelidir.

4.Madde: Bir arkadaşımın doğum günü partisinde kendisine gelen hediye paketlerini açmasını izlemek hoşuma gider.

Grafik 32

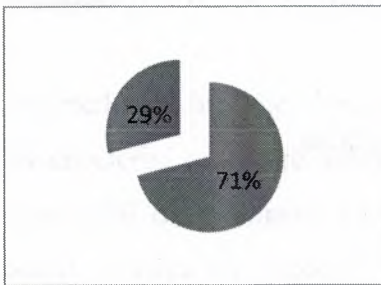
Grafik 32’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Bir arkadaşımın doğum günü partisinde kendisine gelen hediye paketlerini açmasını izlemek hoşuma gider’ sıklığı %77’dir.

Rogers, empatiyi; bir kişinin kendisinin karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi süreci olarak tanımlamıştır (Dökmen, 1996).

Empatik becerisi yüksek kişilerin sevecen, hoşgörülü, kendini olduğu gibi kabul eden kişiler oldukları uzmanlarca tespit edilmiş bir sonuçtur. Öğrencilerin ‘bir arkadaşımın doğum günü partisinde kendisine gelen hediye paketlerini açmasını izlemek hoşuma gider’ maddesine %77 oranında cevap vermeleri oldukça olumlu; fakat yeterli değildir. Bu oranın daha yüksek düzeyde olması beklenmelidir. Sonuç empatiklik düzeyi açısından oldukça anlamlıdır.

6.Madde: Bir kız çocuğunun oyun oynarken düşüp bir yerini yaraladığını gördüğümde çok üzülürüm.

Grafik 33

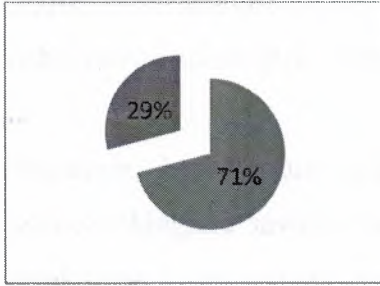
Grafik 33’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Bir kız çocuğunun oyun oynarken düşüp bir yerini yaraladığını gördüğümde çok üzülürüm’ sıklığı %71’dir.

Empatiyi en basit ifadeyle bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması olarak tanımlayabiliriz. Öğrencilerin ‘bir kız çocuğunun oyun oynarken düşüp bir yerini yaraladığını gördüğümde çok üzülürüm’ maddesine %71 oranında cevap vermeleri oldukça olumlu; fakat yeterli değildir. Bu oranın daha

yüksek düzeyde olması beklenmeli ve bu anlamda öğrencilerin empati becerilerinin daha da yükseltilmesi hedeflenmelidir. Sonuç empatiklik düzeyi açısından oldukça anlamlıdır.

13.Madde: Kedi ve köpeklere insan gibi davranmanın saçma olduğunu düşünürüm.

Grafik 34

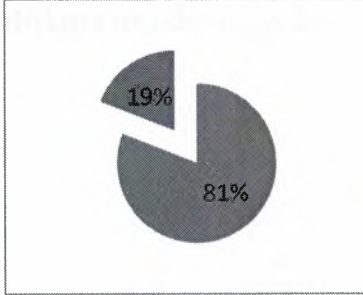
Grafik 34’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Kedi ve köpeklere insan gibi davranmanın saçma olduğunu düşünürüm’ sıklığı %71’dir.

Dökmen’e (1996) göre ben-merkezcilik ve empati birbiriyle bağdaşmayan kavramlardır. Ben-merkezciliğin bulunduğu yerde empatik anlayış bulunmaz. Benmerkezciler bir kişi, kendini başkalarının yerine koyamaz ve onun duygu ve düşüncelerini yeterince anlayamaz.

Benmerkezciler bir kişi, kendini başkalarının yerine koyamaz ve onun duygu ve düşüncelerini yeterince anlayamaz. Öğrencilerin %71 oranında ‘kedi ve köpeklere insan gibi davranmanın saçma olduğunu düşünürüm’ yönündeki görüşleri oran olarak oldukça bir yüzdeye olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise kısmen de olsa olumlu bir değerdir. Bu davranışın daha düşük bir yüzdeye olması beklenmeli ve öğrencilerin bu anlamda empati becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmelidir.

16.Madde: Arkadaşı olmayan çocuklar muhtemelen hiçbir zaman arkadaşları olsun istemezler

Grafik 35

Grafik 35’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Arkadaşı olmayan çocuklar muhtemelen hiçbir zaman arkadaşları olsun istemezler’ sıklığı %81’dir.

Empatinin, başkalarının düşüncelerini, duygularını tanımaya ilişkin bilişsel bir yetenek olduğunu savunanların yanı sıra; empatinin bir kişinin duygusunu uygun, ancak onun aynısı olması gerekmeyen bir biçimde algılanması olduğunu düşünenler de vardır. Öğrencilerin %81 oranında ‘arkadaşı olmayan çocuklar muhtemelen hiçbir zaman arkadaşları olsun istemezler’ yönündeki görüşleri oran olarak oldukça yüksek bir yüzdede olmasına rağmen, davranışın olumsuz olması açısından ise kısmen de olsa olumlu bir değerdir. Bu davranışın daha düşük bir yüzdede olması beklenmeli ve öğrencilerin bu anlamda empati becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmelidir.

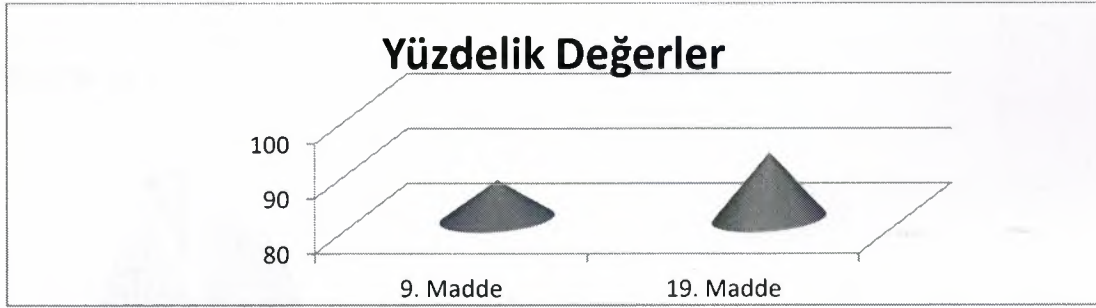
4.10.10. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Her Zaman’ yaparım davranışlarına ilişkin ortalama puanlar

Tablo 15

Madde	Öğrenci Davranışları	Ortalama
9	Bir hayvana zarar verildiğini gördüğüm zaman çok üzülürüm.	.87
19	Arkadaşlarımın yiyecek bir şeyleri yokken ben onların yanında kurabiyelerimi rahatlıkla yiyebilirim.	.92

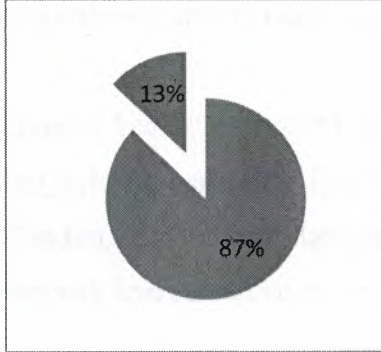
4.10.11. Öğrencilerin Empati Ölçeğinde ‘Her Zaman’ yaparım davranışlarına ilişkin yüzdeler

Grafik 36

9.Madde: Bir hayvana zarar verildiğini gördüğüm zaman çok üzülürüm.

Grafik 37

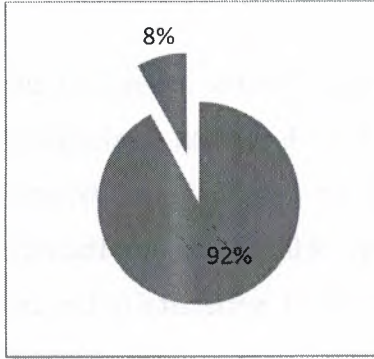
Grafik 37’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Bir hayvana zarar verildiğini gördüğüm zaman çok üzülürüm’ sıklığı %87’dir.

Uzmanlarca empatik becerisi yüksek olan çocukların kişisel ve sosyal uyumlarının, empatik becerisi düşük olan çocuklara göre daha olumlu olduğu saptanmıştır. Ayrıca saldırganlık düzeyi yüksek olan çocukların, empatik beceri düzeylerinin düşük olduğu, saldırganlık ve empatik beceri arasında ters yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin ‘bir hayvana zarar verildiğini gördüğüm zaman çok üzülürüm’ maddesine %87 oranında cevap vermeleri oldukça olumlu; fakat yeterli değildir. Bu oranın daha da yüksek düzeyde olması beklenmeli ve bu anlamda

öğrencilerin empati becerilerinin daha da yükseltilmesi hedeflenmelidir. Sonucun empatiklik düzeyi açısından oldukça anlamlı olduğunu ifade edebiliriz.

19. Madde: Arkadaşlarımın yiyecek bir şeyleri yokken ben onların yanında kurabiyelerimi rahatlıkla yiyebilirim.

Grafik 38

Grafik 38’de görüldüğü gibi öğrencilerin ‘Arkadaşlarımın yiyecek bir şeyleri yokken ben onların yanında kurabiyelerimi rahatlıkla yiyebilirim’ sıklığı %92’dir.

Olumlu benlik kavramına sahip, kendileriyle ilgili olumlu düşünen bireyler kendi ihtiyaçları karşılandığı için başkalarının ihtiyaçlarına, duygularına odaklanabilirler. Kendini, duygularını tanıyan ve farkında olan bireyler başkalarını anlamak ve tanımak için zaman ve enerji ayırabilirler (Yüksel, 2009).

Öğrencilerin %92 oranında ‘arkadaşlarımın yiyecek bir şeyleri yokken ben onların yanında kurabiyelerimi rahatlıkla yiyebilirim’ yönündeki görüşleri oran olarak oldukça yüksek bir yüzdededir. Bu davranışın düşük bir yüzdede olması beklenmelidir. Okullarda öğrencilerin daha çok akademik başarılarına önem verilmekte ancak sınıfın empatik olarak algılanmasında etkili iletişim becerilerini geliştirici pek çok etkinlik göz ardı edilmektedir. Bu etkinliklerin sınıflarımızda uygulanması, öğrencilerin empati becerileri kazanmaları adına faydalı olacaktır.

BÖLÜM V

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma sonuçlarının genel bir değerlendirmesi yapılmış ve bu değerlendirmeler sonucunda hem uygulamaya hem de ileride bu alanda yapılacak araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

Bu çalışmada, etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının ilköğretim I. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık ve empati düzeylerine; cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş değişkenlerine göre farklılık gösteren etkisi ve öğrencilerin saldırganlık ve empati ölçeklerinde yer alan davranışları ne kadar gerçekleştirdiklerine ilişkin elde edilen araştırma bulguları tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Sonuçlar

Elde edilen bulgularda, 8 oturumluk etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık puanları üzerinde anlamlı düzeyde etkili olduğu; ancak empati puanları üzerinde anlamlı düzeyde etkili olmadığı görülmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular ışığında etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının, saldırganlığı azaltmada etkili olduğu, empati düzeylerinde ise anlamlı düzeyde bir fark yaratmadığı görülmektedir. Programı daha sonraki uygulamalarda daha etkili hale getirmek mümkün olabilir.

Deney grubuna uygulanan program Bilişsel-Davranışçı yaklaşımı temel alan bir programdır. Yapılan öfke denetimi programında bilişsel süreçler dikkate alınmış, öğrencilerin öfke duygusunu tanımları sağlanmıştır. Daha sonra öfkenin ipuçları tanımlanarak uygun olan ve olmayan tepkiler belirlenmiştir. Öğrenciler kendi sorumluluklarını almaları açısından bilinçlendirilmişlerdir. Deney grubunda saldırganlığın azalması ve öfke kontrolünün nedeni olarak, davranış değişikliği ve

bilişsel değişimin beraber verilmesi gösterilebilir. Programda kullanılan yaklaşım öğrencilerin öfke denetimleri ve yaşam doyumlarına olumlu yönde etki etmiştir.

Sonuç olarak, öğrenciler öfke kavramını daha iyi tanıyarak, uygun ifade yöntemlerini öğrenmişlerdir. Bu da öğrencilerde öfke kavramına ilişkin bilişsel yeniden yapılanma sağlamıştır. Uygulanan eğitim programının öğrencilerin öfke denetimi becerileri kazanmasında etkisinin olduğu gözlenmiştir.

Etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının ilköğretim I. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık ve empati düzeylerine; cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş değişkenlerine göre farklılık gösteren etkisiyle ilgili bulgular ışığında ise, etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının saldırganlık düzeylerinde yaş ve sınıf değişkenlerine göre anlamlı düzeyde fark varken, cinsiyet değişkeni açısından anlamlı düzeyde fark yaratmadığı; empati düzeylerinde sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde fark varken, yaş ve cinsiyet değişkenleri açısından farklılığa rastlanmamıştır.

Toplam 18 maddeden oluşan (boş madde sayısı: 5) Davranış Değerlendirme Ölçeği (Saldırganlık Ölçeği) ile ilgili öğrencilerin görüşleri dikkate alındığında; 13 maddeye de 'Ara sıra yaparım' görüşü verildiği dikkat çekmektedir. 'Ara sıra yaparım' davranışlarının yüzdelik oranı en yükseği % 61.60 ile 'Kızgın olduğum zaman bazen kapıları çarparım'; yüzdelik oranı en düşük olan davranış ise % 40.05 ile 'Kedi ve köpeklere oyun olsun taş atarım' davranışdır.

Toplam 20 maddeden oluşan Empati Ölçeği ile ilgili öğrencilerin görüşleri dikkate alındığında; 5. Madde olan 'Bir erkek çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır' .37 ile en düşük ortalama, 19. Madde olan 'Arkadaşlarımla yiyecek bir şeyleri yokken ben onların yanında kurabiyelerimi rahatlıkla yiyebilirim' .92 ile en yüksek ortalama olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.2. Öneriler

Bu araştırmada ulaşılan bulgular ışığında şu önerilerde bulunulabilir;

1. Araştırmanın bulguları, kullanılan etkinlik temelli grupla psikolojik danışma müdahale programının etkililiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu eğitim programı okul psikolojik danışmanları tarafından okullarda uygulanabilir.
2. Bu araştırmada sadece öfke düzeyleri yüksek olan deneklerle çalışılmıştır. Model alma yoluyla öfke denetimi becerileri yüksek olan deneklerin, deney grubunda yer almasıyla öfke düzeyleri yüksek ve denetim becerisi düşük olan deneklere olumlu yönde örnek olacağı düşünülebilir.
3. Öfke duygusunu tanıma, öfke kontrolü, öfkeyi doğru ifade edebilmeyi öğrenme yalnızca çocuklara kazandırılması gereken bir beceri değil, farklı yaş düzeyindeki çocuklara, yetişkinlere de kazandırılması gereken bir beceridir. Sosyal ilişkilerinde yaşadıkları olumsuz durumlarda, öfke duygusunu kontrol edemeyen yetişkinler, öfkelerini nasıl kontrol etmeleri gerektiğini bilmediklerinden çoğu zaman birçok sorunla karşı karşıya gelebilmektedirler.
4. Araştırmanın etkililiğinin gözlenmesi açısından, izleme çalışmaları yapılabilir. Bu konuda yapılan izleme çalışması, uygulanan eğitim programının öfke denetimi üzerindeki zamana bağlı değişimini görmeye yardımcı olabilir.
5. Uygulanan eğitim programı sonlandıktan sonra, belirlenen zamanlarda bir araya gelerek, oturumlar süresince kazanılan bilgi ve becerilerin öğrencilerin yaşamlarında ne kadar kullanabildiklerinin görüşülmesi yararlı olabilir.
6. Çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde anne babanın çocuk yetiştirme biçiminin önemi göz ardı edilemez. Uygulanan eğitim programının etkililiği ve kalıcılığı için, deney grubunu oluşturan çocukların anne babalarının da süreç içerisinde eğitime alınmaları faydalı olabilir.
7. Araştırmada ele alınan cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş değişkenlerinin ilköğretim I.kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık ve empati düzeylerinde önemli bir farklılık yaratıp yaratmadığına bakılmış, bu değişkenlerden yaş ve

sınıf düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık düzeyini etkilediği; empati de ise yalnızca sınıf düzeyi değişkeninin öğrencilerin empati düzeyini etkilediği görölmüştür. Araştırma ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileri ile sınırlı kalmıştır. Yapılacak yeni araştırmalarda ilköğretim 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin katılımıyla örneklem genişletilebilir ve KKTC'deki çocukların saldırganlık ve empati beceri düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre araştırılması yolunda daha kapsamlı bulgular elde edilebilir.

8. Empati becerisi düzeyi eğitimle geliştirilebilir. Bundan dolayı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okul öncesi eğitimden, ortaöğretime kadar empati becerisini geliştirmeye yönelik programların geliştirilmesi faydalı olabilir.
9. Empati eğitiminin çeşitli değişkenler (saldırganlık vb.) üzerindeki etkisi araştırılabilir.
10. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, sınıf öğretmenlerine, öğrencilerinin empati beceri düzeylerini anlayabilmelerine yönelik eğitim seminerleri düzenlenmesi öğrencilerinin empati becerilerini artırmaları yönünde faydalı olabilir.
11. Araştırma KKTC'de İskele kazasında Ziyamet İlkokulu ve Yeni Erenköy ilkokulları ile sınırlı kalmıştır. Lefkoşa, Girne ve Gazimağusa'da yapılacak yeni araştırmalarla örneklem genişletilebilir ve araştırma daha geniş bir öğrenci kitlesiyle gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Adak, N. (2004). Bir Sosyalizasyon Aracı Olarak Televizyon ve Şiddet. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 27-38.
- Adana, F. ve Arslantaş, H. (2011). Ergenlikte Öfke ve Öfke Yönetiminde Okul Hemşiresinin Rolü. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 57-62.
- Akdeniz, M. (2007). *Öfke Kontrolü Eğitiminin Lise Öğrencilerinin Öfke Kontrolü Becerilerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Akgün, S. ve Araz, A. (2010). Anlaşmazlıklarımızı Çözebiliriz: Bir Çatışma Çözümü Eğitim Programı Tanıtımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (1), 1-17.
- Aktaş, V., Şahin, D. ve Aydın, O. (2005). Saldırgan Olan ve Olmayan Çocuklarda Düşmanca Niyet Yükleme Yanıllığının Cinsiyete Bağlı Olarak İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi* 20 (55), 43-57.
- Albayrak, B. ve Kutlu, Y. (2009). Ergenlerde Öfke İfade Tarzı ve İlişkili Faktörler. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2 (3).
- Anderson, A. C. ve Bushman, J. B. (2001). Effects of Violent Video Games on Aggressive Behavior, Aggressive Cognition, Aggressive Affect, Physiological Arousal and Prosocial Behavior: A Meta-Analytic Review of the Scientific Literature. *Psychological Science*, 12 (5).
- Arslan, F., Ünal, S. A., Güler, H. ve Kardaş, K. (2006). Okul Çağı Çocuklarının Televizyon İzleme Alışkanlıklarının İncelenmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 5 (6).
- Avcı, R. (2006). *Şiddet Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Ergenlerin Ailelerinin Aile İşlevleri, Öfke ve Öfke İfade Tarzları Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Avcı, Aydınoğlu, F. (2009). *İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Arkadaş İlişkileri ve Cinsiyete Göre Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ayan, S. (2007). Aile İçinde Şiddete Uğrayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 206-214.

- Ayrancı, Ü., Köşgeroğlu, N. ve Günay, Y. (2004). Televizyonda Çocukların En Çok Seyrettikleri Saatlerde Gösterilen Filmlerdeki Şiddet Düzeyi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5, 133-140.
- Balkaya, F. ve Şahin, N. H. (2003). Çok Boyutlu Öfke Ölçeği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 14 (3), 192-202.
- Baş, U. A. (2010). Sınıf Temelli Bir Sosyal Beceri Eğitim Programının İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Güvengenlik ve Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (2).
- Baş, G. (2011). Öğrencilerde Saldırganlık ve Atılabilirlik Davranışları. *Eğitim Dergisi*, 30.
- Başoğlu, C. (1998). *Saldırganlık Davranışının Biyolojik Belirleyicilerinin Araştırılmasına Yönelik Bir Çalışma*. Uzmanlık tezi, Genel Kurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği, İstanbul.
- Beck, R. ve Fernandez, E. (1998). Cognitive-Behavioral Therapy in the Treatment of Anger: A Meta-Analysis. *Cognitive Therapy and Research*, 22 (1), 63-74.
- Bilge, A. ve Ünal, G. (2005). Öfke, Öfke Kontrolü ve Hemşirelik Yaklaşımı. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 21 (1), 189-196.
- Bilgi, A. (2005). *Bilgisayar Oyunu Oynayan ve Oynamayan İlköğretim Öğrencilerinin Saldırganlık, Depresyon ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Boman, P. (2003). Gender Differences in School Anger. *International Education Journal*, 4 (2).
- Crick, R. N. ve Grotpeter K. J. (1995). Relational Aggression, Gender and Social Psychological Adjustment. *Child Development*, 66 (3), 710-722.
- Çetin, N. C. (2008). *İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Anne Baba Tutumları ve Özsaygı İle İlişkisi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Dilekman, M., Ada, Ş. ve Alver, B. (2011). İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık Özellikleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 927-944.
- Dinçyürek, S. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Empatik Becerilerinin Çeşitli

- Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 10.
- Dizman, H. (2003). *Anne-Babası ile Yaşayan ve Anne Yoksunu Olan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dizman, H. ve Gürsoy, F. (2004). Anne Yoksunu Olan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27 (2).
- Dökmen, Ü. (1987). Empati Kurma Becerisi İle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20, (1).
- Duran, Ö. ve Eldeleklioğlu, J. (2005). Öfke Kontrol Programının 15-18 Yaş Arası Ergenler Üzerindeki Etkililiğinin Araştırılması. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (3), 267-280.
- Efiliti, E. (2008). Ortaöğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık ve Denetim Odağının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19.
- Erdoğan, M.Y. (2005). Suça Yönlendirilen ve Yönlendirilmeyen Çocukların İlişkileri ile Saldırganlık Davranışlarının Karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12 (3).
- Erdoğan, M. Y. ve Oto, R. (1999). Sokakta Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Atılganlık ve Saldırganlık Davranışları Açısından Karşılaştırılmaları. *Kriz Dergisi*, 12 (3), 11- 23.
- Erdoğan, M. Y. (2010). Öğrencilerin Saldırganlık Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*.
- Erkan, S. (1999). *Örnek Grup Rehberliği Etkinlikleri*. (3). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Eroğlu, S.E. (2009). Saldırganlık Davranışının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21.
- Erözkan, A. (2006). Öfke ile Başa Çıkma: Bilişsel Davranışçı Terapilere Dayalı bir Program. *Milli Eğitim Dergisi*, 171, yaz.
- Fujisawa, K.K., Kutsukake, N. ve Hasegawa, T. (2005). Reconciliation Pattern After

- Aggression Among Japanese Preschool Children. *Aggressive Behavior*, 31, 138-152.
- Gebeş, H. (2011). *Akran Eğitimi ile Desteklenen Öfke Kontrolü Eğitiminin Lise Öğrencilerinin Öfke Kontrol Becerilerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Genç, H. (2007). *Grupla Öfke Denetimi Eğitiminin Lise 9. Sınıf Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeylerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gençtan, E. (1996). *Psikanaliz ve Sonrası*. (7). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gençtan, E. (2007). *Varoluş ve Psikiyatri*. (7). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gentile, A. D., Lynch, J. P., Linder, R. J. ve Walsh, A. D. (2004). The Effects of Violent Video Game Habits on Adolescent Hostility, Aggressive Behaviors and School Performance. *Journal of Adolescence*, 27, 5-22.
- Gudlaugsdottir, R. G., Vilhjalmsen, R., Kristjansdottir, G., Jacobsen, R. ve Meyrowisch, D. (2004). Violent Behaviour Among Adolescent in Iceland: A National Survey. *International Journal of Epidemiology*, 33.
- Güçkıran, Y.R. (2008). *İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Okul İklimi Algıları ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gültekin, F. (2008). *Saldırganlık ve Öfkeyi Azaltma Programının İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Üzerindeki Etkisi*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gündoğdu, R. (2010). 9. Sınıf Öğrencilerinin Çatışma Çözme, Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (3), 257-276.
- Gürbüz, Gezin, A. (2008). *Öfke Denetimi Eğitiminin Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Öfkeyle Başa Çıkma Yolları, Yaşam Doyumları ve Depresyon Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Hauck, P. (2009). *Sakin Olun, Öfkenizi Denetim Altında Tutun* (Çev. S. Güven). Ankara: HYB.
- Hogan, E.K. (2003). *Anger Management 2: Counselors Strategies and Skills*. Eric

- Digest. Eric Identifier: ED482767.
- İlleez, M. (2006). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Yaşadığı Çatışmalar ve Bu Çatışmaların Çözüm Stratejilerinin Sosyal Yapılandırmacılık Kuramına Dayalı Olarak İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kapıcı, E. G. (2004). İlköğretim Öğrencilerin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 37 (1), 1-13.
- Kaplan, A. (2007). *Öfke Yönetimi Becerileri Programının İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyi ve Benlik Saygısına Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karahan, T. F., Özcan, K. ve Ağlamaz, T. (2009). Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Anne Babanın Birliktelik Durumu, Öz üvey Oluşu ve Yaşamda Öncelikli En Önemli Değer Algısı Açısından İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi XXII* (1), 211-229.
- Karataş, Z. (2008). Lise Öğrencilerinde Öfke ve Saldırganlık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 277-294.
- Karataş, Z. (2009). Bilişsel Davranışçı Teknikler Kullanılarak Yapılan Öfke Yönetimi Programının Ergenlerin Saldırganlığını Azaltmadaki Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 12-24.
- Karataş, Z. ve Gökçakan, Z. (2009). Psikodrama Teknikleri Kullanılarak Yapılan Grup Uygulamalarının Ergenlerde Saldırganlığı Azaltmadaki Etkisinin İncelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20 (4), 357-366.
- Kaya, A. ve Siyez, M.D. (2010). KA-Sİ Çocuk ve Ergenler için Empatik Eğilim Ölçeği Geliştirilmesi Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35 (156).
- Kelleci, M. (2008). İnternet, Cep Telefonu, Bilgisayar Oyunlarının Çocuk Gençlerin Ruh Sağlığına Etkileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 7 (3), 253-256.
- Kesen, F.N., Deniz, E.M. ve Durmuşoğlu, N. (2007). Ergenlerde Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Arasındaki İlişki: Yetiştirme Yurtları Üzerinde Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17.
- Kılıçarslan, S. (2009). *İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Akılcı Olmayan*

- İnançları ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kılıçarslan, S. ve Atıcı, M. (2010). İlköğretim 7 ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançları ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (3), 113-130.
- Kökdemir, H. (2004). Öfke ve Öfke Kontrolü. *Pivotka*, 3 (12), 7-10.
- Köksal, A. (2000). Müzik Eğitimi Alma, Cinsiyet ve Sınıf Düzeyi Değişkenlerine Göre Ergenlerin Empatik Becerilerinin ve Uyum Düzeylerinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18.
- Kurtyılmaz, Y. (2005). Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Düzeyleri ile Akademik Başarıları, İletişim ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Lee, K., Baillargeon, H. R., Vermunt, K. J., Wu, H. Ve Tremblay, E. R. (2007). Age Differences in the Prevalance of Physical Aggression Among 5-11 Year Old Canadian Boys and Girls. *Aggressive Behavior*, 33, 26-37.
- Lerner, H. (2010). *Öfke Dansı* (10). (Çev. S. Gül) İstanbul: Varlık Yayınları (Eserin Orjinali 1985'te yayımlandı).
- Malchiodi, A.C. (2005). *Çocukların Resimlerini Anlamak* (Çev.Doç. Dr. T. Yurtbay). İstanbul: Epsilon Yayıncılık (Eserin orjinali 1998'de yayımlandı).
- Moore, E. T. ve Pepler, J.D. (2006). Wounding Words: Maternal Verbal Aggression and Children's Adjustment. *Journal of Family Violence*.
- Mutluoğlu, S. ve Bulut, Serin, N. (2010). İlkokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Sosyo-Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi (Kuzey Kıbrıs Örnekleme). *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*.
- Öz, S. E. (2007). *İlköğretim I. Kademe 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Öz, Selda, F. ve Aysan, F. (2011). The Effect of Anger Management Training on Anger Coping and Communication Skills of Adolescents. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3 (1), 343-369
- Özağı, A. (2007). *Depresyon Düzeyi Yüksek Parçalanmış Aile Çocuklarıyla Yapılan*

- Eğitsel Grup Oyunlarının Depresyon Düzeylerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özbey, Ç. (2008). *Çocuk Eğitiminde Yapılan Hatalar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özen, Y., Gülaçtı, F. ve Çıkkılı, Y. (2004). Saldırganlığın Psikolojik-Kültürel Boyutu ve Vandalizm. *Fırat Üniversitesi DAUM Araştırma Dergisi*, 144-149.
- Özer, Z. Öfke. <http://www.genetikbilimi.com/genbilim/ofke.htm> adresinden 29.06.2011 tarihinde erişilmiştir.
- Özkan, N. A. (2010). *Ailede Öfke Kontrolü*. (1). İstanbul: Timaş Yayınları
- Özmen, A.(2004). *Seçim Kuramına ve Gerçeklik Terapisine Dayalı Öfkeyle Başa Çıkma Eğitim Programının ve Etkileşim Grubu Uygulamasının Üniversite Öğrencilerinin Öfkeyle Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki etkisi*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özmen, A. (2006). Öfke: Kuramsal Yaklaşımlar ve Bireylerde Öfkenin Ortaya Çıkmasına Neden Olan Etmenler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 39 (1), 39-56.
- Öztürk, N. (2008). Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Panayiotis, S., Anna, P., Charalambos, T. ve Chrysostomos, L. (2010). Prevalence of Bullying Among Cyprus Elementary and High School Students. *International Journal of Violence and School*, 11, 114-128.
- Rehber, E. (2007). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Rehber, E. ve Atıcı, M. (2009). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1), 323-342.
- Saçar, B. (2007). *İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Öfke Tepkisiyle Arkadaş Bağlılığının İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Sayın, B. K. (2010). *İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Empati Becerileri İle Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişki*. Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi

- Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Serin, Bulut, N. ve Genç, H. (2011). Öfke Yönetimi Eğitimi Programının Ergenlerin Öfke Denetimi Becerilerine Etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 39 (159).
- Soykan, Ç. (2003). Öfke ve Öfke Yönetimi. *Kriz Dergisi*, 11 (2), 19-27.
- Soysal, A. Ş., Can, H., ve Kılıç, K. M. (2009). Üniversite Öğrencilerinde A Tipi Davranış Örüntüsü ile Öfke İfadesi Arasındaki İlişkinin Analizi ve Cinsiyetler Açısından Karşılaştırılması. *Klinik Psikiyatri*, 12, 61-67.
- Sütcü, Tekinsav, S.G. (2006). Ergenlerde Öfke ve Saldırganlığı Azaltmaya Yönelik Bilişsel Davranışsal Bir Müdahale Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesi. Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şahin, H. (2004). Saldırganlık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (7), 180-190.
- Şahin, H. (2005). Öfke ve Öfke Denetiminin Kuramsal Temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (10), 1-22.
- Şahin, M. ve Akbaba, S. (2010). İlköğretim Okullarında Zorbacı Davranışların Azaltılmasına Yönelik Empati Eğitim Programının Etkisinin Araştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18 (1), 331-342.
- Thomas, S.P. (2002). Age Differences in Anger Frequency, Intensity and Expression. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 8 (22), 44-50.
- Ülken, Bilgin, F. (2011). Televizyon İzlemede Anne-Baba Aracılığı ile Çocukların Saldırgan Davranışları Arasındaki İlişki. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 195-216.
- Ünal, F. (2007). Çocuklarda Empatinin Gelişimi: Empatinin Gelişiminde Anne-Baba Tutumlarının Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, (176), Güz.
- Vahip, I. (2002). Evdeki Şiddet ve Gelişimsel Boyutu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13
- Yaşar, M. ve Paksoy, İ. (2011). Çizgi Filmlerdeki Saldırgan İçerikli Görüntülerin, Çocukların Serbest Oyunları Sırasındaki Saldırganlık Düzeylerine Etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2), 279-298.
- Yavuzer, Y. ve Üre, Ö. (2010). Saldırganlığı Önlemeye Yönelik Psiko-Eğitim Programının Lise Öğrencilerindeki Saldırganlığı Azaltmaya Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24.

- Yavuzer, H. (2009). *Resimleriyle Çocuk*. (13). İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2010). *Ana-Baba Çocuk*. (21). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2010). *Çocuk Psikolojisi*. (32). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, İ. ve Akyel, Y. (2008). Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Empatik Eğilim Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (3).
- Yodprang, B., Kuning, M. ve McNeil, N. (2009). Bullng Among Lower Secondary School Students in Pattani Province, Southern Thailand. *Asain Social Science*, 5 (4).
- Yüksel, A. (2004). Empati Eğitim Programının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (2).
- Yüksel, A. (2009). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Empatik Becerileriyle Aile İşlevleri ve Benlik Kavramları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (25).
- Zengin, E. (2008). *Anne Baba Tutumları ile Adolesan Saldırganlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Wilde, J. (2006). Öfke Sorunu Yaşayan Çocuklara Yönelik Uygulamalar (Çev. A. ÖZMEN). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 39 (1), 135-144. (2001)
- <http://orgm.meb.gov.tr>. İlköğretim ve Ortaöğretim Sınıf Rehberlik Programı İlköğretim ve Ortaöğretim Etkinlik Kitabı.
- <http://www.pdrm.anadolu.edu.tr/b/ofke.pdf>
- <http://www.nccogpdm.metu.edu.tr/Brosur-15.pdf>
- <http://www.rcgd.isr.umich.edu/aggr/articles/Huesmann/2010.Bushman&Huesmann.Aggression.HandbookSocial.pdf>
- <http://www.unf.edu/dept/fie/sdfs/notes/anger.pdf>
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

EKLER

1. Ebeveyn İzin Formu
2. Öğrenci Bilgi Formu
3. Çocuklar İçin Empati Ölçeği
4. Saldırganlık Ölçeği (Davranış Değerlendirme Ölçeği)
5. Başarı Belgesi
6. Yaşadığım Öfke Durumları
7. Form-47
8. Form-18-19
9. Kaza Kazan Piramidi
10. Saldırganlık Ölçeği Kullanım İzni
11. Empati Ölçeği Kullanım İzni
12. KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Anket Uygulama İzni

EK.1

EBEVEYN İZİN FORMU

Sayın veli,

Ben Melih Burak ÖZDEMİR, Bakanlıklar Arası Ortak Kültür Komisyonu kararı ile T.C. Lefkoşa Büyükelçiliği nezdinde KKTC'de, Ziyamet İlkokulunda rehber öğretmen olarak çalışmaktayım. Ayrıca Yakın Doğu Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik programında yüksek lisans (master) eğitimimi sürdürmekteyim. İlkokul dönemindeki çocuklar, saldırgan davranışları bir önceki gelişim dönemine göre daha fazla sergilemektedirler. Bu saldırgan davranışlar birçok öğretmen ve ana-baba için sorun haline gelmektedir. Saldırgan davranışlar pek çok şekilde ortaya çıkabilmektedir.

Davranış problemleri çocuklar arasında oldukça yaygındır. Öfke ve Saldırganlık aracılığıyla yerleşen, çocukluktaki bu davranış problemleri daha ileriki dönemlerde okulu bırakma, çocuk suçluluğu, madde kullanımı ve olumsuz akran ilişkilerine neden olabilir. Bu nedenle, öfke ve saldırganlığın artışının çocukluk dönemlerinde tedavi edilmesi oldukça önemlidir.

Çocuklarda öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bu çalışma Ziyamet ilkokulunda gerçekleştirilecektir. Çocuğunuza okulda bu konu ile ilgili (KKTC Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığından alınan izin gereğince) ölçek verilecek ve cevaplaması istenecektir. Daha sonra Ziyamet ilkokulunda grup sürecine dahil edilecek, öfke ve saldırganlığı azaltmaya dönük etkinlikler uygulanacaktır.

Çalışma sırasında ve sonrasında tüm bilgilerin gizliliği korunacak, alınacak bilgiler sadece bu araştırma için kullanılacaktır. Eğer isterseniz çocuğunuzun ölçekten aldığı puanı daha sonra öğrenebilirsiniz.

Lütfen bu konuyla ilgili kararınızı aşağıdaki yeri imzalayarak bana bildiriniz.

.....Çocuğumun grup sürecine katılmasına **izin veriyorum.**

.....Çocuğumun grup sürecine katılmasına **izin vermiyorum.**

EK.2

ÖĞRENCİ BİLGİ FORMU

Sevgili Öğrenciler,

Doldurmanız istenen bu form bir sınav değildir. Lütfen tüm sorularını dikkatlice okuyunuz. Vereceğiniz bilgiler sadece bu araştırma için kullanılacak ve gizli tutulacaktır. **Cevapsız soru bırakmamanızı önemle rica ediyorum.** Gerçeğe uygun cevaplarınız vermeniz araştırmam açısından oldukça önemlidir.

Açıklama: Lütfen soruyu okuduktan sonra, sizin için uygun seçeneğin yanındaki parantezin içine (×) işareti koyunuz.

Melih Burak ÖZDEMİR

Psikolojik Danışman

1. Kaç yaşındasınız ?

() 9 () 10 () 11 () 12

2. Sınıfınız ?

() 3.sınıf () 4. Sınıf () 5. sınıf

3. Cinsiyetiniz ?

() Kız () Erkek

4. Annenizin eğitim düzeyi nedir?

() Okuma- yazma bilmiyor

() İlkokul mezunu

() Ortaokul mezunu

() Lise mezunu

() Üniversite mezunu

5. Babanızın eğitim düzeyi nedir?

() Okuma- yazma bilmiyor

() İlkokul mezunu

() Ortaokul mezunu

() Lise mezunu

() Üniversite mezunu

6. Anne ve babanızın medeni durumu nedir?

() Annem ve babam birlikte yaşıyor.

() Annem ve babam ayrılar

7. Annenizin sağ olup olmama durumu ?

() Sağ

() Ölü

8. Babanızın sağ olup olmama durumu ?

() Sağ

() Ölü

9. Genel olarak annenizin size karşı tutumu nasıldır ?

() Başıma kötü bir şey gelecekmiş gibi beni koruyup kollamaya çalışır

() Beni ilgi ile dinler, düşüncelerimi önemser ve bana arkadaşça davranır

() Bana karşı her zaman serttir

() Sorunlarımla ilgilenmez

10. Genel olarak babanızın size karşı tutumu nasıldır ?

() Başıma kötü bir şey gelecekmiş gibi beni koruyup kollamaya çalışır

() Beni ilgi ile dinler, düşüncelerimi önemser ve bana arkadaşça davranır

() Bana karşı her zaman serttir

() Sorunlarımla ilgilenmez

EK.3**ÇOCUKLAR İÇİN EMPATİ ÖLÇEĞİ**

Cinsiyeti: Kız () Erkek ()

Sevgili öğrenciler;

Aşağıdaki maddeleri okuyunuz. Doğru olduğunu düşündüğünüz maddelerin karşısındaki "D" kutucuğunun altına, yanlış olduğunu düşündüğünüz maddelerin karşısındaki "Y" kutucuğunun altına "X" işareti koyunuz.

	D	Y
1) Oynamak için arkadaş bulamayan bir kız çocuğu gördüğümde üzülürüm.		
2) Toplum içinde sevinçlerini birbirine sarılarak gösteren insanları anlayamam.		
3) Bir erkek çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam.		
4) Bir arkadaşımın doğum günü partisinde kendisine gelen hediye paketlerini açmasını izlemek hoşuma gider.		
5) Bir erkek çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır.		
6) Bir kız çocuğunun oyun oynarken düşüp bir yerini yaraladığını gördüğümde çok üzülürüm.		
7) Televizyon izlerken bazen ağlarım.		
8) Bir kız çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam		
9) Bir hayvana zarar verildiğini gördüğüm zaman çok üzülürüm.		
10) Oynamak için arkadaş bulamayan bir erkek çocuk gördüğümde üzülürüm.		
11) Bazı şarkıları dinlerken gözlerim dolar.		
12) Oyun oynarken dizini yaralayan bir erkek çocuk gördüğümde içimden ağlamak gelir.		
13) Büyükler bazen üzülecek bir şey yokken bile ağlarlar.		
14) Kedi ve köpeklere insan gibi davranmanın saçma olduğunu düşünürüm.		
15) Bir arkadaşımın sürekli öğretmenden yardım istemesi beni kızdırır.		

16) Arkadaşı olmayan çocuklar muhtemelen hiçbir zaman arkadaşları olsun istemezler.		
17) Bir kız çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır.		
18) Bazı insanların acıklı bir film seyrederken ya da acıklı bir roman okurken ağlamaları bana çok komik gelir.		
19) Arkadaşlarımın yiyecek bir şeyleri yokken ben onların yanında kurabiyelerimi rahatlıkla yiyebilirim.		
20) Sınıfta yaramazlık yapan bir arkadaşımın cezalandırılmasına üzülmem.		

EK.4

SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ (Davranış Değerlendirme Ölçeği)

AÇIKLAMA

Sevgili öğrenciler, aşağıda bütün çocukların gösterebileceği davranışlar bulunmaktadır. Bu davranışları dikkatlice okuyunuz, her bir maddedeki davranışı gösteriyorsanız (yapıyorsanız) ; “Hep yaparım”, göstermiyorsanız,” “Hiç yapmam”, bazen gösteriyorsanız “Arasıra yaparım ” seçeneğini işaretleyiniz. Aşağıda işaretlemenin nasıl yapılacağını gösteren bir örnek verilmiştir.

Örneğin : “Sınıfta yüksek sesle konuşurum”

Eğer sınıfta her zaman yüksek sesle konuşuyorsanız Hep yaparım , ‘ın altına, bazen yapıyorsanız, sürekli yaptığınız bir şey değilse Arasıra yaparım ’ın altına, eğer böyle davranmıyorsanız Hiç yapmam’ ın altına “X” işareti koyunuz.

	Hep yaparım	Arasıra yaparım	Hiç yapmam
Sınıfta yüksek sesle konuşurum	X		

Bu soruların hiç birinin doğru cevabı yoktur. En doğru cevap size en uygun cevaptır. Bu yüzden arkadaşlarınızın etkisinde kalmadan, size en uygun olduğunu düşündüğünüz cevabı yukarıdaki örneğe göre işaretleyiniz. Hiçbir soruyu atlamayınız, boş bırakmayınız ve sadece bir seçeneği işaretleyiniz.

Buradan elde edilecek bilgiler bilimsel bir araştırmada kullanılacaktır. Cevaplarınızla ilgili sizin dışınızda kimseye bilgi verilemeyecektir. Bu nedenle isminizi yazmanızda bir sakınca yoktur.

Yardımlarınız ve değerli katkılarınız için çok teşekkür ederim.

Melih Burak ÖZDEMİR

Psikolojik Danışman

Okulu:

Yaşı:

Cinsiyeti :

Sınıfı :

MADDELER	Hep yaparım	Ara sıra yaparım	Hiç yapmam
1. Kedilere köpeklere oyun olsun diye taş atarım.	()	()	()
2. Bazen bile bile arkadaşlarımın canını acıtırım.	()	()	()
3. İstediğim şeyler yapılmadığında elime ne geçerse vurup kırarım.	()	()	()
4. Biri, elimden bana ait bir şeyi aldığı anda ona vururum.	()	()	()
5. Kulüplerin herhangi birinde görev almak hoşuma gider.	()	()	()
6. Bağırıp çağırdığımda, vurup kırdığımda istediklerimi elde edebiliyorum.	()	()	()
7. Beden eğitimi dersini çok severim.	()	()	()
8. Söylediğim sözlerle arkadaşlarımı kızdırmak hoşuma gider.	()	()	()
9. Çok kızdığım da arkadaşlarımı, kardeşimi ısırarak, saçlarını çekmek gibi canlarını acıtacak şeyler yaparım.	()	()	()
10. Zaman zaman çok ders çalışmaktan sıkılırım	()	()	()

11. Bazen kavga etmek için bahane ararım.	()	()	()
12. Herhangi bir neden olmadan da başka birine vururum.	()	()	()
13. Hakkımı korumak için şiddete başvurmak gerekirse çekinmem.	()	()	()
14. Kızgın olduğum zaman, bazen kapıları çarparım.	()	()	()
15. Arkadaşlarımla kovalamaca oynamaktan hoşlanırım.	()	()	()
16. Bana zarar veren birine mutlaka ben de zarar vermeye çalışırım.	()	()	()
17. Bir arkadaşım bana yardım ettiğinde teşekkür etmeyi unuturum.	()	()	()
18. Kızıp sinirlendiğimde sopa ya da yumrukla beni kızdırana vurur veya taş atarım.	()	()	()

EK.5

BAŞARI BELGESİ

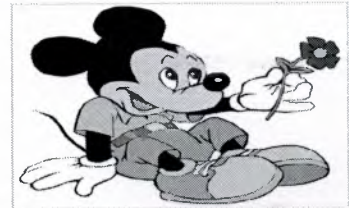

ZİYAMET İLKOKULU

“Bu ödül.....isimli.....sınıfı öğrencisine ‘ ÖFKE KONTROLÜ
‘konusundaki yeteneği için verilmiştir.

Bu üstün yeteneğini, programa düzenli katılımı ve programdaki arzusuyla göstermiştir.

Başarılarının devamını diliyorum.

EK.6

YAŞADIĞIM ÖFKE DURUMLARI

Ne oldu ?	Kim vardı?	Nasıl tepki gösterdim?
☐ Kızım ☐ Kızım aklımda ☐ Yürerken ☐ Yürerken aklımda ☐ Yürerken aklımda		☐ Kızım ☐ Kızım aklımda ☐ Yürerken ☐ Yürerken aklımda ☐ Yürerken aklımda
☐ Kızım ☐ Kızım aklımda ☐ Yürerken ☐ Yürerken aklımda ☐ Yürerken aklımda		☐ Kızım ☐ Kızım aklımda ☐ Yürerken ☐ Yürerken aklımda ☐ Yürerken aklımda
☐ Kızım ☐ Kızım aklımda ☐ Yürerken ☐ Yürerken aklımda ☐ Yürerken aklımda		☐ Kızım ☐ Kızım aklımda ☐ Yürerken ☐ Yürerken aklımda ☐ Yürerken aklımda

EK.7**FORM-47****ÖFKELENDİĞİMİZDE VÜCUDUMUZDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER**

Aşağıda öfkелendiğimiz zaman vücudumuzda meydana gelen fiziksel değişikliklere sıralanmıştır.

Tüm listeyi inceleyerek öfkелendiğiniz durumlarda vücudunuzda meydana geldiğini düşündüğünüz değişikliğin yanındaki parantezin içine (X) işareti koyunuz. Birden fazla özellik seçebilirsiniz.

- ☐ Titreme
- ☐ Hızlı soluk alıp verme
- ☐ Kalp ritminde hızlanma
- ☐ Avuç içinde terleme
- ☐ Baş dönmesi
- ☐ Mide bulantısı
- ☐ Kusma
- ☐ Karın ağrısı
- ☐ Terleme
- ☐ Yeterli nefes alamama boğulma hissi
- ☐ Söylenenleri anlamama, duymama
- ☐ Kas gerginliği
- ☐ Deri soğuması
- ☐ Göz bebeklerinde büyüme
- ☐ Vücut ısısında artış
- ☐ Adrenalin salgısının artması
- ☐
- ☐
- ☐

(Listede bulunmayan ancak sizin yaşadığınızı düşündüğünüz fiziksel belirtileri boş bırakılan yere yazınız.)

FORM 18

BEN DİLİ

Üzüldüm

Bana isim takman beni kırdı

Şu anda kendimi aşağılanmış hissediyorum

FORM 19

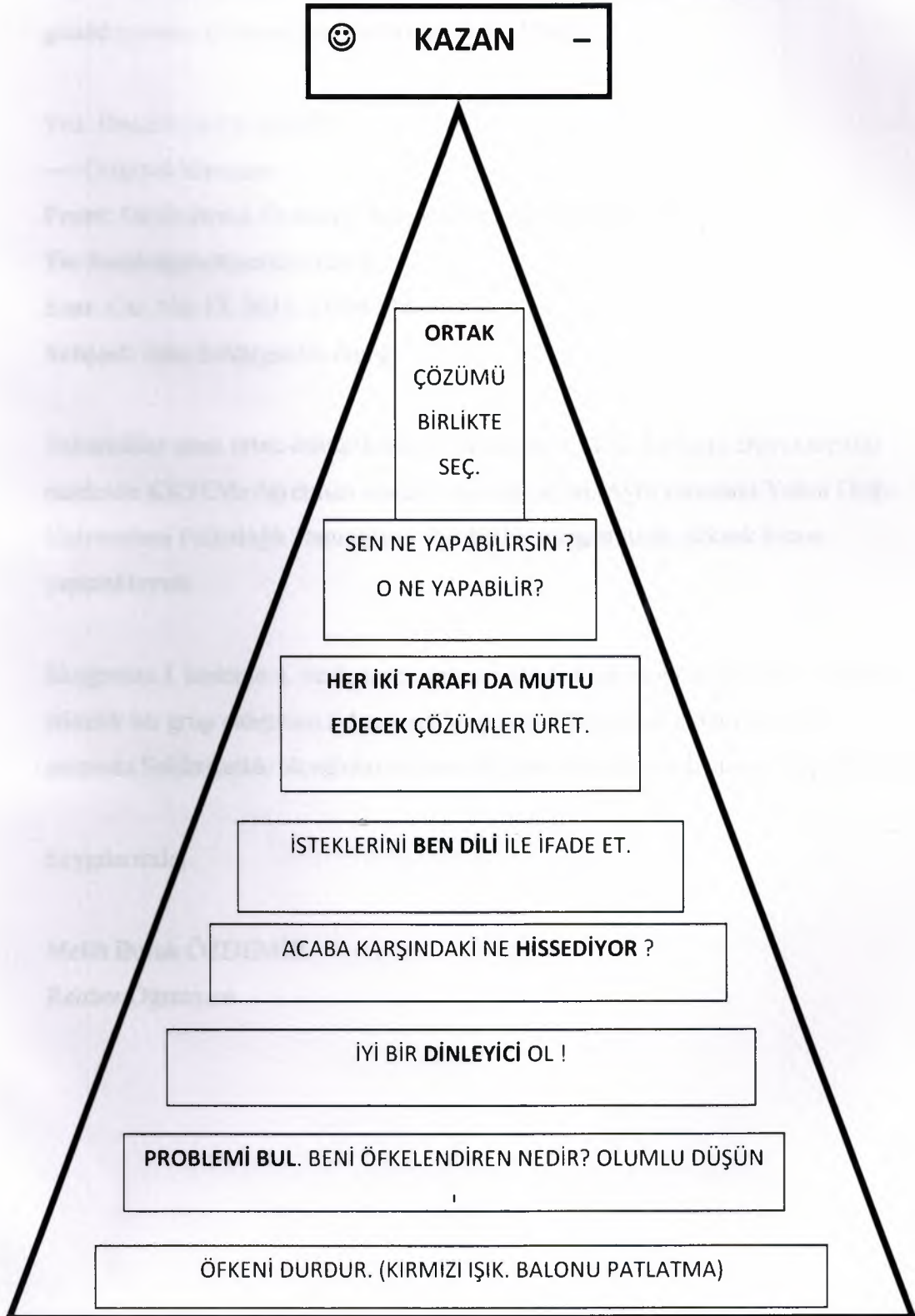
SEN DİLİ

Sen hep böyle yapıyorsun

Sinirlerimi bozuyorsun

Kendini çok büyük görüyorsun

KAZAN KAZAN PİRAMİDİ

EK.10

SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ KULLANIM İZNİ

Sayın Özdemir, Ölçeği elbette kullanabilirsiniz. Ekte ölçeği ve makalesini gönderiyorum. Çalışmalarınızda kolaylıklar dilerim.

Yrd. Doç.Dr. Hülya ŞAHİN

----- Original Message -----

From: Melih Burak Özdemir<brkysmnunye@hotmail.com>

To: hsahin@mehmetakif.edu.tr

Sent: Çar, Nis 13, 2011, 21:04 PM

Subject: izin: Saldırganlık ölçeği

Bakanlıklar arası ortak kültür komisyonu kararı ile T.C. Lefkoşa Büyükelçiliği nezdinde KKTC'de öğretmen olarak çalışmaktayım. Aynı zamanda Yakın Doğu Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik programında yüksek lisans yapmaktayım.

İlköğretim I. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bir grup çalışması (deneysel bir çalışma) yapmak istiyorum. Bu anlamda Saldırganlık ölçeğinizi tezimde kullanabilmek için izninizi talep ediyorum.

Saygılarımla,

Melih Burak ÖZDEMİR

Rehber Öğretmen

EK.11

EMPATİ ÖLÇEĞİ KULLANIM ÖLÇEĞİ

Merhaba, çalışmanızda ölçeği kullanabilirsiniz, ekte ölçeği de gönderiyorum. İyi çalışmalar..

--- On Tue, 5/3/11, Melih Burak Özdemir <brkysmnunye@hotmail.com> wrote:

From: Melih Burak Özdemir <brkysmnunye@hotmail.com>

Subject: izin / Çocuklar için empati ölçeği

To: asumany@uludag.edu.tr, asumanyuksel@yahoo.com

Date: Tuesday, May 3, 2011, 12:54 PM

Sayın Asuman Yüksel,

Bakanlıklar arası ortak kültür komisyonu kararı ile T.C. Lefkoşa Büyükelçiliği nezdinde KKTC'de rehber öğretmen olarak çalışmaktayım. Aynı zamanda Yakın Doğu Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik programında yüksek lisans yapmatayım.

İlköğretim I. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bir grup çalışması (deneysel bir çalışma) yapmak istiyorum. Tezimde ' **Çocuklar için Empati Ölçeğini** ' de kullanmak istiyorum. Bu anlamda ölçeği kullanabilmek için izninizi talep ediyorum.

Saygılarımla,

İyi çalışmalar

Melih Burak ÖZDEMİR

Rehber Öğretmen

Ziyamet İlkokulu / KKTC

**KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MİLLİ EĞİTİM GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI
İLKÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ**

Sayı: İÖD.0.00-35/2011/1B

**Lefkoşa
12.05.2011**

**Sn. Melih Burak Özdemir
Ziyamet İlkokulu**

“Çocuklar İçin Empati Ölçeği ve Davranış Değerlendirme Ölçeği” konulu ölçeklerin soruları ve “Öğrenci Bİgi Formu” Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü tarafından incelenmiş ve Yenierenköy İlkokulu 4 ve 5. sınıf öğrencilerine uygulanmasında bir sakınca görülmemiştir.

Ölçeği uygulamadan önce okul müdürlükleri ile temas kurulması ve uygulama tamamlandıktan sonra da ölçek sonuçlarının Müdürlüğümüze ve Talim Terbiye Dairesi Müdürlüğü’ne iletilmesi hususunda bilgilerinizi saygı ile rica ederim.

**M. Bumin PAŞA
Müdür**

ET/ AA

**KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MİLLİ EĞİTİM GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI
İLKÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ**

Sayı: İÖD.0.00-35/2011/1B - 589 ✓

Lefkoşa
03.05.2011

Sa. Melih Burak zdemir
Ziyamet İlkokulu

“Davranış Değerlendirme lçeği” (Saldırganlık lçeği)” konulu ölçeğin soruları Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü tarafından incelenmiş ve Ziyamet İlkokulu 3, 4 ve 5. sınıf öğrencilerine uygulanmasında bir sakınca görülmemiştir.

lçeği uygulamadan önce okul müdürlükleri ile temas kurulması ve uygulama tamamlandıktan sonra da anket sonuçlarının Müdürlüğümüze ve Talim Terbiye Dairesi Müdürlüğü’ne iletilmesi hususunda bilgilerinizi saygı ile rica ederim.

M. Bumin PAşA
Müdür

ET/ AA